UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

Nr2(1)/2015 desecuritate.uph.edu.pl Jul-Dec

ADRES REDAKCJI/ EDITORIAL TEAM OFFICE

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY,
UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH,
UL. ŻYTNIA 39, 08-110 SIEDLCE/
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES,
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES,
ŻYTNIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND

ZA WERSJĘ PIERWOTNĄ CZASOPISMA UZNAJE SIĘ WERSJĘ ELEKTRONICZNĄ DOSTĘPNĄ POD ADRESEM HTTP:/WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL / THE ORIGINAL VERSION OF THE JOURNAL IS THE ELECTRONIC VERSION AVAILABLE AT THE HTTP:/WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL

KOREKTA/ PROFREADING: MGR TOMASZ CHODOWIEC

SKŁAD I ŁAMANIE/ TYPESETTING: MGR MARTA STEMPIEŃ

LOGOTYP/LOGOTYPE: ALEKSANDRA WOLSKA

WYDAWCA/ PUBLISHER:

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY,
UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH,
UL. ŻYTNIA 39, 08-110 SIEDLCE/
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES,
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES,
ŻYTNIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND
HTTP://WWW.INSIB.UPH.EDU.PL

PL ISSN 2450-5005

ADRES DO PRZESYŁANIA ARTYKUŁÓW/ ARTICLES SUBBMISION ADDRESS

REDAKCJA "DE SECURITATE ET DEFENSIONE. O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI"
E-MAIL: secu_et_defen@uph.edu.pl

UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

Nr2(1)/2015 desecuritate.uph.edu.pl Jul-Dec

Spis treści / Table of Contents

Szanowni Autorzy, Drodzy Czytelnicy!

Rozpoczynając prace nad pierwszym numerem czasopisma, wyrażaliśmy obawy, czy poruszana na jego łamach tematyka będzie cieszyć się zainteresowaniem Autorów. Przekazywany Państwu drugi numer utwierdził nas w przekonaniu, że istnieje potrzeba naukowej refleksji nad bezpieczeństwem i obronnością. Wartą zauważenia jest różnorodność problematyki poruszanej w poszczególnych opracowaniach naukowych, spinanych przez wspólny mianownik, jakim jest bezpieczeństwo i obronność. Na szczególną uwagę zasługuje uniwersalność poruszanych tematów oraz ich aktualność.

Ciągle zmieniające się środowisko narodowe i międzynarodowe, coraz większy dynamizm procesów społecznych, politycznych, militarnych, globalizacja czy informatyzacja wpływają na zmianę naszego myślenia o bezpieczeństwie. Obok klasycznych wymiarów bezpieczeństwa (bezpieczeństwo militarne i bezpieczeństwo polityczne), występują nowe, budzące równie duże zainteresowanie. Tym samym ulega rozszerzeniu katalog identyfikowanych wyzwań i zagrożeń, poddawanych naukowej analizie. Takie podejście utwierdza w przekonaniu, że niezbędna staje się interdyscyplinarna debata naukowa nad fenomenem bezpieczeństwa, zarówno w wymiarze przedmiotowym, jak i podmiotowym, teoretycznym, jak i praktycznym.

Drugi numer czasopisma „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności" pokazuje wielowątkowość, wieloczynnikowość i wieloaspektowość dyskursu naukowego w naukach o bezpieczeństwie i naukach o obronności. Podnoszone przez Autorów problemy badawcze są z jednej strony głęboko umocowane w teorii bezpieczeństwa i obronności, z drugiej natomiast ukazują praktyczny wymiar refleksji naukowej oraz konieczność dalszych poszukiwań nowych uzasadnień i rozwiązań.

Osobiście wyrażam nadzieję, że czasopismo będzie się dalej rozwijało, prezentując wyniki badań nie tylko młodych naukowców z polskich i zagranicznych ośrodków akademickich. Zakończony tym numerem pierwszy cykl wydawniczy z 2015 roku pokazuje, że profil czasopisma i podejmowana problematyka są bliskie również uczonym z Łotwy czy z Rosji. Ufam, że z każdym numerem zasięg czasopisma będzie się zwiększał.

Bardzo serdecznie dziękuję wszystkim, dzięki którym ten numer powstał. W szczególności podziękowania należą się Autorom opublikowanych tekstów.

Zapraszam wszystkich do lektury prezentowanego materiału, a zainteresowanych serdecznie zachęcam do współpracy i do nadsyłania tekstów.

Maciej Tołwiński

Marlena DRYGIEL-BIELIŃSKA[1]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[2]

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

marlena.drygiel@uph.edu.pl

PODEJŚCIE SYSTEMOWE W BADANIACH BEZPIECZEŃSTWA

ABSTRAKT: Nauki o bezpieczeństwie wykorzystują liczne kategorie, które są właściwe innym dyscyplinom, nadając im znaczenie związane z różnymi wymiarami bezpieczeństwa. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie kategorii systemu jako użytecznej w badaniach bezpieczeństwa. Należy tu zwrócić uwagę nie tylko na teorię systemów czy analizę systemową jako metodę badawczą, ale również na funkcjonującą w literaturze kategorię systemu bezpieczeństwa. System bezpieczeństwa jest jednym z typów systemów społecznych. Wykorzystywanie podejścia systemowego nie jest jednak adekwatne do analizy wszystkich problemów z zakresu nauk o bezpieczeństwie.

SŁOWA KLUCZOWE: system, analiza systemowa, teoria systemów, międzynarodowy system bezpieczeństwa

SYSTEMIC APPROACH IN SECURITY ANALYZIS

ABSTRACT: Security studies, as one of the social sciences, use a number of categories that are relevant to other disciplines, giving them a meaning related to different dimensions of security. The purpose of this article is to describe the category of system as useful for research in security studies. It should be noted not only on systems theory and systems analysis as a method of research, but also on the functioning in the literature category of security system. The security system is one of the types of social systems. Using a systemic approach, however, is not adequate to analyze all the problems of the security.

KEYWORDS: system, systemic analyzing, system theory, international security system

[1] Dr Marlena Drygiel-Bielińska – adiunkt w Zakładzie Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa UPH. Zainteresowania badawcze: bezpieczeństwo euroatlantyckie (ze szczególnym uwzględnieniem roli UE), teoria stosunków międzynarodowych, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa państw europejskich.

[2] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

KATEGORIA SYSTEMU

Kategoria systemu funkcjonuje w wielu dziedzinach naukowych, jest też terminem często używanym potocznie, w odniesieniu do życia codziennego. System jest kojarzony z uporządkowaniem, pewną całością, zbudowaną z elementów sprzężonych ze sobą[3], którymi mogą być obiekty lub ich cechy[4]. Według *Słownika języka polskiego* system to układ elementów, który ma określoną strukturę oraz stanowi logicznie uporządkowaną całość[5].

System może być określony jako zestaw biologicznych, technologicznych lub społecznych partnerów współpracujących ze sobą w tym samym celu. Teorie systemowe integrują wymiar ontologiczny i epistemologiczny. Ontologiczne spojrzenie na system oznacza, że świat składa się z systemów. Natomiast wymiar epistemologiczny zakłada całościowe spojrzenie, podkreślając wzajemną zależność między systemami i ich elementami w określaniu ich odpowiednich funkcji. System jest zatem przeciwieństwem podejścia bardziej atomistycznego, w którym obiekty są badane w odniesieniu do poszczególnych zjawisk. Teoria systemów opracowana została w biologii, która analizuje funkcje organizmów żywych.

Sam termin system został użyty po raz pierwszy przez angielskiego biochemika Josepha Needhama. Odnosił się on w tym kontekście do struktury poziomów integracyjnych. Każdy poziom analizy naukowej organizuje poziom poniżej niego, a pojawienie się nowych cech wyznacza stopień złożoności warunków panujących na danym poziomie. Jednak cechy pojawiające się na wyższym poziomie nie mają bezpośredniego odniesienia do organizacji niższego szczebla. Im wyższy poziom, tym większa różnorodność cech. Wyższy poziom nie może być zredukowany do niższego, ponieważ każdy poziom ma swoją charakterystyczną strukturę i wyłaniające się cechy. Zakłócenia, które są wprowadzane do organizacji na jednym poziomie są zauważalne na wszystkich poziomach, które obejmuje dana organizacja. Kategoria poziomów integracyjnych jest dziś stosowana w psychologii porównawczej, biochemii, biologii oraz naukach o środowisku.

System to kategoria, która ma różnorodne zastosowanie. Za twórcę podstaw ogólnej teorii systemów (*general systems theory* – GST) uznawany jest biolog, Ludwig von Bertalanffy, który już w latach czterdziestych poprzedniego stulecia opublikował założenia teorii systemów[6]. Założenia tej teorii wynikały z dążenia do integracji sposobów myślenia w naukach ścisłych i społecznych. Nauka nie powinna się fragmentaryzować. Integracji nauk ma sprzyjać ogólna teoria systemów, która mogłaby stać się użytecznym narzędziem badań dla wielu dziedzin nauki. Poza tym teoria systemów wyraża dążenie do jedności nauk poprzez

---

[3] J. Kukułka, *Problemy teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1978, s. 162.

[4] O. Young, *Systems of political science*, New Jersey 1968, s. 15; *cf.* P. Braillard, *Théories des relations internationales*, Paris 1977, s. 126.

[5] *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa (hasło: system).

[6] T.E. Weckowicz, *Ludwig von Bertalanffy (1901–1972): A Pioneer of General Systems Theory*, „CSR Working Paper" 1989, nr 2.

znalezienie zasad jednoczących. Dzięki tym mechanizmom powstaje potrzeba zintegrowania i zintensyfikowania systemów edukacji[7].

W latach 50. i 60. XX wieku koncepcja systemu zaczęła być stosowana również przez badaczy prowadzących badania w obrębie nauk społecznych (m.in. ekonomia, socjologia, nauki o polityce). Za prekursora badań systemów w ramach nauk społecznych można uznać socjologa Talcotta Parsonsa i jego pracę *The Social System*[8]. Zastosowaniem analizy systemowej w badaniach nad polityką jako pierwszy zajął się amerykański politolog David Easton, który wskazał na możliwość analizy procesów zachodzących w państwie przez pryzmat systemu politycznego. Easton skupiał się jedynie na wewnętrznej sferze państwa, o czym poniżej, pomijając kwestie zastosowania analizy systemowej jako narzędzia służącego do badania zewnętrznej aktywności w ramach systemu międzynarodowego.

Zdaniem Normana Luhmanna wadą prób implementacji teorii systemów w naukach społecznych było stosowanie koncepcji cybernetycznych w sposób zbyt bezpośredni[9]. Teoria systemów wpłynęła na ukształtowanie się wielu dziedzin nauki, w tym nauk technicznych, nauk o zarządzaniu, matematyki, nauk politycznych, psychologii i socjologii, jak i bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (w kontekście bibliometrii)[10].

ELEMENTY SYSTEMU

Elementy systemu to „wszelkie zjawiska lub procesy tworzące określone zjawisko lub proces, wszelkie cechy zjawisk tworzące w ich całokształcie nowe cechy oraz wszelkie stosunki tworzące w swym całokształcie nowe stosunki"[11].

Elementy systemu są w różny sposób wyznaczane przez badaczy. Mogą reprezentować wartość materialną, abstrakcyjną, jakościową, ilościową lub stanowić jednostki, grupy ludzkie, ich działania, interakcje między nimi. Elementy systemu są ze sobą zintegrowane i sprzężone, nie mogą ulegać podziałowi, chyba, że same stanowią system. Fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania całego systemu mają relacje pomiędzy jego elementami. To one decydują o jego wyodrębnieniu i cechach. Granice systemów społecznych mają zazwyczaj charakter umowny.

Elementami systemu są najmniejsze części składowe całości, która w tym przypadku jest systemem. Pośród badaczy problematyki systemów istnieją różne opinie co do wyróżnienia elementów wchodzących w skład systemów. Można zaliczać do nich podmioty (uczestników), którzy funkcjonują w danej przestrzeni. W przypadku systemów międzynarodowych będą nimi państwa, organizacje międzynarodowe. Kolejnym wyróżnikiem elementów są od-

[7] L. von Bertalanffy, *General System Theory: Essays on its Foundation and Development*, Nowy Jork 1968, s. 38.
[8] Szerzej: T. Parsons, *The Social System*, Glencoe 1951.
[9] Szerzej: N. Luhmann, *The Differentiation of Society*, New York 1982, (wydanie oryginału 1976).
[10] http://www.iva.dk/jni/lifeboat_old/Positions/Systems%20theory.htm (8.05.2014).
[11] H. Morgenthau, *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1954, s. 225.

działywania. Oznacza to, że elementami takich systemów są interakcje pomiędzy podmiotami. Elementami systemów mogą być również role, które są odgrywane przez podmioty. Systemy te w znacznym stopniu są uzależnione od percepcji uczestników[12].

Części składowe rzeczywistości, w której funkcjonuje dany podmiot mogą również stać się elementami systemu. Do takich części zaliczamy systemy uwarunkowań i czynników, które powodują działania podmiotów. Elementami systemów mogą stać się również zjawiska i procesy oraz cechy lub właściwości, które za pomocą ich całokształtu tworzą nowe cechy lub właściwości. Niektórzy badacze odrzucają jednak tę zależność twierdząc, że cecha nie istnieje bez elementu, tak jak nie może istnieć element bez cechy[13].

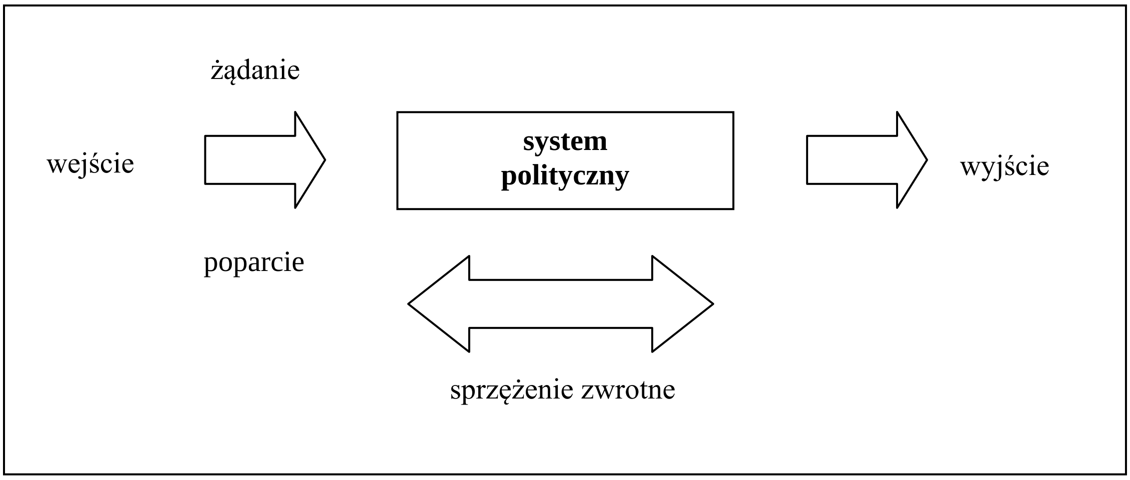
GRANICA SYSTEMU

Granica systemu jest pojęciem analitycznym, które używa się do oddzielenia systemu od otoczenia. Granice systemu mają często charakter umowny. W związku z tym są one zależne od celu badań, który jest podejmowany w zależności od funkcji i ewolucji oraz środowiska samego systemu. W sposób bardziej obrazowy można przedstawić granicę systemu jako linię przecinania się przyjmowanych i wysyłanych impulsów („wejść" i „wyjść") przez sam system[14].

OTOCZENIE SYSTEMU

Natomiast pojęcie środowiska systemu obejmuje to, co znajduje się poza jego granicami, ale pozostaje z nim w związku przyczynowym i koegzystencjalnym. Środowisko nie jest zatem pozbawione wpływu na sam system i odwrotnie. Stąd kolejnymi kategoriami charakteryzującymi system są pojęcia wejścia i wyjścia, które pozwalają na uchwycenie zjawisk związanych z wzajemnym oddziaływaniem systemu i jego środowiska. Są nimi głównie żądania i poparcia[15]. Takie ujęcie systemu zaproponował David Easton[16], a stało się ono klasycznym podejściem do analizy systemów politycznych. System polityczny nie odnosi się tutaj do konkretnego podmiotu, którym może być np. państwo, ale do sposobu prowadzenia polityki w kontekście analizowanych instytucji.

[12] Z. J. Pietraś, *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986, s. 116-117; B. Buzan, R. Little, *Systemy międzynarodowe w historii świata*, Warszawa 2011, s. 137-139.
[13] *Ibidem*, s. 117.
[14] J. Kukułka, *Problemy teorii*, *op. cit.*, s. 165.
[15] Idem, *op. cit.*, s. 165-166.
[16] Szerzej: D. Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, New York 1953.

Rys. 1. System polityczny według Davida Eastona
Źródło: M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1996, s. 44-46.

STRUKTURA SYSTEMU

Według Józefa Kukułki system to całość, która składa się z określonych elementów, które połączone są ze sobą więzami i oddzielone od otoczenia zewnętrznego za pomocą umownej granicy. Elementy systemu są niepodzielne i posiadają własną tożsamość. Relacje pomiędzy elementami powstają zgodnie z ich potrzebami i preferencjami. Każdy element stanowi niepodzielną, integralną wewnętrznie całość[17].

W systemie powstają różne rodzaje relacji. Pierwszym z nich są relacje jednokierunkowe, asymetryczne. W ramach tego typu relacji jeden element jest nadawcą, a drugi adresatem jego działań. Przykładem takich relacji była polityka kolonialna. Stosunki te charakteryzuje asymetryczność. Kiedy każda ze stron staje się jednocześnie nadawcą i adresatem działań poszczególnych elementów systemu, to pojawiają się relacje stałe i symetryczne. Na takich zasadach funkcjonują stosunki dyplomatyczne pomiędzy państwami oraz działalność sojuszy i organizacji międzynarodowych (zarówno pozarządowych jak i międzyrządowych). Elementy systemu mogą również pozostawać w relacjach doraźnych, które nie trwają w sposób ciągły i mają charakter jednokierunkowy. Przykładami takich relacji są sankcje czy pomoc humanitarna. Relacje okresowe mogą mieć także charakter wzajemny, kiedy nadawca jest równocześnie odbiorcą. Przykładami takich relacji mogą być konferencje międzynarodowe oraz pro-jekty, które dotyczą wymian młodzieży.

Jedynie relacje stałe i wzajemne mają charakter systemotwórczy. Strukturę systemu tworzą zatem wszystkie sprzężenia, a nie poszczególne elementy.

Specyficzną strukturę posiadają tzw. systemy abstrakcyjne. Ich wyodrębnienie polega na stworzeniu kategorii elementów, które tworzą taki system. Następnie należy wyodrębnić granicę badanego systemu, a inne systemy uznać za jego środowisko.

---

[17] J. Kukułka, *op. cit.*, s. 162.

OTOCZENIE SYSTEMU

Otoczeniem systemu jest wszystko to, co znajduje się poza jego granicą i nie ma bezpośredniego wpływu na system.

KONWERSJA WEWNĄTRZSYSTEMOWA, SPRZĘŻENIE I HOMEOSTAZA

Konwersja wewnątrzsystemowa to proces polegający na przetwarzaniu bodźców odbieranych przez system na jego reakcje. Natomiast sprzężenie zwrotne dotyczy przetwarzania przez środowisko bodźca wysłanego przez system. Sprzężenia zwrotne dzieli się na dwie grupy: dodatnie sprzężenia zwrotne, gdy kierunki wyjścia i wejścia są zgodne czyli środowisko międzynarodowe udziela poparcia dla działania podjętego przez system oraz ujemne sprzężenia zwrotne, gdy środowisko międzynarodowe podważa działania systemu. Celem sprzężenia zwrotnego jest usuwanie odchyleń pomiędzy aktualnym działaniem systemu a działaniem pożądanym lub zamierzonym. Homeostaza stanowi zdolność systemu do utrzymywania dynamicznej równowagi z jego środowiskiem. Homeostaza dotyczy zatem zdolności regulacyjnych systemu[18].

PRZYKŁADY SYSTEMÓW SPOŁECZNYCH

SYSTEM MIĘDZYNARODOWY

Systemy międzynarodowe, jako rodzaj systemów społecznych, charakteryzują te same czynniki, które zostały wymienione w odniesieniu do ogólnego pojęcia systemu. Jednakże systemy międzynarodowe posiadają też kilka szczególnych cech, co odróżnia je od systemów wewnątrzpaństwowych. Wśród nich Józef Kukułka wymienia: pokrywanie się środowiska systemów międzynarodowych z innymi systemami, charakteryzowanie państwa jednocześnie jako podstawowego elementu systemu międzynarodowego i najbardziej zorganizowanego systemu wewnątrzpaństwowego, niemożność funkcjonowania systemu politycznego w systemie międzynarodowym[19] oraz ciągłe ścieranie się dążeń do ujednolicenia i zróżnicowania w obrębie elementów systemu i samych systemów międzynarodowych[20].

Pośród systemów międzynarodowych można wyróżnić: systemy aktorów stosunków międzynarodowych, systemy stosunków między uczestnikami oraz systemy ról uczestników. Systemy ról uczestników i relacji między nimi są wtórne w stosunku do systemów uczestników stosunków międzynarodowych i są od nich zależne. Dzieje się tak ze względu na to, że

---

[18] Z. J. Pietraś, *op. cit.*, s. 119-121.

[19] Specyficznym przypadkiem jest Unia Europejska, która może być analizowana jako typ systemu międzynarodowego, ale jej instytucje i zakres ich funkcjonowania bywa często uznawany nawet za system polityczny.

[20] J. Kukułka, *op. cit.*, s. 173; P. Braillard, *op. cit.*, s. 126-127.

są one uświadamiane przez podmioty w procesie ich działania, systemy ról i stosunków międzynarodowych stanowią przedmiot tej świadomości[21].

Szczególnie trudnym zadaniem przy przedstawianiu kategorii systemu międzynarodowego jest problem jego klasyfikacji. Przy ogromnej złożoności, wielopoziomowości i skomplikowaniu systemu światowego będzie to zawsze zabieg o charakterze umownym i modelowym. Zastosowanie różnych kryteriów powoduje zaszeregowanie jednego systemu do wielu kategorii. Bezpieczeństwo może być przykładowym, jednym z elementów kryterium podmiotowo-przedmiotowego, które pozwala na wyróżnienie systemu bezpieczeństwa uniwersalnego, ponadregionalnego czy regionalnego (Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, dawny Układ Warszawski). Podział ten może się pokrywać, jeśli zastosujemy kryterium zasięgu przestrzennego (system globalny, regionalny i subregionalny)[22].

System międzynarodowy bywa ujmowany jako:

określony dynamiczny układ stosunków międzypaństwowych, który chroni – w formie traktatów lub porozumień politycznych – zespół wartości i interesy uznane przez jego twórców oraz określa reguły postępowania w ich wzajemnych stosunkach i mechanizmy samoregulacji umożliwiające utrzymanie, rozwój i dostosowanie systemu do zmieniających się uwarunkowań[23].

Ta charakterystyka odnosi się także do bezpieczeństwa, ponieważ przypisuje systemowi międzynarodowemu zadanie ochrony wartości i interesów państw (co stanowi treść bezpieczeństwa)[24].

Jak jednak zauważają Barry Buzan i Richard Little:

jeśli przyjmujemy podstawowe założenie ogólnej teorii systemów, mówiące, że wszystko łączy się ze wszystkim, nietrudno dojść do punktu, w którym system międzynarodowy widzi się jako coś obejmującego wszystko, co dzieje się na świecie (...) popychając badania nad stosunkami międzynarodowymi w kierunku nauki zajmującej się ludzkością w jej globalnym wymiarze[25].

Zgodnie z tą interpretacją badany przez Davida Eastona system polityczny państwa stanowił podsystem systemu międzynarodowego. Po drugiej wojnie światowej pojawiły się tendencje do rozszerzenia tej koncepcji systemu również na sferę międzynarodową[26].

---

[21] *Idem*, s. 174.
[22] *Ibidem*, s. 172; *cf*. J. Kukułka, *op. cit*., s. 177.
[23] A.D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Warszawa 1990, s. 27.
[24] J. Stańczyk, *Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Analiza uwarunkowań i mechanizmów w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego*, 1999, s. 234.
[25] B.Buzan, R. Little, *Systemy międzynarodowe w historii świata*, Warszawa 2011, s. 46.
[26] R. Tenerowicz, *System międzynarodowy w teorii stosunków międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations", nr 2 (t. 48) 2013, s. 29; M. Kaplan, *The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations*, „World Politics" 1966, t. 19, nr 1, s. 11.

SYSTEM BEZPIECZEŃSTWA

System bezpieczeństwa międzynarodowego[27] zawiera elementy porządku, mimo zróżnicowania państw, ich interesów i wzajemnych relacji. Opiera się bowiem na kompromisie. Jego trwałość jest uzależniona od stopnia determinacji państw (głównie mocarstw) w realizacji swoich interesów. Nawet najbardziej stabilny system bezpieczeństwa ma swoją dynamikę. System bezpieczeństwa międzynarodowego stanowi zatem zinstytucjonalizowany (lub nie) kompromis pomiędzy czynnikami kreatywnymi i destruktywnymi (szczególną rolę w obu tych wymiarach odgrywają interesy państw). Kompromis ten jest oparty na fundamencie polityczno-terytorialnego *status quo* (uczestnicy stosunków międzynarodowych, zasięg terytoriów i charakter ustrojów politycznych państw oraz atrybuty ideologiczne), regulacje stosunków międzynarodowych (porozumienia, wzajemne powiązania, instytucje), mechanizmy ochrony bezpieczeństwa (modele bezpieczeństwa i sposoby ich realizacji przez państwa). Międzynarodowy system bezpieczeństwa charakteryzuje stosunkowa stabilizacja, nie jest on pozbawiony możliwości ewoluowania (jednak w ograniczonym zakresie, gdyż daleko idące przekształcenia mogą spowodować powstanie nowego systemu bezpieczeństwa)[28].

System bezpieczeństwa definiuje się także jako „określoną metodę działania, sposoby postępowania i zespół środków, jakie państwa podejmowałyby w swych stosunkach wzajemnych dla zapewnienia najbardziej trwałego poczucia bezpieczeństwa"[29]. W tym ujęciu system bezpieczeństwa można realizować w ramach trzech koncepcji, którymi są: równowaga sił, bezpieczeństwo zbiorowe oraz stworzenie ponadnarodowego rządu światowego[30].

System bezpieczeństwa bywa ujmowany także jako „ogół instytucji, technik i metod, poprzez które narody i jednostki zapewniają swoje bezpieczeństwo przeciwko ryzykom agresji – lub innym niebezpieczeństwom – które im zagrażają"[31]. Pojęcie systemu bezpieczeństwa nie jest kojarzone z żadnymi konkretnymi treściami i w związku z tym nie jest często wykorzystywane dla wyjaśniania zmian w środowisku międzynarodowym[32].

Przekształcenia międzynarodowego systemu bezpieczeństwa są wynikiem zmian zachodzących w systemie międzynarodowym. Ich zasięg determinuje skalę przemian w systemie globalnym czy regionalnych podsystemach bezpieczeństwa. Czynnikiem, który wpłynął na zmiany we współczesnym systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, zarówno

---

[27] Przedstawiciele tzw. szkoły kopenhaskiej (badacze skupieni wokół Kopenhaskiego Instytutu Badań nad Pokojem, COPRI) zaproponowali podejście nazywane kompleksem bezpieczeństwa (*security complex*), którego rdzeń stanowi bezpieczeństwo regionalne. Kompleks bezpieczeństwa (w znaczeniu całości) może być definiowany jako polityczna konstelacja państw, która opiera się na wspólnocie bezpieczeństwa i aspiracji. Bezpieczeństwo narodowe państw je tworzących nie może być analizowane w oderwaniu. Szerzej: S. Ulriksen, "Security complexes, subsystems and great powers: three notes on the structure of international system", *Working Paper*, No. 581, August 1997; W. Kostecki, *Europe after the Cold War. The Security Complex Theory*, Warszawa 1996, s. 15-29.

[28] J. Stańczyk, *op. cit.*, s. 235-236.

[29] R. Vukadinović, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1980, s. 264.

[30] *Ibidem*.

[31] M. Bertrand, *La stratégie suicidaire de l'Occident*, Bruxelles 1993, cyt. za: *idem*, *La fin de l'ordre militaire*, Paris 1996, s. 63.

[32] *Ibidem*, s. 62.

w skali globalnej jak i regionalnej było zakończenie zimnej wojny. Pierwszym symptomem w tym względzie stały się istotne przekształcenia dotyczące pojęcia bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych (analizując system bezpieczeństwa należy mieć na uwadze pojmowanie samego bezpieczeństwa). Ewolucja nowego paradygmatu dokonuje się przede wszystkim pod wpływem zmian w stosunkach euroatlantyckich[33]. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że procesy zachodzące w stosunkach międzynarodowych w związku z zakończeniem zimnej wojny nie pozbawiły sensu istnienia koncepcji koncentrujących się na tradycyjnym, realistycznym pojmowaniu bezpieczeństwa oraz zagrożeń dla niego.

Przedstawiciele szkoły realistycznej w stosunkach międzynarodowych podkreślają, że państwa są najważniejszymi aktorami sceny międzynarodowej. Polityka związana z obroną, jej aspektem militarnym ma pierwszorzędne znaczenie w polityce zagranicznej państwa, ze względu na permanentne poczucie niepokoju podtrzymywane przez groźbę wybuchu konfliktu. To z kolei przyczynia się do podejmowania przez państwa działań służących zapewnianiu ich bezpieczeństwa poprzez maksymalizację własnej potęgi[34]. Dążenia państw do zapewnienia sobie możliwie wysokiego poziomu bezpieczeństwa stają się źródłem zagrożenia dla innych państw (dylemat bezpieczeństwa, *security dilemma*). Wiązało się to z wyścigiem zbrojeń, konfrontacją pomiędzy największymi potęgami, liderami rywalizacji dwublokowej: Stanami Zjednoczonymi Ameryki i Związkiem Radzieckim[35].

TEORIE SYSTEMOWE

Teorie systemowe odnoszą się do założenia o istnieniu i określeniu pewnej całości czyli systemu. System, który jest poddawany badaniom powinien być traktowany jako odrębny układ. Może nim być wybrany region świata, organizacja społeczna lub zespół działań w określonej dziedzinie, np. edukacja, szkolenia. Kolejnym zadaniem jest określenie elementów, z których system jest złożony, a następnie zdefiniowanie ich celów oraz relacji, jakie między nimi występują. Na tej podstawie istnieje możliwość przewidywania, w jaki sposób będą wyglądać działania poszczególnych elementów systemu, dynamika relacji pomiędzy nimi, a w konsekwencji funkcjonowanie całego systemu.

Należy tu jednak zwrócić uwagę na trudności dotyczące analizy elementów systemu, ponieważ w praktyce stosunków społecznych mogą istnieć elementy, które są trudne do zbadania i określenia, np. organizacje terrorystyczne. Poza tym nie wszystkie systemy społeczne

---

[33] M. Pietraś, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa in statu nascendi*, „Sprawy Międzynarodowe", 1997, nr 2, s. 29.

[34] Realizm defensywny zakłada, że kluczowym celem państw jest przetrwanie. Siła stanowi jeden ze środków służący realizacji nadrzędnego celu, jakim jest bezpieczeństwo. Państwa dążą raczej do utrzymania *status quo* i równowagi sił. Realizm ofensywny za główny cel państwa uważa maksymalizację jego potęgi, uzyskanie dominującej pozycji w systemie (im więcej siły, tym więcej bezpieczeństwa). J. Czaputowicz, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne*, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, Warszawa 2003, s. 15-16.

[35] P. Hough, *Understanding global security*, London, New York 2005, s. 2-4; E. Száraz, *The New Dimensions of Security*, "Foreign Policy Review", 2003 Vol. 2., No 1, s. 94-95.

zachowują się wobec siebie w podobny sposób. Przykładem mogą być tu relacje pomiędzy państwami sąsiedzkimi, które będą wyglądały inaczej niż relacje pomiędzy państwami, które znajdują się w tych samych ugrupowaniach integracyjnych (np. państwa Unii Europejskiej) czy pomiędzy państwami, które znajdują się w przeciwstawnych, wrogich sojuszach (np. państwa Układu Warszawskiego i Sojuszu Północnoatlantyckiego). Teorie systemowe odnoszą się także do badań systemów abstrakcyjnych, do których należą systemy bezpieczeństwa, systemy międzynarodowe oraz inne rodzaje systemów społecznych.

ANALIZA SYSTEMOWA

Analiza systemowa jest metodą badawczą, która jest wykorzystywana w wielu dziedzinach nauki. Początkowo była stosowana w naukach przyrodniczych, aby później, obok analizy klasycznej upowszechnić się także w naukach społecznych: psychologii, socjologii, ekonomii, prawie, naukach o polityce oraz naukach o bezpieczeństwie i obronności.

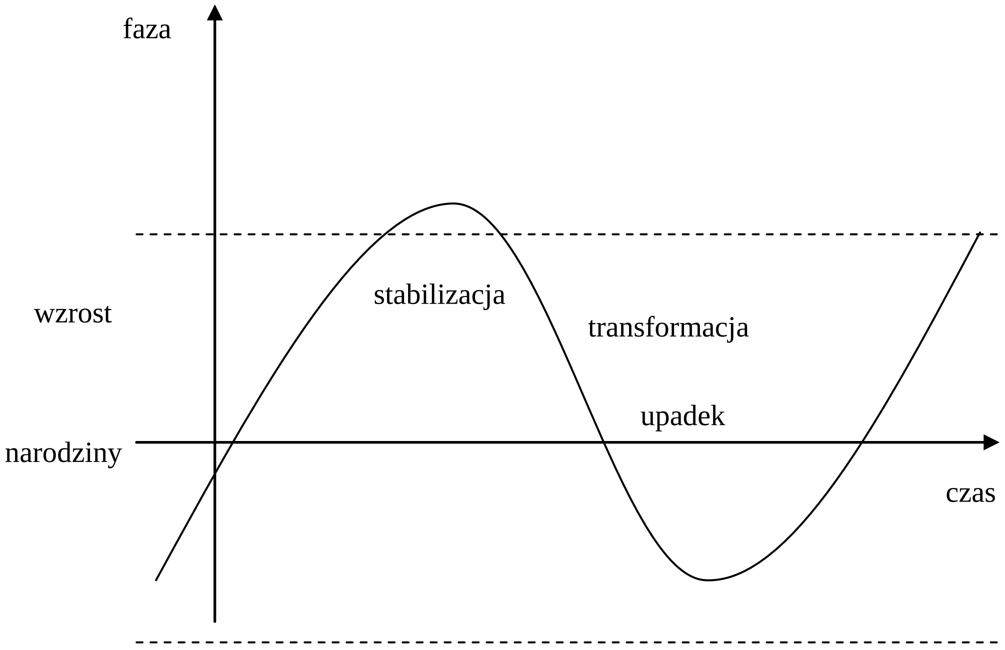
Analiza systemowa opiera się na trzech założeniach. Po pierwsze, obiekt jest postrzegany w sposób kontekstowy. Oznacza to, że badany system wchodzi w zależności i interakcje, ponieważ funkcjonuje w określonym środowisku. W związku z czym należy przeanalizować reguły i warunki funkcjonowania tego środowiska. Po drugie, należy zwrócić uwagę na zależność, że system jako całość jest czymś więcej niż tylko sumą części, sumą jego elementów czy sumą relacji pomiędzy nimi. Cechy systemu są jednak pochodnymi cech jego elementów. Po trzecie, istotne znaczenie ma postulat teleologiczny, który odnosi się do analizy i określenia potencjalnej celowości systemu.

Zdaniem Ziemowita Jacka Pietrasia zastosowanie analizy systemowej implikuje konieczność zwrócenia uwagi na paradoksy, które są w niej zawarte. Pierwszym z nich jest paradoks całowości. Polega on na tym, że nie ma możliwości określenia cech systemu jako sumy cech jego elementów. Poza tym niemożliwym jest wyprowadzenie cech całości z cech elementów. Drugi to paradoks hierarchiczności, który mówi, że system, podsystem i system to kategorie względne. Poszczególne elementy są częściami jedynie danego systemu. Możliwym jest zatem potraktowanie systemu jako elementu nadsystemu lub uznać element za system. W konsekwencji analiza systemowa może być zastosowana na trzech poziomach: jako makroanaliza, której punktem odniesienia jest system, jako analiza średniego rzędu, która odnosi się do podsystemu oraz mikroanaliza, której osią zainteresowania są poszczególne elementy systemu[36].

[36] Z.J. Pietraś, *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986, s. 115.

TRANSFORMACJA SYSTEMU

Każdy nowy system tworzy się na gruncie poprzedniego. Ze względu na procesy, które zachodzą na zewnątrz systemu oraz w samej jego strukturze system ulega ciągłym przekształceniom i ewolucji[37].

Rys. 2. Etapy ewolucji systemu
Źródło: Opracowanie własne.

Kiedy system zaczyna powstawać, to istnieją tylko kluczowe elementy. System zaczyna generować i testować podstawowe relacje, które powstają pomiędzy elementami. Brak jest elementów pomocniczych. Struktura systemu nie istnieje jeszcze w tej fazie. Dopiero zaczyna powstawać, ponieważ relacje między elementami systemu nie są jeszcze ukształtowane, brak jest konkretnych sprzężeń. System nie posiada w fazie jego narodzin szczelnej granicy zewnętrznej, co powoduje, że otoczenie wywiera na niego znaczący wpływ.

W fazie wzrostu system tworzy i namnaża elementy pomocnicze oraz różnicuje relacje dzieląc je na sprzężenia i stosunki o charakterze pierwszo- i drugoplanowym. Ilość relacji pozwala systemowi na określenie jego tożsamości. Granica systemu zaczyna się zamykać i maleje wpływ otoczenia na wnętrze systemu. System zaczyna jednak sam „komunikować się" z otoczeniem, wysyłając do niego jak największą ilość testowych komunikatów, za pomocą czego weryfikuje, w jaki sposób na jego funkcjonowanie będzie reagować otoczenie.

W kolejnej fazie – stabilizacji, system posiada już niezmienną, mało elastyczną tożsamość, która stara się utrzymać. Zaczynają się już pojawiać przejawy dysfunkcji systemu, czyli problemy wewnętrzne, których źródłem są błędy w organizacji systemu lub złe relacje z jego otoczeniem. System nie jest już zdolny do naprawy tych dysfunkcji, czyli dokonywania auto-

[37] J. Kukułka, *op. cit.*, s. 193-195; zob. też: M. Cox, T. Dunne, K. Booth (red.), *Empires, Systems and States: Great Transformations in International Politics*, Cambridge 2001.

korekty. Równocześnie system wykazuje rosnące zainteresowanie otoczeniem zewnętrznym, do którego adresuje nowe, często konstruowane w sposób sztuczny inicjatywy. Są to działania charakterystyczne dla kryzysu.

W fazie transformacji słabnie sztuczne zainteresowanie otoczeniem. System staje się bardziej podatny na otoczenie zewnętrzne oraz uwrażliwia się na zmiany zachodzące w jego środowisku wewnętrznym. System likwiduje zbędne i rozbudowane elementy, korygując swoją tożsamość poprzez odrzucenie mniejszych elementów.

Faza upadku systemu wiąże się z całkowitym rozszczelnieniem jego granicy zewnętrznej. Następuje reorganizacja systemu, która prowadzi do zerwania znacznej części sprzężeń. Niekiedy dochodzi do eliminacji, utraty podmiotowości przez jego kluczowe elementy. Otoczenie zewnętrzne ponownie wywiera znaczny wpływ na system, doprowadza do jego przetworzenia i ustanowienia w jego miejsce sukcesora w nowej postaci.

KRYTYKA PODEJŚCIA SYSTEMOWEGO

Podejście systemowe nie jest wolne od wad i sprzeczności. Zarzutem w stosunku do niego jest koncentrowanie się na pewnych perspektywach badawczych, organizacyjnych i instytucjonalnych, przez co inne perspektywy mogą być ignorowane. Znaczenie ma tu analiza konsekwencji występowania takich prawidłowości.

Jurgen Habermas zwrócił uwagę w krytyce niektórych postulatów zaproponowanych przez Normana Luhmanna na odrzucenie roli instytucji, a w konsekwencji integracji społecznej. Ze względu na oddziaływanie integracji społecznej i systemowej mechanizmy systemowe mogą mieć niewłaściwe skutki, doprowadzając do erozji przestrzeni kulturowej. Opis i analiza działań podmiotów społecznych z ich punktu widzenia jest konieczna dla jakiejkolwiek efektywnej eksplantacji procesów i zjawisk społecznych[38].

BIBLIOGRAFIA

Bertalanffy Ludwig von. 1968. General System Theory: Essays on its Foundation and Development. Nowy Jork: Georg Braziller.

Braillard Philippe. 1977. Théories des relations internationales. Paris: Presses Universitaires de France.

Buzan Barry, Little Richard. 2011. Systemy międzynarodowe w historii świata. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Chmaj Marek, Żmigrodzki Marek.1996. Wprowadzenie do teorii polityki. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Cox Michael, Dunne Tim, Booth Ken (red.). 2001. Empires, Systems and States: Great Transformations in International Politics. Cambridge University Press.

[38] A. Ryan, J. Bohman, *Systems theory in social science,* [w:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London 1998.

Dębski Sławomir, Górka-Winter Beata. 2003. Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa. Warszawa: PISM.
Easton David. 1953. The Political System: An Inquiry into the State of Political Science. New York: Alfed Knopf.
Hough Peter. 2005. Understanding global security. London, New York: Routledge.
Kaplan Morton A. 1966. „The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations”. World Politics 19(1) : 1-20.
Kostecki Wojciech. 1996. Europe after the Cold War. The Security Complex Theory. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
Kukułka Józef. 1978. Problemy teorii stosunków międzynarodowych. Warszawa: PWN.
Luhmann Norman. 1982. The Differentiation of Society. New York: Columbia University Press (wydanie oryginału 1976).
Marice Bertrand. 1993. La stratégie suicidaire de l’Occident. Bruxelles: Bruylant.
Morgenthau Han J.1954. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace. New York: Knopf.
Parsons Talcott. 1951. The Social System. Glencoe: Free Press.
Pietraś Marek. 1997. „Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa in statu nascendi”, Sprawy Międzynarodowe 2 : 29-52.
Pietraś Ziemowit J. 1986. Podstawy teorii stosunków międzynarodowych. Lublin: Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
Rotfeld Adam D. 1990. Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi. Warszawa: PISM.
Ryan A., Bohman J. 1998. Systems theory in social science W: Routledge Encyclopedia of Philosophy. Version 1.0. London: Routledge.
Stańczyk Jerzy. 1999. Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Analiza uwarunkowań i mechanizmów w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Fundacja F. Eberta.
Száraz Enikõ. 2003.“The New Dimensions of Security”. Foreign Policy Review Vol. 2., No 1.
Tenerowicz Rafał. 2013. „System międzynarodowy w teorii stosunków międzynarodowych”, Stosunki Międzynarodowe – International Relations 2 (48) : 27-51.
Ulriksen Ståle. 1997. “Security complexes, subsystems and great powers: three notes on the structure of international system”, Working Paper No. 581, August.
Vukadinović Radovan. 1980. Międzynarodowe stosunki polityczne. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Weckowicz Thaddus E. 1989. „Ludwig von Bertalanffy (1901–1972): A Pioneer of General Systems Theory”. CSR Working Paper nr 2.
Young Oran. 1968. Systems of political science. New Jersey: Engelwood Cliffs.

Elena MALKO[1]

Saratov State University of N.G. Chernyshevsky

elena16.87@mail.ru

Svetlana SEMIKINA[2]

Saratov State Academy of Law

svetlanasemikina@rambler.ru

JUDICIAL ACTS AND JUDICIAL LIFE IN MODERN SOCIETY

ABSTRACT: This article discusses the problem of determining the categories of judicial acts in procedural law. The authors suggest that the adopted legal acts are the means of implementation of the judicial life in modern society. Judicial life takes consistent and logical due to adopted by higher courts enforcement of judicial decisions. Authors provide an overview of statistical data on the performance of the Supreme Court of the Russian Federation for civil affairs, affairs of for settling economic disputes, cases of administrative offenses and others.

KEYWORDS: court decisions, the judiciary, judicial reform, the judicial life

AKTY PRAWNE I AKTYWNOŚĆ SĄDOWA W NOWOCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE

ABSTRAKT: Artykuł ten przedstawia problem określania kategorii aktów prawnych w prawie procesowym. Autorki sugerują, że przyjęte akty prawne są sposobami realizacji życia sądowego w nowoczesnym społeczeństwie. Aktywność sądowa jest spójna i logiczna, ze względu na przyjęte przez sądy wyższej instancji orzeczenia sądowe. Autorki zapewniają w artykule przegląd danych statystycznych na temat wydajności Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej do spraw cywilnych, spraw do rozstrzygania sporów gospodarczych, spraw wykroczeń administracyjnych i innych.

SŁOWA KLUCZOWE: orzeczenia sądowe, sądownictwo, reforma sądownictwa, życie sądownicze

At the present time the problem of determining the category of “judicial act” is devoted to a sufficient number of specialists in the field of procedural law.

For a start the authors will pay attention to the peculiarities of the judicial acts of arbi-

[1] Elena Malko – Candidate of Law, Associate Professor of Chair of Civil Law and Procedure of the Legal Faculty of Saratov State University of N.G. Chernyshevsky.

[2] Svetlana Semikina – Candidate of Law, Associate Professor of Chair of the arbitration process of Saratov State Academy of Law.

tration courts. Article 15 of the Arbitration Procedure Code of the Russian Federation (the APC) says that the arbitral tribunal shall deal with judicial acts in the form of decisions, resolutions, definitions. The judicial act adopted by the arbitration court of the first instance when considering the merits of the case, called the judgment.

Judicial acts adopted by courts of arbitration appellate courts and courts of cassation, formed in accordance with the Federal Constitutional Law of 28 April, 1995 N 1-FKZ "On arbitration courts in the Russian Federation", on the consideration of appeals and cassation instance are called decrees. Judicial acts handed down by the Supreme Court of the Russian Federation on the results of consideration of appeals submitted in accordance with Articles 291.1–291.15 of the APC, are called definitions.

All other judicial acts of arbitration courts, taken in the course of the proceedings, are named the definitions.

However, of the APC does not define what is a "judicial act". Although the meaning of the Article implies that the legislator gives a restrictive interpretation of the judicial act.

Thus, according to S.K. Zagaynova, the judicial acts are not only the expression of my fore-court procedural activity, but also shape the relationship between the courts of different subsystems within a civil case[3]. Under the judicial acts in the arbitration proceedings established by the above-mentioned author understands the arbitration procedure of the form of expression of the will of its judiciary, which is directly aimed at ensuring the effective rights, freedoms and legitimate interests of participants in civil commerce[4].

Y.A. Tikhomirov and I.V. Kotelevskaya identify the concept of "judicial act" and "judgment", which, in their opinion, "is divided into two groups – which came into force regulations and legal treatment (orders, claims, orders, calls, etc.)" [5]. It is impossible to do with the private identification. Common in this case are the legal acts in all their diversity (law enforcement and interpretive, final and ancillary, core and non-core, etc.), and "judgment" merely acts as a type of judicial decisions. However, the authors rightly point out that "all decisions of courts can embrace the concept of 'legal acts' in the broad sense, because of their inherent features". For the same reason, consider unacceptable use as synonymous with the term "judicial act", "judgment", "the court ruling" [6].

It should be noted that in the federal legislation there is a single use of the term "judicial act". For example, the Federal Law "On providing access to information on the courts of the Russian Federation" dated December 22, 2008 № 262-FZ under the court decision refers to the decision made in the form established by the relevant law on the merits considered in the constitutional exercise, civil, administrative or criminal proceedings or proceedings in arbitra-

[3] S.K. Zagaynova, *Place of judicial decisions to ensure the unity of the judiciary: some aspects of the problem*, "Proceedings of the universities. "Jurisprudence" 2007, № 2, p.113.

[4] S.K. Zagaynova, *Court acts in the mechanism of implementation of the judicial authority in civil and arbitration process*, Moscow 2007, p. 90.

[5] Y.A. Tikhomirov, I.V. Kotelevskaya, *Legal acts. Educational and practical and reference manual*, Moscow 1999, p. 228.

[6] *Ibidem*, p. 229.

tion court. It also includes acts of judicial decisions of the courts of appeal, cassation and reviewing instances, rendered in the form established by the relevant law on the consideration of appeals or appeals (representations) any review of decisions of the court of reviewing instance. This concept does not cover the whole essence of the category of a judicial act, as judicial act is not only a judgment made in the form established by the relevant law on the merits, as well as the ruling and resolution. In this case, the legislator gives a narrow understanding of the judicial act.

The order of consideration of civil cases by courts of general jurisdiction is governed by the rules of civil procedure and is reflected in the Code of Civil Procedure of the Russian Federation. In the science of civil procedural law it is traditional that the generic concept used the term "court order". This tradition continues in the current art. 13 Code of Civil Procedure of the Russian Federation, entitled "Obligation of court rulings". In Part 1 of Article 13 of the Civil Procedural Code of the Russian Federation the legislator pointed out that the ordinary courts take judicial decisions in the form of court orders, decisions, decisions of the presidium court of the review instance.

If the appeal is to the Federal Constitutional Law "On the Judicial System of the Russian Federation", then it uses the generic term "judicial decisions". Thus, the specific concept is replaced by the concept of a common, generic, that, in our view, is unacceptable[7].

Thus, within the framework of various types of proceedings there are different generic concepts: judgment, decisions, judicial acts.

Some scientists hold the view, according to which judicial acts recognized exclusively procedural judicial acts. For example, S.K. Zagaynova believes that "judicial acts in civil and arbitration process – is established by the civil procedure, arbitration procedure of a form of expression of the will of its judiciary, which is directly aimed at ensuring the effective rights, freedoms and legitimate interests of participants in civil commerce" [8]. This approach reduces the content of the judicial act.

Judicial act in most general terms is a kind of a legal act having a formal, written form and containing the legal provisions of the court, aimed at the performance of the functions and the achievement of the goals and objectives of the proceedings.

So, under the judicial acts of arbitration courts need to understand the kind of legal act received by the arbitration court in the established procedural order, available documentary form containing the state-power requirements on the settlement of the civil case related to the business and economic activities aimed at the implementation of the functions and achievement goals and objectives of the arbitration proceedings.

In the authors' opinion, in this context, it should be said about the judicial life, which is hard to imagine without the acts taken by the judiciary. In recent times it is markedly enhanced by their legal significance and the impact on social relations.

---

[7] S.K. Zagaynova, *Court acts in…*, op.cit., p. 91-99.
[8] *Ibidem*, p. 90.

E.M. Muradyan believes that the judicial life "entered" into the life of society and man. Judicial life is to check of the viability of the court, its ability to maintain its vitality, develop, evolve. Judicial life as the life of man and society, it is checking for viability, that is ability to withstand adverse circumstances, the ability to withstand a change, renovation and reconstruction[9].

From the above it can be assumed that the court life as a phenomenon is a special form of legal life, which can be expressed in legal acts and directly showing the features and quality of the judicial and legal development of the society, the corresponding ratio of subjects of the judiciary and the degree of judicial protection of the participants.

Absolutely it ought to be noted that judicial life tends to change, to respond to the various reforms.

It is known that the new trend of the Russian judicial reform was the abolition of the Supreme Arbitration Court of the Russian Federation (further – SAC) and its transfer to the newly established office of the Supreme Court of the Russian Federation. Because of this, it should be noted that the current Supreme Court is the highest judicial body for civil cases, cases of economic disputes, criminal, administrative and other cases under the jurisdiction of the courts. The new Supreme Court of the Russian Federation to ensure that the basic function of the unity of jurisprudence can really perform judicial board on economic disputes. Court statistics prove the possibility of implementing such an approach. Thus, according to the Survey of statistical data on the performance of the Supreme Court to review civil cases, cases for settling economic disputes, cases of administrative offenses and criminal cases for 2014 year to claim 6 refers to a review on the judicial collegium on economic disputes the Supreme Court of the Russian Federation, complaints and on cassation instance[10].

In accordance with the procedural legislation of the Judicial Board on Economic Disputes, established as the second appeal, it shall check the legality of judicial acts of arbitration courts. During the period from 6 August to 31 December 2014 the Supreme Court of the Russian Federation received 10,606 appeals on economic disputes to judicial acts adopted by arbitration courts of the Russian Federation. Investigated 379 cases, issued 112 determinations to transfer the appeal to be considered in court. The cassation instance session was examined in 70 cases. In 11 cases the complaint was dismissed on 59 cases – complaints satisfied with the abolition of judicial decisions. In 35 cases the courts overturned the judgment of the first instance, one of which was accepted by the court for intellectual property rights. It canceled 27 decisions with the judgment for a new trial, 6 – adoption of a new judicial act, 2 – with the termination of the proceedings. In 6 cases defining the first instance courts was cancelled. In 5 cases the appellate court reversed the ruling, 3 of them – leaving in force the courts of first instance, one – with the adoption of a new judicial act, one – with the direction for a new trial. Totally 40 rulings of arbitration courts of appeal were cancelled, including the 36 – simultaneously with the cancel-

[9] E.M. Muradyan, *Court rules*, "SPb." 2007, p. 64-65.
[10] http://www.eg-online.ru/document/adjudication/276141/.

lation as judgment and ruling of the cassation instance.

In 13 cases the courts overturned the ruling of the cassation instance leaving in force and (or) the judgment of appellate courts. In addition, 45 cases ruling of cassation were cancelled simultaneously with the abolition of judicial decisions first and appellate instances. Totally 58 appeals rulings were cancelled, 3 of which were adopted by the Court on intellectual property rights as a court of cassation. Based on a review of arbitration cases on cassation instance judicial collegiums on economic disputes of the Russian Federation for 2014, we can conclude that the second cassation instance started to work successfully.

At the same time it made to date and review the judicial practice of the Supreme Court in 2015 year[11]. Judicial board on economic disputes of the Russian Federation has developed jurisprudence on the following issues: the resolution of disputes relating to the protection of property rights and other proprietary rights; the resolution of disputes arising from the debt relationship; enforcement; disputes relating to the application of customs legislation. Thus, the practice of the Judicial Collegium on Economic Disputes of the Supreme Court plays a huge role in the development of the judicial life. Although the Presidium SAC and considered somewhat less cases than Judicial Collegium of the Supreme Court, however at the SAC now has a weighty advantage in a large array of “abandoned” definitions that are publicly available, and also to a certain extent form and send jurisprudence on economic disputes. It is also necessary to provide access to the “abandoned” cassation and reviewing definitions of judges of the Supreme Court, which will further increase the transparency of justice and the formation of the unity of judicial practice.

So, it can be said that the judicial system is important gradual changes and reforms. In addition, any reform rests on the question of the sources of financing, which is also an important limitation of the various proposals to improve the judicial system. Ultimately, the judicial organization should be adequate to the needs of society and the economy, provide guarantees accessibility and usability of judicial protection for those for whom it was created and functions. Therefore, as rightly stated in the legal literature, that the question of the optimal organization of the judiciary needs to be very serious discussion[12].

However, the main vector of development of the judicial system of the Russian Federation is not aimed at the mechanical unification of the two highest judicial subsystems or subordinate the judiciary, and to a fundamentally new construction system of the Russian justice, the Court, the principles of independence of the judiciary in the area of finance, the legal sphere, in the sphere of human resources, etc.[13].With the aforementioned proposition one should agree to disagree.

According to V.F. Yakovlev, it was required to ensure the uniformity of jurisprudence on

---

[11] *Review of judicial practice the Armed Forces* №1 (2015) (approved by the Presidium of the Supreme Court of 03.04.2015), Reference legal system Consultant Plus.

[12] V.V. Yarkov, *Combining superior courts: expectations and consequences*, “Zakon” 2014, № 3.

[13] G.T. Ermoshin, *Combining the highest courts: the reorganization of the judiciary at the present stage of development of the state*, “The Russian Justice” 2014, № 1, p. 45-48.

the interpretation and application of the same law two higher courts – the Supreme Court and the Supreme Arbitration Court. In this sense, the union and what is happening in its result – a positive point. The new Supreme Court of the Russian Federation is currently working to identify differences in the jurisprudence of the two judicial subsystems. Once this work is completed, presumably, it will be taken to resolve the contradictions. Supreme Court of the Russian Federation needs to work in the existing form[14].

In this situation, it can be assumed that any change in the judicial system are reflected in the judicial life, while the latter takes on the consistency and consistency due to taken by the higher courts of enforcement of judicial acts, which give explanations on the various issues that arise in practice and thereby contribute to the implementation of effective protection of violated rights and legitimate interests of subjects.

BIBLIOGRAPHY

Ermoshin G.T. 2014. "Combining the highest courts: the reorganization of the judiciary at the present stage of development of the state". The Russian Justice 1: 45–48.

Muradyan E.M. 2007. "Court rules". SPb. : 64–65.

Review of judicial practice the Armed Forces №1 (2015) (approved by the Presidium of the Supreme Court of 03.04.2015), Reference legal system Consultant Plus.

Tikhomirov Y.A., Kotelevskaya I.V. 1999. Legal acts. Educational and practical and reference manual. Moscow.

Yarkov Vladimir V. 2014. "Combining superior courts: expectations and consequences". Zakon № 3.

Zagaynova S.K. 2007. Court acts in the mechanism of implementation of the judicial authority in civil and arbitration process. Moscow: Volters Kluwer.

Zagaynova S.K. 2007. "Place of judicial decisions to ensure the unity of the judiciary: some aspects of the problem". Proceedings of the universities. Jurisprudence № 2.

Вениамин Яковлев: Верховному суду нужно поработать в сложившемся виде Сюжет: Объединение Верховного и Высшего арбитражного судов России. 2014. W http://www.rapsinews.ru/judicial_analyst/20141209/272738807.html#ixzz3MB5MdE8t.

Обзор статистических данных о результатах деятельности Верховного Суда Российской Федерации по рассмотрению гражданских дел, дел по разрешению экономических споров, дел об административных правонарушениях и уголовных дел за 2014 год. 2015. W http://www.eg-online.ru/document/adjudication/276141/.

[14] http://www.rapsinews.ru/judicial_analyst/20141209/272738807.html#ixzz3MB5MdE8t.

Никита НИКИФОРОВ[1]

Балтийской Международной Академии[2]

Рига, Латвия

БОЛОНСКИЕ РЕШЕНИЯ КАК РЕГУЛЯТИВЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАН БАЛТИИ: ДОСТУПНОСТЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена анализу результатов внедрения Болонских решений и рекомендаций в национальные законодательства в сфере высшего образования Латвии, Литвы и Эстонии. Исследованы такие социально значимые и обязательные для стран-участниц положения Болонской декларации как: 1) доступность высшего образования; 2) качество высшего образования; 3) автономия высших школ и академические свободы; 4) признание образования. Оценка результатов внедрения осуществлена с точки зрения содействия национальных законодательств развитию интеллектуального потенциала стран Балтии.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: интеллектуальный потенциал, Европейское пространство высшего образования, имматрикуляция, компетентностный подход, государственное регулирование, самоуправление вузов, автономия вуза, академические свободы.

BOLOGNA LEGISLATIVE SOLUTIONS AS REGULATIVES OF ACTIVITY OF THE BALTIC STATES: ACCESS TO HIGHER EDUCATION

ABSTRACT: The article analyzes result of implementation of Bologna decisions and recommendations into national legislation of Latvia, Lithuania and Estonia. Explored such socially important and mandatory for participant countries Bologna declaration positions as: 1) accessibility of higher education; 2) quality of higher education; 3) higher educational establishments autonomy and academic freedoms; 4) previous education recognition. Evaluation of implementation results was carried out through assessment of the national legislation promotion of intellectual potential development.

KEYWORDS: intellectual potential, European Higher Education Area, immatriculation, competence approach, state regulation, higher educational establishments autonomy, academic freedoms

[1] Никита Никифоров – доктор политологии, доцент Балтийской международной академии.
[2] Baltic International Academy, Riga, Latvia.

Болонская декларация предусматривает шесть основных положений обязательных для стран участников: 1) введение системы сопоставимых квалификаций; 2) внедрение кредитной системы учета трудоемкости учебной работы; 3) контроль качества образования; 4) расширение мобильности; 5) обеспечение трудоустройства выпускников; 6) повышение привлекательности европейского образования.

В 2000 году в Лиссабоне Европейским Советом была поставлена новая стратегическая цель для Европейского Союза: стать самой конкурентоспособной и динамичной экономикой в мире, основанной на знаниях**.** "Повестка 2000" (Agenda 2000), конкретизировала эту цель, указав, что политика, основанная на знаниях, является одной из четырех опор внутренней политики Европейского союза. Постановка указанной цели резко повышает роль образования. К этому добавляется осознание широкими кругами европейской общественности того, что в условиях ограниченности сырьевых и энергетических ресурсов, особенно актуальным становится необходимость **развития интеллектуального потенциала общества.**

Представляется, что с точки зрения сохранения и развития интеллектуального потенциала, а, следовательно, и с точки зрения социальной и политической значимости результатов Болонского процесса в Латвии, Литве и Эстонии, первостепенное значение имеют разработки в национальных законодательствах стран Балтии в направлении доступности и качества высшего образования.

В законодательстве Латвийской Республики процесс имматрикуляции студентов регулируется законом "О высших учебных заведениях" (статьи 44, 45, 46, 47)[3].

Статья 44 "Обучающиеся в высших учебных заведениях". Перечисляет лиц, которые считаются учащимися вузов: "студенты; магистранты (резиденты по медицине); докторанты".

Статья 45 "Право на учебу в высших учебных заведениях". Декларирует право граждан, неграждан и лиц, с видом на жительство, на обучения в высших учебных заведениях, при условии наличия среднего образования. Статья 46 гласит, что высшее учебное заведение имеет право принимать на учебу только после получения лицензии на осуществление соответствующей учебной программы. Прием на учебную программу регулируется правилами приема, которые разрабатываются Министерством образования и науки, а также высшими учебными заведениями с соблюдением данного Закона.

Прием на учебную программу производится в порядке конкурса, на основании результатов централизованных экзаменов, однако, высшее учебное заведение, по согласованию с Советом высшего образования, может установить дополнительные требования к абитуриенту.

Представляется, что система приема в вузы страны по результатам централизованных экзаменов, не совсем продуманна. Идея заимствованна у западной системы им-

[3] Закон Латвийской Республики "О высших учебных заведениях", принят 02.11.1995. URL: http:/www.izm.gov.lv (дата обращения 09.12.2015).

матрикуляции, однако, ее реализация в Латвии при современных условиях вызывает определенные сложности. Например, имматрикуляция лиц закончивших среднее образование до введения централизованных экзаменов, или же тех лиц, которые не сдавали централизованные школьные экзамены. Это обстоятельство создает дополнительные сложности, как для вузов, так и для абитуриентов.

Инструкция № 8 Министерства образования и науки Латвийской Республики[4] также вводит дополнительные ограничения процесса имматрикуляции. Так, например, в соответствии с этими требованиями вуз может начинать имматрикуляцию не ранее чем через 5 месяцев после получения лицензии.

Все эти дополнительные требования и условия, которые выдвигаются, и к высшим учебным заведениям, и к рефлектантам, не способствуют достижению главной цели – повышению интеллектуального потенциала общества.

В Литовском законодательстве имматрикуляция студентов регламентируется статьей 49[5] "Прием в высшие школы" закона "О высшем образовании". В соответствии с частью 1 данной статьи, в вуз могут быть приняты лица с законченным среднем образованием. Правила и процесс имматрикуляции устанавливается вузом, и согласовывается с Министерством образования Литовской Республики. В отличие от законодательства других Балтийских стран в законе "О высшем образовании" Литвы прописано, что вуз не может проводить более двух вступительных экзаменов для рефлектанта.

Представляется, что регламентация процесса имматрикуляции в Литовской Республике оправданно либеральнее и не создает дополнительных проблем (как для вуза, так и для рефлектантов) в ходе процесса имматрикуляции. Это безусловно облегчает доступ к высшему образованию и более полно отвечает конечной цели – повышению интеллектуального потенциала общества.

В законодательстве Эстонской Республики процесс имматрикуляции для разных типов вузов продекларирован в трех различных законах.

Статья 21 "Общие требования при поступлении в университет" закона "Об университетах"[6] прописывают равенство в праве на поступление в университет граждан Эстонии и лиц, имеющих вид на жительство. Предварительным условием является наличие среднего образования. Условия приема устанавливаются Советом университета, и утверждаются Министром культуры и образования.

Для негосударственных вузов требования имматрикуляции устанавливаются законом "О частных учебных заведениях"[7], статьей 12 "Требования к приему в частное учебное за-

[4] Инструкция Министерства Образования и Науки Латвийской Республики № 8 "О порядке приема в высшие учебные заведения Латвийской Республики", принята 27.11.2003. URL: http:/www.izm.gov.lv (дата обращения 09.12.2015).

[5]Закон Литовской Республики "О высшем образовании", принят 21.03.2000. URL: http://www.lrs.lt (дата обращения 09.12.2015).

[6] Закон Эстонской Республики "Об университетах", принят 12.01.1995. URL: http://www.hm.ee (дата обращения 09.12.2015).

[7] Закон Эстонской Республики "О частных учебных заведениях", принят 02.06.1993.

ведение", которые гласят, что прием в частное учебное заведение осуществляется в том же порядке, что и в государственные вузы такового же типа. Учредители частного учебного заведения имеют право устанавливать дополнительные требования к рефлектантам.

С точки зрения увеличения интеллектуального потенциала общества, как конечной цели в всякого образования, введение любых дополнительных требований, кроме наличия среднего образования, является препятствием для повышения интеллектуального потенциала страны. С другой стороны, уровняв в законе "О частных учебных заведениях" процесс приема в негосударственные вузы с приемом в государственные, законодатель изначально исключает дискриминацию негосударственных вузов.

Закон "О прикладных высших учебных заведениях" статья 11, гласит, что все граждане Эстонии и проживающие в Эстонской Республике на основании вида на жительство лица, имеют право участвовать в конкурсе на поступление в высшее учебное заведение при условии наличия у них законченного среднего образования. Порядок имматрикуляции устанавливается исключительно Постановлением Министра образования Эстонии.

Вызывает непонимание целесообразность наличия разных источников регламентации процесса имматрикуляции в разных законодательных актах Эстонии. Например, в университетах, в соответствие с законом "Об университетах", правила имматрикуляции устанавливает Совет университета, а в высших прикладных учебных заведениях, в соответствие с законом "О прикладных высших учебных заведениях", Министр образования Эстонской Республики.

Представляется, что такая множественность источников регламентации процесса имматрикуляции негативно сказывается не только на самом процессе имматрикуляции, но и на конечной цели процесса обучения – наращивании интеллектуаного потенциала. Важно отметить, что интеллектуальный потенциал общества представляет собой не любой набор знаний, навыков и умений, а лишь тот, который является необходимым для эффективной преобразовательной и адаптивной деятельности, физического и духовного развития личности и общества. Последнее обеспечивается, в том числе, и процессом перехода студентов с одной программы обучения на другую и из одного вуза в другой.

Этот процесс перехода регулируется законом "О высших учебных заведениях" статьей 47 "Начало учебы на более поздних звеньях". Для начала учебы на более поздних этапах существует предварительное условие – должны быть пройдены проверки (сданы экзамены и зачеты), предусмотренные учебным планом предыдущего этапа обучения. Эти проверки могут также быть пройдены в другом (читай новом) высшем учебном заведении. В этом случае вуз не имеет права отказать в имматрикуляции.

Если все проверки, предусмотренные учебным планом, были пройдены успешно, обучающийся, при смене учебного заведения, вправе просить произвести перезачет предметов. Перезачет производится на основании академической справки, в которой указан: перечень предметов, количество кредитов или академических часов, а также форма и результат конечного контроля.

Закон “Об обучении взрослых”[8] регламентирует обучение, связанное с трудовой деятельностью: обеспечение возможности для учебы (статьи 5-9), организация обучения (статьи 10, 11), финансирование обучения (статьи 12, 15).

Статья 5 “Обеспечение возможности для учебы” закона “Об обучении взрослых” гласит: “Обеспечение возможности для учебы, а также для формирования и развития системы обучения взрослых осуществляется в результате деятельности и сотрудничества в этой области Правительства Республики и местных органов самоуправления”. Статья 6 регламентирует деятельность и роль Правительства в этом процессе: “Правительство Республики: 1) принимает правовые акты, регулирующие обучение взрослых; 2) предусматривает в проекте государственного бюджета средства на обучение взрослых в приоритетных с точки зрения государства областях; 3) организует проведение исследований, связанных с обучением взрослых; 4) координирует проводимую в уездах учебную деятельность и увязывает ее с развитием уезда”.

Статья 7 описывает роль местных самоуправлений в процессе обеспечения возможности для учебы и также для формирования и развития системы обучения взрослых: “Местные самоуправления: 1) обеспечивают для лиц, постоянно проживающих на их территории, возможность получения основного и среднего образования и оказывают содействие обучению, связанному с трудовой деятельностью, а также обучению по свободному выбору учащихся, вступая в необходимых случаях в сотрудничество с другими единицами самоуправления; 2) оказывают поддержку людям с физическими или психическими недостатками, а также материально малообеспеченным для участия в курсах. Статья 8 гласит: “Лицам, которые состоят в трудовых отношениях, работодатель предоставляет для участия в учебе отпуск”.

Статьи 10 и 11 регламентируют организацию обучения взрослых, так в соответствии со статьей 10: “Организация обучения взрослых направляется Министерством культуры и просвещения”. Независимо от того государственное или негосударственное учебное заведение обеспечивает обучения взрослых, в соответствии со статьей 11, оно является самостоятельным “в пределах установленных правовыми актами в сфере просвещения и образования”.

Статьи законов, регулирующих имматрикуляцию в Латвийской Республике, Литве и Эстонии практически одинаковы, за исключением следующих моментов: в Латвийском законодательстве, помимо самого процесса имматрикуляции, оговариваются обязательные условия для его начала, а именно – наличие лицензий и сроки начала имматрикуляции в вузах. Представляется избыточным содержание статья 45 “Право на учебу в высшем учебном заведении” закона Латвийской Республики “О высших учебных заведениях” – необходимым и достаточным правом является наличие законченного среднего

[8] Закон Эстонской Республики “Об обучении взрослых”, принят 10.10.1993. URL: http:// www.hm.ee (дата обращения 09.12.2015).

образования. Все остальные требования излишни с точки зрения получения высшего образования, как средства повышения интеллектуального потенциала общества.

Статья 46 "Прием и имматрикуляция" содержит, как представляется, неоправданное ограничение – "дополнительные требования для поступления на конкретную программу обучения, высшее учебное заведение сообщает за три года до начала приема". И это на фоне того, что массив информации, получаемый мировым сообществом, за этот временной период увеличивается более чем в два раза. Это органичение является неоправданным препятствием для открытия новых и для модернизации традиционных программ обучения.

Статья 5 "Определение количества учебных мест" латвийского закона об образовании не имеет аналогов в законодательстве Литовской и Эстонской Республик. Комментируя его положения, целесообразно отметить, что не министр образования, а финансовые возможности страны определяют количество, финансируемых государством, бюджетных мест в вузе, а их распределение по специальностям регламентирует рынок образовательных услуг, который, как показывает опыт, делает это успешней чем государственные чиновники. Кроме того, введение дополнительных требований (а такая возможность оговаривается) законодательством, к абитуриентам должно пониматься как несоответствующее целям законодательства в сфере образования.

С точки зрения реализации основной цели законодательства – повышение интеллектуального потенциала страны, **высшая школа должна быть максимально доступна** как для населени данной страны, так и для зарубежных граждан. Оправданными ограничениями могут и должны быть следующие:

1. необходимый уровень школьной (довузовской) подготовки, который гарантируется документом о законченном полном среднем образовании;
2. необходимый уровень интеллектуального развития рефлектанта, о котором не всегда можно адекватно судить по школьному аттестату о среднем образовании, и его оценка может быть дополнительным требованием вуза, предусматриваемым законодательством.

Краткое сравнение правового регулирования процесса имматрикуляции в Балтийских странах с опытом зачисления студентов в университеты Европы и США показывает, что процесс зачисления в вузы Латвии, Литвы и Эстонии является чрезмерно «зарегулированным». Это изначально ограничивает возможности сохранения и развития интеллектуального потенциала Балтийских стран, и не соответствует практике европейских и американских высших учебных заведений. Не соответствует это и духу Всемирной декларации по высшему образованию в XXI веке.

Информационные источники

Закон Латвийской Республики "О высших учебных заведениях", принят 02.11.1995. W http://www.izm.gov.lv.

Закон Литовской Республики "О высшем образовании", принят 21.03.2000. W http://www.lrs.lt.

Закон Эстонской Республики "О частных учебных заведениях", принят 02.06.1993.

Закон Эстонской Республики "Об обучении взрослых", принят 10.10.1993. W http://www.hm.ee.

Закон Эстонской Республики "Об университетах", принят 12.01.1995. W http://www.hm.ee.

Инструкция Министерства Образования и Науки Латвийской Республики № 8 "О порядке приема в высшие учебные заведения Латвийской Республики", 27.11.2003. W http:/www.izm.gov.lv.

Валерий НИКИФОРОВ[1]

Никита НИКИФОРОВ[2]

Балтийской Международной Академии[3]

Рига, Латвия

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

АННОТАЦИЯ: Международное сотрудничество в сфере высшего образования рассматривается как один и важных факторов человеческого развития, как органическая часть международных отношений. Международное сотрудничество рассматривается на трех уровнях: универсальном, региональном и локальном. Проанализированы: 1) роль международного сотрудничества в развитии вузов; 2) качество высшего образования в контексте международного сотрудничества; 3) реализация международных совместных образовательных программ; 4) международная мобильность академического и административного персонала.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: международное сотрудничество, институционализация, акторы образовательных процессов, качество высшего образования, мобильность персонала

MAIN DIRECTIONS OF INTERNATIONAL COOPERATION IN HIGHER EDUCATION

ABSTRACT: International cooperation in the field of higher education is one of the major factors of human development, as the part of international relations. International cooperation is considered at three levels: universal, regional and local. Analyzed: 1) role of International cooperation in the higher educational establishment evolution; 2) quality of higher education in the context of International cooperation; 3) implementation of international educational programs ; 4) international mobility of administration and academic staff.

KEYWORDS: international cooperation, institutionalization, actors of educational process, quality of higher education, staff mobility

Вторая половина XX века отмечена бурным развитием сферы высшего образования, которое характеризовалось масштабным увеличением численности учащихся вузов,

[1] Валерий Никифоров – хаб. доктор философии, проф. Балтийской международной академии.
[2] Никита Никифоров – доктор политологии, доцент Балтийской международной академии.
[3] Baltic International Academy, Riga, Latvia.

изменением форм, методов и круга участников процесса подготовки профессиональных специалистов высокого уровня, активным расширением международных образовательных контактов. Особенно важные качественные изменения в сфере высшего образования происходили в 90-е годы XX века в связи со значительной активизацией гуманитарного сотрудничества, а также распространением новых технологий по распространению доступа к знаниям.

Вместе с тем, тенденции в сфере высшего образования, ставшие очевидными в последние десять-пятнадцать лет, создают ряд универсальных вызовов мировому сообществу. Так к концу XX века еще больше увеличился разрыв между промышленно развитыми и развивающимися странами, в особенности наименее развитыми, в плане доступа к высшему образованию, научным исследованиям и ресурсов, выделяемых на них. Этот период характеризовался также ростом различий с точки зрения возможностей получения образования внутри большинства других стран, включая некоторые наиболее развитые и богатые государства

В этой связи, «обеспечение необходимой для устойчивого развития массы квалифицированных и образованных людей на изолированной основе» практически для всех членов мирового сообщества оказалась невозможным. Поэтому совместное использование знаний и международное сотрудничество стало рассматриваться **как один из важных императивов человеческого развития** (выделено Н.Н.)**,** требующего консолидации многосторонних и национальных усилий»[4].

Международное сотрудничество в сфере высшего образования может по праву рассматриваться **как органичная часть международных отношений**, поскольку подразумевает взаимодействие между государствами, организациями и учреждениями, отдельными людьми, действующими в сфере высшего образования в разных странах. Признаки активизации научного, политического и общественного интереса к этим проблемам становится все более очевидным[5].

[4] См: Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. (Париж, 9 октября 1998 г.), ст. 15 – «Совместное использование знаний и навыков в разных странах и на разных континентах», а также ст. 16 – «От "утечки умов" к "привлечению умов"». URL: http://www.kbsu.ru/ index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=39 (дата обращения 09.12.2015).

[5] А.А. Арефьев, Е.Е. Чепурных, Ф.Э Шереги.. Международная деятельность в области образования: Практика, исследования, анализ. – М., 2005; Барблан Андрис, Академическое сотрудничество и свобода передвижения в Европе: что было и что будет // Высшее образование в Европе. – 2002. – № 1, 2; Барабанер Х. Глобализация и высшее образование / Пространство высшего образования Европы: состояние, проблемы, перспективы. Международная научно-практическая конференция. Рига, 22-23.05.2008 г. Рига 2008. С. 9-12; Житник Н.В. О формах международного сотрудничества в области качества образования / Пространство высшего образования Европы: состояние, проблемы, перспективы. Международная научно-практическая конференция. Рига, 22-23.05.2008 г. Рига 2008. С. 233-241; Захариа С. Сравнительный обзор некоторых фундаментальных аспектов методов управления университетами, принятых в странах Европы // Высшее образование в Европе. – 2002. – № 3; Козмински А. Роль высшего образования в реформировании общества в условиях глобализации: академическая надежность и стремление к повышению уровня вузов // Высшее образование в Европе. – 2002. – № 4; Ларионова М.В. Сотрудничество в сфере образования в Европе: нормативная основа, методы и инструменты кооперации. – М., 2006; Лебедева М. Политикообразующая функция высшего образования в совре-

Международное сотрудничество в данной сфере меняет свои формы и виды деятельности. Оно формируется на трех основных направлениях: достижение уровня высшего образования, соответствующего потребностям современного общества; совершенствование национальных образовательных систем; подготовка квалифицированных кадров для инновационного развития.

Эти задачи относительно синхронно решаются на трех уровнях международного системного взаимодействия: **универсальном,** опосредуемом деятельностью ЮНЕСКО, как специализированной структуры ООН; **региональном,** благодаря принятию конвенций о признании документов об образовании, и особенно процессу по формированию общеевропейского образовательного пространства (Болонский процесс); **локальном,** формируемым образовательными связями университетов в различных странах мира. Двустороннее и многостороннее научно-педагогическое сотрудничество университетов, обмен преподавателями и студентами, в том числе при содействии созданных целевых наднациональных программ ЕС (COMETT, ERASMUS, LINGUA, SOCRATES др.),[6] по-

---

менно мире // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 10. – С. 69-75; Бирюков А.Н. Интернационализация российского высшего образования // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 10; Болонский процесс: проблемы и перспективы : [сборник статей] / под ред. М.М. Лебедевой. – М.: "Оргсервис-2000", 2006; Кольчугина М. Международная интеграция в сфере высшего образования // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 11. – С. 55-64; Колесов В. Рынок образовательных услуг и ценности образования (Между ВТО и Болонским процессом) // Высшее образование в России. – 2006. – № 2. – С. 3-8; Грант Макбурни, Глобализация: новая парадигма политики высшего образования. Рычаги глобализации как политическая парадигма высшего образования // Высшее образование в Европе. Том XXVI. – 2001. – № 1; Краснова Г.А. Открытое образование: цивилизационные подходы и перспективы. М.: Изд-во РУДН. 2002, с. 152. URL: http://www.ido.rudn.ru /ido.aspx?id=book3 (дата обращения 09.12.2015); Маренглен С. Академические ценности и академическая деятельность в эпоху глобализации: пример албанских университетов // Высшее образование в Европе. – 2003. – № 3; A. Amaral, Higher education in the Process of European integration, Globalizing economies and mobility of students and staff // Higher education and the nation state. The international dimension of higher education / Ed. by J. Huisman, P. Maassen, G. Neave. Pergamon, 2001. P. 121-148; Barthelemy B. Analysis of the Concept of European Dimension // European Education. V. 31, U September, 1999. P. 64-95; Clark B. The higher education system. Academic organization in cross-national perspective. Berkeley; Los Angeles; London 1983.

[6] Программа COMETT, 1986 г. (сотрудничество между университетом и предприятием в сфере подготовки к новым технологиям). Цель – улучшение качества подготовки к технологическим изменениям; Программа ERASMUS, 1987 г. – развитие мобильности студентов. Цель – способствовать сотрудничеству между университетами, улучшить взаимное признание дипломов, развить обмен студентами и преподавателями между учебными заведениями Сообщества (охватить до 10 % студентов); Программа PETRA, 1988 г. – профессиональная подготовка молодежи (переход молодежи к активной взрослой и профессиональной жизни). В связи с ростом молодежной безработицы программа должна установить новые качественные нормы профессиональной первоначальной подготовки в ЕС; Программа “МОЛОДЕЖЬ ДЛЯ ЕВРОПЫ”, 1988 г. – развитие молодежных обменов. Цель – развитие внешкольных обменов и знакомство с иной культурой; IRIS, 1988 г. – Европейская сеть программ профессиональной подготовки женщин. Развитие инноваций в профессиональной подготовке в целях обеспечения лучшего участия женщин;

Программа EUROTECNET, 1990 г. – развитие инноваций в области профессиональной подготовки как результат технологического обмена в Сообществе. Цель – учет технологических изменений в системе профессиональной подготовки и в методах обучения;

Программа LINGUA, 1990 г. – распространение знаний иностранных языков. Цель – подготовить как можно больше европейцев к общению как минимум на двух иностранных языках;

Программа TEMPUS, 1990 г. – трансъевропейская мобильность в высшем образовании. Цель изменение систем высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы. Это составная часть программы PHARE, которая призвана помочь социально-экономическому переустройству стран Центральной и Восточной Европы;

лучило особенно широкое развитие в нынешнем десятилетии и распространяется не только в Европе, но и в других регионах, а также между образовательными учреждениями, расположенными на различных континентах.

Характерно, что на всех трех уровнях во взаимодействии участвуют как государственные, так и негосударственные акторы, например, профессиональные ассоциации и члены экспертного сообщества. Показательна в этом плане деятельность Ассоциации Европейских Университетов (АЕУ), которая с 2001 года стала активным участником формирования общеевропейской политики в контексте Болонского процесса. Возрастает также роль и значение международных организаций, фондов и программ финансовой поддержки проектов в области образования и науки.

Взаимодействие акторов образовательных процессов в направлении сотрудничества обеспечивает процесс международной интеграции высшего образования, который в наибольшей степени продвинулся на европейском континенте. При этом происходит процесс **институционализации отношений** между производителями и потребителями образовательных услуг, в котором заметная роль отводиться специализированным агентствам, выступающих как все более важные функциональные звенья.

Наблюдаемые на современном этапе масштабы **интернационализации образовательного пространства** объективно ставят вопрос о разнообразии направлений и форм международного образовательного сотрудничества. В наиболее универсальном виде они находят свое отражение в деятельности ЮНЕСКО, которая является важнейшим многосторонним институтом, регулирующим взаимодействие членов мирового сообщества по проблемам культуры и образования и с которой активно сотрудничают свыше 600 наиболее авторитетных международных неправительственных образовательных, научных, культурных, молодежных, женских, религиозных и других организаций[7].

ЮНЕСКО, являясь крупной многосторонней структурой, одной из первых обратилась к проблеме реформирования сферы образования в постбиполярный период и последовательно продвигает свои идеи во взаимосвязи с широкими процессами международного сотрудничества[8]. Знаковым для дальнейшего развития стала состоявшаяся в 1998 году под эгидой ЮНЕСКО Всемирная конференция по вопросам высшего образо-

---

Программа FORSE, 1991 г. – развитие профессиональной постоянной подготовки. Цель – развитие политики инноваций и обмена опытом в профессиональной подготовке. В конце 1994 г. образовательные программы FORCE, PETRA, COMETT, Eurotechnet и Lingua были объединены в программу Leonardo. Ее цель – повышение профессиональной подготовки граждан Европы. См: Шлыкова О.В. Культура мультимедиа: Учебное пособие для студентов вузов. URL: http://www.window.edu.ru/window_catalog/pdf2txt?p_id=28547&p_page=34 (дата обращения 09.12.2015).

[7] Сотрудничество России с ЮНЕСКО. Информационные материалы. Гимназия им. С.П.Дягилева. URL: http://www.diaghilev.perm.ru/g11/media/sotrud/sotrud1.htm (дата обращения 09.12.2015).

[8] В 1993 году ЮНЕСКО создала Международную комиссию по образованию для XXI века (Комиссия Делора), которая в 1996 году представила доклад «Образование: сокрытое сокровище» призвавшая положить в основу философии модернизации образования четыре ключевых момента: «научиться познавать, научиться делать, научиться жить вместе и учиться жить». См: Жак Делор, Доклад Жака Делора печатается в сокращении. Текст подготовлен семинаром «Поколение-21». URL: http://www.ps.1september.ru/2001/15/2-1.htm (дата обращения 19.09.2015).

вания в Париже, принципиально определившая стратегическую линию его развития в XXI веке. На этой конференции было принято два важнейших документа: Всемирная декларация о высшем образовании XXI века: подходы и практические меры[9], а также Рамки приоритетных действий, направленных на реформу и развитие высшего образования. С этого момента Международное бюро просвещения ЮНЕСКО раз в два года проводит международные конференции по образованию на уровне министров странчленов организации, на которых рассматриваются, в том числе, и проблемы высшей школы. Последняя по времени Всемирная конференция по образованию прошла в марте 2009 года в Бонне в рамках Декады ООН по образованию в интересах устойчивого развития (2005-20014 гг.), которую координирует ЮНЕСКО[10].

В развитии международного сотрудничества в сфере высшего образования важная роль отводится проекту ЮНЕСКО УНИТВИН – программы ЮНЕСКО, в рамках которой создана всемирная сеть кафедр, предназначенная для развития межуниверситетского сотрудничества. В настоящее время в мире создано около 100 межуниверситетских сетей и более 300 кафедр ЮНЕСКО, которые занимаются обменом опытом, преподавателями, технологиями в образовании, в таких сферах, как: права человека, экология, авторские права, коммуникация, сохранение природного и культурного наследия. Это сотрудничество по линии кафедр рассматривается также как механизм противодействия «утечке умов»[11].

Особым вкладом в развитие международного образовательного сотрудничества в сфере высшего образования и одновременно одним из важнейших направлений его развития стало подписание под эгидой ЮНЕСКО шести региональных Конвенций о признании квалификации: в Африке, Арабском регионе, в АТР, в Латинской Америке и на Карибах, и две конвенции в Европе, а также создание Зоны Европейского Высшего Образования (Болонский процесс).

Региональные конвенции ЮНЕСКО о признании свидетельств об образовании являются юридически обязывающими правовыми актами, которые к настоящему времени ратифицировали свыше 100 государств-членов из всех регионов мира. Основная цель этих документов состоит в содействии международному сотрудничеству в области высшего образования и в уменьшении препятствий мобильности учащихся и преподавателей. Первые Конвенции о взаимном признании степеней в области высшего образования появились в 60-х годах XX века[12]. В 1992 году в рамках ЮНЕСКО было созвано совместное совещание региональных комитетов для изучения возможности принятия Всеобщей конвенции о признании учебных курсов и ступеней в области высшего

---

[9] Международное законодательство. Сайт: Сейчас.ру, 2005-2015. URL: http://www.lawmix.ru/abro.php?id=5462 (дата обращения 09.12.2015).
[10] URL: http://www.esd-world-conference-2009.org/ru/glavnaja-stranica.html.
[11] URL: http://www.unesco.ru/rus/pages/bythemes/unitwin.php.
[12] Studying Abroad. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. 2001. URL: http://www.unesco.org/education/studyingabroad/index.shtml (дата обращения 09.12.2015).

образования. Однако поскольку консенсуса достичь не удалось, XXVII сессия Генеральной конференции ЮНЕСКО ограничилась принятием правового документа менее обязывающего характера – «Рекомендация о признании учебных курсов и свидетельств о высшем образовании»[13].

В духе этого документа первой была обновлена Европейская конвенция (1979 г.), известная теперь как «Лиссабонская конвенция о признании для региона Европы»[14]. Она является совместным документом Совета Европы и ЮНЕСКО. Лиссабонская конвенция служит важной вехой в практике признания в Европе благодаря тому, что вводит ряд важнейших концептов и связана с последующими трендами, такими как Болонский, который является крупнейшим региональным проектом реформы высшего образования. На основе Лиссабонской конвенциибыл принят также важный документ – Кодекс добросовестной практики для транснационального образования (Рига, июнь 2001 г.)[15]. В середине нынешнего десятилетия был начат процесс пересмотра Арушской (Африка) Конвенции 1981 г. с тем, чтобы учесть в ней потребности, связанные, в частности, с оценкой свидетельств, выдаваемых на основе дистанционного образования.

Основной чертой региональных конвенций о признании является то, что они, в конечном счете, содействуют **«сохранению и укреплению культурной самобытности и разнообразия своих народов, одновременно сохраняя уважение к специфическому характеру их систем образования».**[16] Они признают, что право на образование является одним из прав человека и что высшее образование, которое служит ключевым фактором расширения и развития знаний, представляет собой исключительно ценное культурное и научное достояние, как для каждого человека, так и для общества"[17].

Расширение спектра вопросов, касающихся проблемы признания персональных документов об образовании, которое отмечено в связи с развитием образовательного сотрудничества в Европе и Африке, подтверждает, что региональные конвенции являются адекватным способом учета новейших международных тенденций в области трансграничного образования. Не исключено, что в обозримом будущем региональные конвенции смогут составить основу для разработки принципиальных рамочных соглашений о признании свидетельств и обеспечении качества образования в универсальном масштабе.

---

[13] Международное законодательство. Сайт: Сейчас.ру, 2005-2015. URL: http://www.lawmix.ru/abro.php?id=8730 (дата обращения 09.12.2015).

[14] Конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе. Лиссабон, Португалия, 11.04.1997 г. URL: http:// bologna. mgimo.ru /fileserver/ File/declarations /1997_Lisbon-conv_rus.pdf

[15] DGIV/EDU/HE (2001) 3 ED-2001/UNESCO-CEPES/LRC.2/4 Кодекс профессиональной практики при предоставлении транснационального образования. CONSIL OF EUROPE, UNESCO-CEPES. Страсбург/ Бухарест, 07.02.2001 г. URL: http://www.russianenic.ru/int/lisbon/3.html (дата обращения 09.12.2015).

[16] Арушская конвенция (Африка) 1981 г. Цит. по: Высшее образование в глобализованном обществе. Установочный документ ЮНЕСКО по образованию. Париж 2004. URL: http://www.cpia.vsu.ru/docs/ unesco_ustdoc.pdf (дата обращения 03.09.2010).

[17] Лиссабонская конвенция (Европа) 1997 г. Цит. по: Высшее образование в глобализованном обществе. Установочный документ ЮНЕСКО по образованию. Париж 2004. URL: http://www.cpia.vsu.ru/docs /unesco_ustdoc.pdf (дата обращения 03.09.2010).

Процесс обновления региональных конвенций о признании и стремление к сближению их положений, особенно в том, что касается учета новейших явлений в сфере образования и перспектив развития международного сотрудничества в образовательной сфере, был начат под эгидой ЮНЕСКО около десяти лет назад. В настоящее время обновление содержания региональных конвенций о признании находится на различных стадиях разработки. Важно, чтобы ЮНЕСКО в качестве специализированного учреждения системы Организации Объединенных Наций, совместно с государствами-членами выступала в качестве главного центра многостороннего регулирования международного сотрудничества в сфере образования. Значимость такого центра обусловлена не только его статусом, но и неравномерностью развития интеграционных тенденций в образовательных процессах на региональном уровне.

Наиболее завершенным, в этом плане, носит характер взаимодействия образовательных акторов в Европе. В Европейском Союзе, уже в течение нескольких десятилетий разрабатывается и осуществляется целостная политика в области высшего образования, формируются региональные институты координации и управления межстрановыми образовательными связями. Подготовлены и приняты около десяти конвенций по взаимному признанию документов об окончании средних учебных заведений, учебных курсов и периодов обучения, дипломов о высшем образовании, ученых степеней, создающих нормативную основу интеграционного процесса в сфере высшего образования ЕС. Однако, судя по динамике Болонского процесса, региональное направление международного образовательного сотрудничества становится органичным элементом сферы высшего образования только в той мере, в которой оно опирается на активность большого числа выс-ших учебных заведений (университетов) стран региона.

Сбалансированное взаимодействие с зарубежными партнерами стало одним из условий нормального функционирования современного университета, причем не только фактором повышения его конкурентоспособности в условиях глобализации образовательных рынков, но и статуса на национальном уровне[18].

Международное сотрудничество играет важную роль в процессах развития современных вузов. Одной из форм международного сотрудничества и реальных возможностей вести научные исследования по актуальной проблематике является членство вузов в различных многосторонних ассоциациях в области высшего образования, а также взаимодействие с научно-исследовательскими структурами крупнейших западноевропейских и американских вузов и научных центров. Одновременно членство в Международной Ассоциации университетов, Европейской Ассоциации университетов, Европейской Ассоциации международного образования, Евразийской Ассоциации университетов, Европейской Ассоциации гарантии качества. E-learning демонстрируют возможности каждого вуза в качестве потенциального партнера для зарубежных университетов, ассоциаций

[18] Афанасьев А. Н. Болонский процесс в Германии // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 54-57.

и ТНК. Важным критерием, который не-изменно учитывается в оценке потенциала международного сотрудничества университетов, особенно в европейских странах является подписании конкретным вузом Великой Хартии Университетов (Magna Charta Universitatum)[19].

Обычно география двусторонних вузовских связей охватывает различные страны мира, как соседние, так и более отдаленные, но при этом обязательно ориентируется на возможности сотрудничества с образовательными учреждениями Западной Европы и Северной Америки. Однако, в последнее время весьма привлекательными партнерами для сотрудничества выступают вузы Латинской Америки, которым удалось существенно повысить качество образовательных услуг и учебных программ благодаря существенной модернизации всего учебного процесса и, особенно, привлечения высококвалифицированных преподавательских кадров[20].

Опыт латиноамериканских стран в плане «рывка» в сферу международного образовательного сотрудничества особенно примечателен. За последние пять лет резко возрос региональный уровень их преподавательской и исследовательской базы. Благодаря этому ряд вузов Мексики, Аргентины, Бразилии, Чили получил возможность вести крупные исследования бизнеса и экономики в регионе. С другой стороны привлекли к себе внимание бизнес-школ Северной Америки и Европы, которые начали предлагать совместные проекты.

Международная сеть программ, профессоров и исследователей стали дополнительным стимулом для роста авторитета латиноамериканского высшего образования, в котором, есть свои лидеры и аутсайдеры. У хороших школ, как правило, существуют совместные с американскими и европейскими учебными заведениями программы, дающие два диплома и возможность пройти часть курса за рубежом. Разрабатываются и весьма специфические программы под заказ. Например, бизнес- школа INCAE (Коста-Рика/Никарагуа) предлагает магистерский курс по менеджменту в медицине (Master of Medical Management) или Panama Canal Authority MBA, созданный специально под нужды главной корпорации Центральной Америки, управляющей Панамским каналом. Кроме того, ведущие бизнес-школы региона открывают филиалы в других странах. На сегодняшний день их сетью охвачена почти вся Латинская Америка. В целом, по некоторым специализациям, например: менеджмент окружающей среды, конкуренция в странах с развивающейся экономикой, корпоративная и социальная ответственность, латиноамериканские, бизнес-школы начинают завоевывать передовые позиции в мире. Как следствие, все большее число латиноамериканских вузов становится местом проведения международных конференций, и это тоже повышает их рейтинг[21].

---

[19] Всеобщая хартия университетов. URL: http://bologna.mgimo.ru/fileserver/File/declarations/1988_magna-charta_rus.pdf

[20] URL: http://latamerica.ru/obr/plus.

[21] Там же.

Анализируя содержательные аспекты международного сотрудничества в сфере высшего образования на универсальном, региональном и локальном (университетском) уровнях, следует отметить следующее. При всем многообразии форм, методов и динамики его осуществления стратегическими проблемами, как профессионального дискурса, так и практики, неизменно выступают три проблемы: обеспечение качества образования, развитие совместных программ обучения и академическая мобильность.

1. *Качество высшего образования в контексте международного сотрудничества***.** По мере расширения и углубления интернационализации высшего образования, возрастает внимание к его качеству как ключевому фактору достижения образовательных целей XXI века, сформулированных мировым сообществом. Системы обеспечения качества обычно предусматривают оценку программ или учебных заведений, включая: проведение экспертизы структурами самих вузов (внутреннее оценивание), внешние экспертизы, наличие сопоставимых систем аккредитации, сертификации или аналогичных инструментов, международное партнерство, сотрудничество и участие в международных образовательных сетях. Внимание к вопросам качества высшего образования в контексте международного сотрудничества объясняется: во-первых, все более частым отходом государства от активного регулирования сферы высшего образования; во-вторых, стремлением ориентироваться на результативность учебного процесса, когда акцент смещается на подготовленность выпускников к трудоустройству; в-третьих, стремлением к ясности, сопоставимости, дипломов и степеней и, в конечном итоге, повышением привлекательности высшего образования для молодежи.

В этой связи «Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века», принятая в 1998 г. на Всемирной конференции по высшему образованию, дала следующее определение: «качество в сфере высшего образования является многомерной концепцией, которая должна охватывать все его функции и виды деятельности: учебные и академические программы; научные исследования и стипендии; укомплектование кадрами; учащихся; здания; материально-техническую базу; оборудование; работу на благо общества и академическую среду». В дальнейшем, несмотря на вариативность терминологии в различных международных документах, можно выделить некоторые общие моменты понимания качества образования, которые трактуются как система, формирующая механизмы для обеспечения мониторинга, оценки, поддержания или улучшения качества деятельности вузов.

Пока сущностные определения качества высшего образования и его минимально необходимого для международного признания уровня в Европе, даже на завершающих этапах Болонского процесса, отсутствуют. Европейская ассоциация университетов пришла к заключению, что «в условиях многообразия вузов целого континента невозможно прийти к соглашению по стандартам качества». Главное – это реакция вуза на изменения[22]. В кон-

---

[22] См: Болонский процесс и качество образования. Часть 3. Опыт вузов. – Н. Новгород: ННГУ, 2005. URL: http://www.tempus-tqm.unn.ru/files/part_3.pdf (дата обращения 09.12.2015).

тексте коммюнике Берлинской конференции по проблемам Болонского процесса Европейская ассоциация университетов начала работу по подготовке согласованных стандартов и процедур обеспечения качества, однако эта деятельность пока не завершена.

Отсутствие жесткой фиксации показателей оценки качества высшего образования компенсируется развитием других элементов его институционализации. На сегодняшний день, практически все европейские страны имеют официально учрежденные структуры (агентства) или другие схемы по контролю качества высшего образования. При этом, существует огромное разнообразие форм и методов деятельности агентств, занимающихся вопросами обеспечения качества и аккредитации в Европе. Масштаб, цели и задачи их деятельности неоднородны. Еще больше различий существует на уровне функциональных аспектов, таких, как методы управления качеством, использование стандартов, критериев и эталонов, методы и средства оценки, отчетность и т.д. Исследование ENQA в области национальных систем обеспечения качества отразило наличие восьми различных основных видов оценки. При этом четко прослеживается тенденция доминирования таких типов, как оценка программ, аккредитация программ и институциональная проверка[23].

В последние годы, особенно в свете задач достижения полной интеграции европейского образовательного пространства к 2020 году, международное сотрудничество между агентствами в сфере обеспечения качества высшего образования в Европе значительно интенсифицировалось. Оно включает такие формы, как: вовлечение иностранных специалистов по отдельным дисциплинам в процесс оценки или включение их в состав комиссий по аккредитации; включение иностранных экспертов в орган управления агентства той или иной страны; использование существующих международных стандартов и критериев при оценке и аккредитации; использование разработанных на международном уровне показателей (дескрипторов) уровня подготовки для степеней бакалавра и магистра[24]. Чтобы способствовать развитию процесса совместимости, также рассматривается идея создания Европейского консорциума по аккредитации[25]. Такие организации, как Международная сеть агентств по обеспечению качества высшего образования (INQAAAHE)[26] и ряд региональных объединений уже функционируют. Однако, в целом, несмотря на успешное продвижение европейских стран в сфере установления интегриро-

---

[23] Болонский процесс и качество образования. Часть 3. Опыт вузов. – Н. Новгород: ННГУ, 2005. URL: http://www.tempus-tqm.unn.ru/files/part_3.pdf (дата обращения 09.12.2015). Подробнее см: Дирк Ван Дамм, Питер Ван дер Хиден, Кэроляйн Кэмбелл, Международная система обеспечения качества и признания квалификации в высшем образовании в Европе. / Материал форума ОЭСР «Интернационализация высшего образования: управление процессом». 3-4.11.2003 г. Тронхейм, Норвегия. URL: http://www.oecd centre.hse.ru/material/opublic/qualities.pdf

[24] См: Коммюнике конференции европейских министров высшего образования, Берген, 19–20.05.2005. URL: http:// http://www.msmsu.ru/userdata/manual/images/fac/ped_obr/Bergenskoe_kommjunike.pdf (дата обращения 09.12.2015).

[25] European Consortium for Accreditation in Higher Education (ECA). URL: http://www.ecaconsortium.net (дата обращения 09.12.2015).

[26] URL : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/ihec/policy/ConsumerProtection.pdf

ванного качества образования, различия в подходах к этой проблеме сохраняются. В мире еще только предстоит внедрить эффективную культуру качества образования, особенно высшего, что подразумевает расширение взаимодействия «при активном участии всех сторон: правительства, вузов, органов аккредитации и оценки, преподавателей и студентов в решение задачи обеспечения прозрачности процессов аккредитации, как обязательного условия доверия»[27].

2. *Осуществление совместных образовательных программ, как фактор расширения международного образовательного сотрудничества*. Этот вид деятельности стал возможным благодаря формированию, хотя и не до конца интегрированной, международно-правовой основы многостороннего регулирования образовательных процессов, которое восходит к Европейской культурной конвенции (Париж, 1954 г.)[28] и включает несколько различных типов документов: Конвенцию ЮНЕСКО[29]; Совместную Лиссабонскую конвенцию Совета Европы и ЮНЕСКО[30]; документы, принятые участниками Болонского процесса[31], различные многосторонние и двусторонние соглашения между отдельными странами.

Совместные программы встречаются по многим предметным областям. Однако, наибольшее распространение они получили в экономике, бизнес-образовании, юриспруденции, менеджменте и инженерном образовании. Они широко представлены также в гуманитарных и лингвистических дисциплинах.

Для стран-членов ЕС решение вопросов совместных программ существенно облегчается действием Лиссабонской конвенции 1997 года «О признании квалификаций

---

[27] См: Международный семинар «Методологические инструменты для оценки и аккредитации в европейской структуре». Сантандер, 28–30.07.2004 г. Болонский процесс: середина пути. URL: http://www.rc.edu.ru/bp/GeneralDocs/RussianLanguagePublications.doc

[28] Европейская культурная конвенция. Париж, 19.12.1954. Национальный Информационный Центр по академическому признанию и мобильности. Министерство образования и науки Российской Федерации. Российский Университет Дружбы Народов. URL: http://www.russianenic.ru/int/cult_conv.html (дата обращения 09.12.2015).

[29] Региональная конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в государствах Латинской Америки и Карибского Бассейна; Международная конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в арабских и европейских государствах Бассейна Средиземного Моря; Конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в Арабских государствах; Конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в государствах региона Европы; Региональная конвенция о признании учебных курсов, свидетельств, дипломов, ученых степеней и других квалификационных документов в системе высшего образования в государствах Африки; Региональная конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в государствах Азии и Тихого Океана; Конвенция о техническом и профессиональном образовании; URL: http://www.russianenic.ru/int/unesco/index.html (дата обращения 09.12.2015).

[30] Совместная (Лиссабонская) конвенция Совета Европы и ЮНЕСКО по признанию о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе. URL: http://www.russianenic.ru/int/lisbon/index.html (дата обращения 09.12.2015).

[31] Великая Хартия Европейских Университетов, Основополагающие документы (Совместная декларация по гармонизации европейской системы высшего образования, Европейское пространство высшего образования, К Европейскому пространству высшего образования. Реализуя Европейское пространство высшего образования, Решение проблем признания в Болонском процессе). URL: http://www.russianenic.ru/ int/bol/index.html (дата обращения 09.12.2015).

в сфере высшего образования»[32]. В соответствии с принятой в рамках Болонского процесса концепцией модульного обучения, на всех трех уровнях университетской подготовки, часть модулей подлежит в обязательном порядке освоению в партнерских университетах. Они взаимно засчитываются благодаря европейской системе зачетных единиц (ECTS)[33].

Создание совместных программ в европейских университетах включает различные форматы. В документах, по итогам встречи европейских министров образования в 2001 г. в Праге, задача расширения совместных программ конкретизируется благодаря рекомендации по развитию межвузовских программ, ведущих к получению совместных степеней (дипломов)[34]. Однако развитие всех видов совместных программ, в том числе и между европейскими университетами, сопровождается множеством проблем, часто являющихся следствием несопоставимости требований различных образовательных структур[35]. Среди этих проблем наиболее важными являются: финансирование обучения, признание совместных степеней, обеспечение и контроль качества, эффективность управления; синхронизация обучения студентов в университетах разных стран.

Самым сложным вопросом для распространения совместных или двойных дипломов является необходимость расширения базы их финансирования. Такие программы являются более затратными вследствие включенной в них мобильности[36].

В настоящее время ряд университетов Балтии практикует «двойные» дипломы, когда на договорной основе вузы-партнеры из различных стран согласовывают программы обучения и периоды обучения за рубежом, в результате чего выпускники получают дипломы сразу двух университетов. В странах Балтии примером успешного осуществления совместных образовательных программ является Международная Балтийская Академия (Рига). В России из 600 государственных вузов только около 50 реализуют программы двойных дипломов по одному или двум направлениям профессиональной подготовки. Наибольшая доля двойных дипломов приходится на РУДН, ГУ-ВШЭ и МГИМО(У)[37].

---

[32] Recognition Issues in the Bologna Process: Recommendations of the International seminar, Lisboan, 11-12 April 2002 // Сайт Совета Европы. – URL: http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education

[33] ECC Bureau – Meeting of the CC-HER. Strasbourg, 21-22 June. Final Report // См: Бюро Комиссии европейского сообщества – совещание Постоянного комитета Совета Европы по высшему образованию и исследованиям. URL: http://culture.coe.fr/her.ehg/Lourtie%20Final%20Report.htm.

[34] Bergan Sjur, The New European Higher Education Area and Its Implications // News of the Recognition Field: Background Information for the ACE Track, 13th Annual Conference of the European Association for International Education (EAIE) 5 to 8 December, 2001, Tampere, Finland. – Riga: EAIE, Latvian ENIC/NARIC, 2001. – 60 pp. – P. 10-14.

[35] Совместные программы и программы двойных дипломов в странах Европейского Союза. Материал подготовлен РОО «Центр изучения проблем профессионального образования». URL: http://www.acur.msu.ru/ useful/joint_degrees_EU.pdf (дата обращения 09.12.2015).

[36] Development of joint masters programmes for Europe. Results of the EAU Masters programmes. 2005, EAU, Socrates.

[37] См: Как получить двойной диплом в России. URL: http://www.ucheba.ru/mba-article/3714.html-16.02.2007 Международные программы без выезда за рубеж. URL: http://www.hse.ru/lingua/ en/news/1106305.html и др.

3. *Академичесая мобильность студентов, преподавателей и административного персонала вузов*. Как самостоятельному направлению международного образовательного сотрудничества ей придается большое значение[38]. Она осуществляется в соответствии с международными договорами и на основе прямых соглашений между образовательными учреждениями. Во многих странах мира международная академическая мобильность является одной из составных частей государственной политики[39]. Академическая мобильность отличается от традиционных зарубежных стажировок, прежде всего тем, что, во-первых, студенты едут учиться за рубеж на длительные сроки – от семестра до учебного года, во-вторых, во время этого пребывания они проходят полный курс обучения, который им засчитывается по возвращении в базовый вуз, в который студент изначально поступал[40].

В европейском пространстве академическая мобильность опирается на положения «Великой хартии университетов», Сорбонской и Болонской деклараций. В коммюнике Берлинской конференции (2003 г.) указывается, что «мобильность студентов, академического и административного персонала выступает основой создания европейского пространства высшего образования». Главная цель мобильности – дать студенту возможность получить разностороннее «европейское» образование по выбранному направлению подготовки, обеспечить ему доступ в признанные центры знаний, где традиционно формировались ведущие научные школы, расширить познания студента во всех областях европейской культуры, привить ему чувство гражданина Европы[41].

Европейская практика организации студенческой мобильности показывает, что этот процесс носит относительно скромные масштабы, особенно с учетом того, что ежегодно в европейских вузах обучается около десяти миллионов студентов. При этом даже в рамках континента возник дисбаланс обменных студенческих потоков между регионами. При осуществлении академической мобильности преобладают потоки студентов, которые направляются в Западную Европу из Скандинавских стран и стран Балтии, а также из Восточной Европы, при минимальной величине обратных потоков[42]. При этом важным вопросом практики академической мобильности остается язык обучения, в решении которого нет единых подходов.

Характерно, что в реализации академической мобильности все большую роль на современном этапе играют специализированные агентства, создаваемые различными ев-

---

[38] Об академической мобильности как компоненте Болонского процесса см: Гладков Г.И. Болонский процесс. Справка для участников научно-практической конференции «Университетская политология России в национальном и европейском контекстах». URL: http://bologna.mgimo.ru/about.php?doc_id=148

[39] Международный семинар «Поддержка развития научной карьеры и академической мобильности между Российской Федерацией и Европейским Союзом» (ВШЭ, 22.11.2004). URL: http://www. hse.ru/temp/2004/11_22_seminar.shtml

[40] См: What is Academic Mobility // Сайт Российского Университета Дружбы Народов. – 2006. URL: http://www.rudn.ru/?pagec=255

[41] См: К зоне Европейского высшего образования. Коммюнике встречи европейских министров, отвечающих за высшее образование (Прага, Чехия, 19.05.2001 г.) URL : http://bologna.mgimo.ru/fileserver /File/declarations/2001_Prague-com_Towards-EHEA_eng.pdf

[42] What is Academic Mobility // Сайт Российского Университета Дружбы Народов. – 2006. URL: http://www.rudn.ru/?pagec=255

ропейскими правительствами для содействия международному сотрудничеству в области образования, обучения, культуры, деловой жизни среди молодежи, которые работают как национальное агентства в рамках таких программ ЕС как: Socrates и Youth, а также выступает консультационными и административными центрами по программам ТЕМПУС, ЕС Leonardo da Vinci и некоторым другим. Они координируют широкий круг международных программ стипендий и стажировок, поддерживают преподавание национальных языков (особенно редких европейских) и популяризацию национальной культуры в университетах за рубежом[43].

В целом в середине нынешнего десятилетия по оценкам экспертов тысячи людей и сотни организаций участвуют в программах академических обменов. Вместе с тем, академическая мобильность стимулируется западноевропейскими странами, прежде всего внутри ЕС. На это направлена такая известная программа, как «Эразмус Мундус». Говоря об академической мобильности, необходимо упомянуть, также, и подходы к решению болезненной проблемы «утечки умов». На уровне ЕС это делается с помощью реинтеграционных грантов для уехавших за рубеж европейских ученых (т.е. гранты для возвращения) на двусторонних соглашений между отдельными странами[44].

Анализ основных направлений международного сотрудничества в сфере высшего образования в их институциональных и содержательных аспектах позволяет сделать ряд общих заключений:

1. Международное сотрудничество в сфере высшего образования становится в последнее десятилетие все более значимой и активно развивающейся частью современных миополитических процессов, в которых принимают участие большое число различных акторов, что усиливает интеграционные тенденции международного взаимодействия на всех его системных уровнях.
2. При, в целом, сбалансированном развитии международного сотрудничества в сфере высшего образования на универсальном, региональном и локальном (университетском) уровнях взаимодействия его акторов, особое значение приобретают в настоящее время различные формы международной образовательной деятельности в масштабах Европы и продвижение к интегрированной региональной системе высшего образования.
3. Развитие международного сотрудничества в сфере высшего образования сдерживается не только объективными различиями условий обучения в различных странах, но и сложностями решения практических вопросов согласования качества обучения, ведения совместных образовательных программ и присуждения ученых степеней, затратностью образования, с включенным в него международным компонентом.

---

[43] См: Центр международной мобильности – The Centre for International Mobility (CIMO). URL: http://www.cimo.fi (дата обращения 09.12.2015).

[44] Международный семинар «Поддержка развития научной карьеры и академической мобильности между Российской Федерацией и Европейским Союзом» (ВШЭ, 22.11.2004). URL: http://www.hse.ru/ temp/ 2004/11_22_seminar.shtml.

БИБЛИОГРАФИЯ

Amaral Alberto. 2001. Higher education in the Process of European integration, Globalizing economies and mobility of students and staff In Jeroen Huisman, Peter Maassen, Guy Neav (ed.) Higher education and the nation state. The international dimension of higher education. New York: Pergamon, Elsevier Science.

Barthelemy B. 1999.”Analysis of the Concept of European Dimension”. European Education V. 31 September.

Bergan Sjur. 2001. The New European Higher Education Area and Its Implications In News of the Recognition Field: Background Information for the ACE Track, 13th Annual Conference of the European Association for International Education (EAIE) 5 to 8 December, 2001, Tampere, Finland. – Riga: EAIE, Latvian ENIC/NARIC.

Clark Burton. 1983. The higher education system. Academic organization in cross-national perspective. Berkeley; Los Angeles; London: University of California press.

Афанасьев А. Н. 2003. Болонский процесс в Германии. „Высшее образование сегодня” № 5 : 54-57.

Арефьев А.А., Чепурных Е.Е., Шереги Ф.Э. 2005. Международная деятельность в области образования: Практика, исследования, анализ. Москва: ЦСП.

Барблан Андрис. 2002. „Академическое сотрудничество и свобода передвижения в Европе: что было и что будет”. Высшее образование в Европе № 1, 2.

Барабанер Х. 2008. Глобализация и высшее образование / Пространство высшего образования Европы: состояние, проблемы, перспективы. Международная научно-практическая конференция. Рига, 22-23.05.2008 г.

Бирюков А.Н. 2006. „Интернационализация российского высшего образования”. Мировая экономика и международные отношения № 10 : 76-83.

Болонский процесс и качество образования. Часть 3. 2005. Опыт вузов. – Н. Новгород:ННГУ.

Лебедевой М.М. (ред.) 2006. Болонский процесс: проблемы и перспективы: [сборник статей]. Москва: Оргсервис-2000.

Макбурни Грант. 2001. „Глобализация: новая парадигма политики высшего образования. Рычаги глобализации как политическая парадигма высшего образования”. Высшее образование в Европе Том XXVI № 1.

Ван Дамм Дирк, Ван дер Хиден Питер, Кэмбелл Кэроляйн. 2003. Международная система обеспечения качества и признания квалификации в высшем образовании в Европе. / Материал форума ОЭСР «Интернационализация высшего образования: управление процессом». 3-4.11.2003 г. Тронхейм, Норвегия.

Жак Делор, Доклад Жака Делора печатается в сокращении. Текст подготовлен семинаром «Поколение-21». In http://www.ps.1september.ru/2001/15/2-1.htm.

Житник Н.В. 2008. О формах международного сотрудничества в области качества образования / Пространство высшего образования Европы: состояние, проблемы, перспективы. Международная научно-практическая конференция. Рига, 22-23.05.2008 г. Рига.

Захариа С. 2002. „Сравнительный обзор некоторых фундаментальных аспектов методов управления университетами, принятых в странах Европы”. Высшее образование в Европе № 3.

Козмински А. 2002. „Роль высшего образования в реформировании общества в условиях глобализации: академическая надежность и стремление к повышению уровня вузов”. Высшее образование в Европе № 4.

Колесов В. 2006. „Рынок образовательных услуг и ценности образования (Между ВТО и Болонским процессом)”. Высшее образование в России № 2.

Кольчугина М. 2005. „Международная интеграция в сфере высшего образования”. Мировая экономика и международные отношения № 11.

Краснова Г.А. 2002. Открытое образование: цивилизационные подходы и перспективы. Москва: Изд-во РУДН.

Ларионова М.В. 2006. Сотрудничество в сфере образования в Европе: нормативная основа, методы и инструменты кооперации. Ларионова М.В. – Москва.

Лебедева М. 2006. „Политикообразующая функция высшего образования в современно мире”. Мировая экономика и международные отношения № 10.

Маренглен С. 2003. Академические ценности и академическая деятельность в эпоху глобализации: пример албанских университетов // Высшее образование в Европе № 3

Шлыкова О.В. Культура мультимедиа: Учебное пособие для студентов вузов. In http://www.window.edu.ru/window_catalog/pdf2txt?p_id=28547&p_page=34.

Карина ОСТАПЕНКО[1]

Балтийский институт психологии и менеджмента

ул. Ломоносова 4, Рига, Латвия

ashk@inbox.lv

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ РЕФЛЕКСИВНОСТИ И ГИБКОСТИ ПОВЕДЕНИЯ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация: Публикация содержит изложение методики и результатов эмпирического исследования связи рефлексивности и гибкости поведения учителей средней школы. Цель исследования – описание и объяснение характера и механизмов связи рефлексивности и гибкости поведения. Использованы: методика определения уровня рефлексивности (А.В. Карпов, В.В. Понаморева, 2000), шкала «гибкость поведения» самоактуализационного теста (САТ) – модификация Е.Ю. Алешиной, Л.Я. Гозмана, М.В. Загика и М.В., кросс-опросника личностных ориентацией Э. Шострома (Personal Orientation Inventory – POI 1987). Определена и обоснована выборка. Полученные эмпирические данные обработаны с помощью компьютерной программы SPSS 17. Произведен анализ и интерпретация полученных результатов. Установлена связь рефлексивности и гибкости поведения. В исследовании приняли участие 80 школьных учителей: группа 30-40 лет (40 человек; медиана возраста 37 лет) и группа – 50-60 лет, (40 человек; медиана возраста 56 лет).

Ключевые слова: рефлексивность, ретроспективная рефлексия деятельности, рефлексия настоящей деятельности, рассмотрение будущей деятельности, рефлексия общения и взаимодействия , гибкость поведения, поисковая активность

EMPIRICAL STUDIES OF REFLEXIVITY AND FLEXIBILITY LEVEL IN THE BEHAVIOR OF SECONDARY SCHOOL TEACHERS

Abstract: The publication content includes the description of methodology and results for empirical research of relationship between secondary school teachers reflexivity and flexibility of behavior. The objective of the research is to describe and to explain the relationship character and mechanisms between reflexivity and flexibility of behavior. The materials used: reflectivity level determination method (А.В. Карпов, В.В. Понаморева, 2000); and the scale «flexibility of behavior» from the self-actualization test (CAT) (Personal Orientation Inventory – POI; 1987, E. Shostrom, modified by E. Alyoshina, L. Gozman, M. Zagik, M. Kroz). The

[1] Karina Ostapenko – Baltic Institute of Psychology and Management, Riga, Latvia.

selection was defined and reasoned. The achieved empirical data was processed with SPSS 17 software. The results were analyzed and interpreted. Relationship between reflexivity and flexibility of behavior was stated. 80 school teachers were recruited for this research: a group of 30-40-year old people (40 people; age median 37 years) and a group of 50-60-year old people, (40 people; age median 56 years).

KEYWORDS: reflexivity, retrospective reflection of activities, reflection of actual activities, consideration of future activities, reflection of communication and interaction, flexibility of behavior, search activity.

Объект исследования – учителя средней школы.

Предмет исследования – рефлексивность и гибкость поведения учителей средней школы.

Цель исследования: описание и объяснение характера и механизмов связи рефлексивности и гибкости поведения.

Выборка и её обоснование. В исследовании принимали участие 80 учителей средней школы г. Рига: 51 женщина (63,75 %) и 29 мужчин (36,25 %) в возрасте от 30 до 60 лет. 1 группа: 30-40 лет, медиана возраста 37 лет; 2 группа – 50-60 лет, медиана возраста 56 лет.

Объем выборки является достаточным для обеспечения статистической достоверности данных. Выборка неслучайная – в нее были включены те, кто имел возможность и проявил желание участвовать в исследовании. Следовательно, результаты не могут быть распространены на всю генеральную совокупность.

Процедура исследования. Бланки методик были выданы на рабочих местах в заранее оговоренное время. Процедура исследования была стандартизирована. Участникам была оглашена цель исследования и предоставлена свобода выбора, участвовать или отказаться в какой-то момент от исследования; информировано о том, что данные будут использованы исключительно в научных целях и о соблюдении конфиденциальности и анонимности. Каждый участник мог задать уточняющие вопросы по поводу заполнения бланков. Всем участникам раздавались одинаковые стандартизированные бланки с инструкцией, время заполнения методик занимало около 30 – 35 минут.

Методики исследования: 1. Методика определения уровня рефлексивности (А.В. Карпов, В.В. Понаморева); 2. Шкала «гибкость поведения» самоактуализайионного теста (САТ) (модификация Е.Ю.Алешиной, Л.Я. Гозмана, М.В. Загика и М.В. Кросс-опросник личностных ориентаций Э.Шострома (Personal Orientation Inventory – POI). В работе использованы следующие переменные: ретроспективная рефлексия деятельности; рефлексия настоящей деятельности; рассмотрение будущей деятельности; рефлексия общения и взаимодействия с другими людьми, гибкость поведения.

Методы математической обработки данных и их обоснование. Количественный анализ полученных результатов был проведен с помощью компьютерной программы

SPSS 17. Для выбора критериев проведена проверка соответствия шкал методик исследования нормальному распределению. При этом использовались:

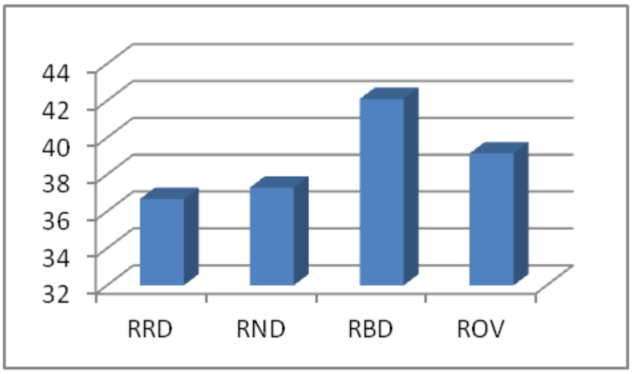
1. Критерии асимметрии и эксцесса. Распределение соответствует нормальному виду, если для соответствующей переменной абсолютные значения асимметрии и эксцесса не превышают (меньше) свои стандартные ошибки;
2. Коэффициент эксцесса – величина, которая показывает соотношение результатов с осью X. Если рассчитанный эксцесс положительный, то результаты будут группироваться вокруг величины среднего арифметического. Если эксцесс будет отрицательный – результаты будут распределяться вдоль оси X. В распределениях с нормальной выпуклостью эксцесс приближается к 0;2. Критерий Колмогорова-Смирнова в модификации Лиллифора и критерий Шапиро-Уилкс;
3. Визуальное исследование диаграмм с нормальной кривой;
4. Анализ коробчатых диаграмм – прямоугольников, занимающих пространство от 1 до 3 квартиля. Линия внутри прямоугольника соответствует медиане. Значения, удалённые от границ более чем на три длины прямоугольника (Extremes), помечаются на диаграмме звёздочками. Значения, удалённые от границ более чем на полтора длины прямоугольника (Outliers), помечаются на диаграмме кружками. Так же на коробчатой диаграмме отмечаются минимальные и максимальные значения признака, если они не являются выбросами. Шкалы, которые имеет выбросы, отличаются от нормального распределения;
5. Для анализа полученных данных были вычислена описательная статистика для всех шкал методик. Данные описательной статистики использовались для анализа критерия «Асимметрии и эксцесса», а также для анализа исходных данных по выборке;
6. Корреляционная связь – согласованные изменения двух признаков. Корреляционная связь отражает тот факт, что изменчивость одного признака находится в некотором соответствии с изменчивостью другого признака (Сидоренко Е., 2003):
7. В работе использовался критерий ранговой корреляции Спирмена, так как шкалы отличались от нормального распределения. Коэффициент ранговой корреляции Спирмена – позволяет определить силу и направление корреляционной связи между двумя признаками (Сидоренко Е., 2003).

Количественный анализ результатов исследования

Введены следующие обозначения:

GP – гибкость поведения
RRD – Ретроспективная рефлексия деятельности
RND – Рефлексия настоящей деятельности
RBD –Рассмотрение будущей деятельности
ROV – Рефлексия общения и взаимодействия с другими людьми

С помощью компьютерной программы SPSS были получены показатели описательной статистики. При этом отмечены случаи, когда показатели асимметрии и эксцесса по абсолютной величине превосходят свои стандартные ошибки. В этих случаях распределение данных отличается от нормального распределения.

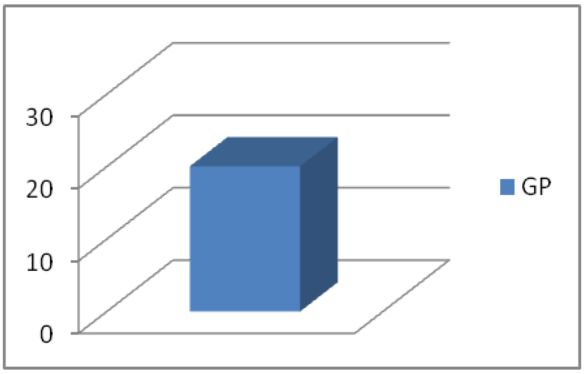
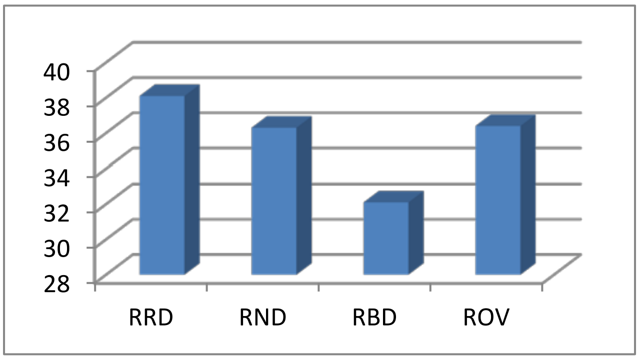

Рис. 1. Средние значения по показателями шкал рефлексивности, методика Карпова и гибкости поведения методика САТ(1-ая группа)

По средним значениям первой выборки мы видим, что доминирует шкала рассмотрение будущей деятельности. Самое низкое из средних значений – шкала ретроспективной деятельности.

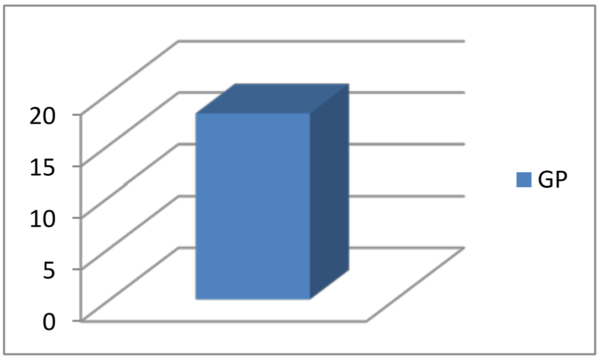

Рис. 2. Средние значения по шкалам рефлексивности, методика Карпова и гибкости поведения методика САТ(2 –ая группа).

По средним значениям второй выборки мы видим, что доминирует шкала ретроспективной рефлекии деятельности. Самое низкое из средних значений – шкала рассмотрение будущей деятельности.

Корреляционный анализ

Если распределение данных между двумя переменными не отличается от нормального, то вычисляют коэффициент корреляции Пирсона. Если распределение данных хотя бы для одной из переменных отличается от нормального, то вычисляют коэффициенты ранговой корреляции Спирмена. В нашем случае распределения всех переменных отличаются от нормального распределения, поэтому выбираем коэффициенты Спирмена.

Корреляционная связь между шкалами рефлексии и гибкости поведения

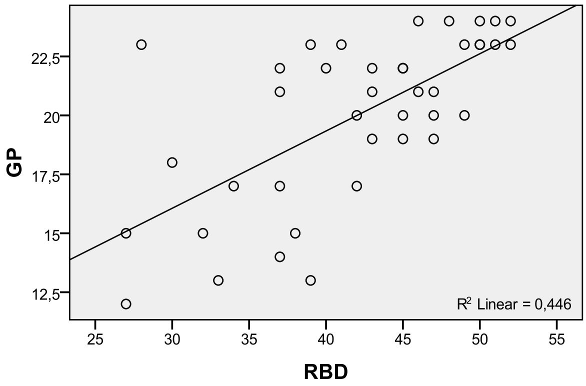
Первая группа

1. Существует положительная связь между показателями шкал рассмотрения будущей деятельности и гибкости поведения: r_s =0,667 при sig<0,001 – максимально значимая корреляционная связь. Показано положительное направление связи. При увеличении уровня рассмотрения будущей деятельности, уровень гибкости поведения увеличивается.

Вторая группа

2. Существует положительная связь между гибкостью поведения и ретроспективной рефлексией:r_s=0,792, при sig< 0,001 – максимально значимая корреляционная связь. Показано положительное направление связи. При увеличении ретроспективной рефлексивностой деятельности, уровень гибкости поведения увеличивается.

Первая группа: Вторая группа:

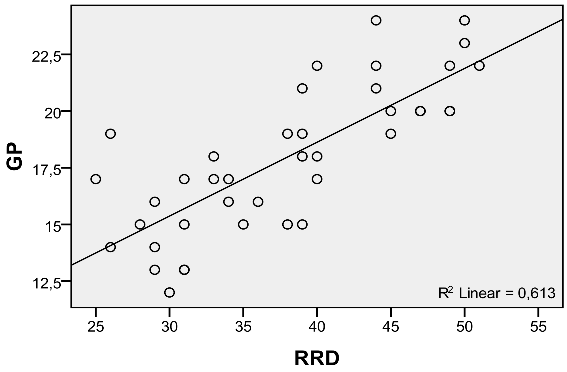

Рис. 3 График корреляционной связи между Показателями шкал рассмотрения будущей деятельности и гибкостью поведения. **Рис. 4** График корреляционной диаграммы показателями шкал ретроспективной деятельности и гибкости поведения

Первая группа:

Связь между показателями шкал рассмотрение будущей деятельности и гибкости поведения: rs =0,667 при sig<0,001 – максимально значимая корреляционная связь

Correlations

Spearman's rho			GP
	RBD	Correlation Coefficient	,667**
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	40

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Рефлексия будущей деятельности – гибкость поведения (Линейная модель)

Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable: GP

Equation	Model Summary					Parameter Estimates	
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1
Linear	,446	30,641	1	38	**,000**	6,229	,328

The independent variable is RBD.

Вторая группа:

Связь между гибкостью поведения и ретроспективной рефлексией: r_s=0,792, при sig< 0,001 – максимально значимая корреляционная связь.

Correlations

Spearman's rho			GP
	RBD	Correlation Coefficient	**,792**[**]
		Sig. (2-tailed)	**,000**
		N	40

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Ретроспективная рефлексия деятельности– гибкость поведения (Линейная модель)

Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable: GP

Equation	Model Summary					Parameter Estimates	
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1
Linear	,613	60,138	1	38	**,000**	5,604	,326

The independent variable is RRD.

Интерпретация результатов исследования

В ходе проведенного исследования, выдвинутая гипотеза о существовании корреляции между рефлексивность и гибкостью поведения, нашла подтверждение.

Первая группа (30-40лет)

В ходе исследования было выявлено, что существует положительная связь между всеми шкалами рефлексивности и гибкостью поведения. Максимальная значимость корреляционной связи выявлена по шкале рассмотрение будущей деятельности и гибкости поведения. (rs =0,667 при sig< 0,001). Данная шкала соотносится: с функцией анализа предстоящей деятельности, поведением, планированием как таковым; прогнозированием вероятных исходов и др. Ее основные поведенческие характеристики: тщательность планирования деталей своего поведения, частота обращения к будущим событиям, ориентация на будущее.

Высокий уровень перспективной рефлексии, влияет на целеобразование. Он включает в себя размышления о предстоящей деятельности, планирование и представление о целях и будущих результатах, а также выбор наиболее эффективных способов ее выполнения и прогнозирование вероятного исхода деятельности. Ее примером может служить тщательное планирование деталей, которые значимы для выполнения предстоящей деятельности, частота мысленного обращения к будущей деятельности, беспокойство о будущем.

Шкала Гибкости поведения (Ex) (24 пункта) диагностирует степень, гибкости субъекта в реализации своих ценностей в поведении, взаимодействии с окружающими людьми, способность быстро и адекватно реагировать на изменяющуюся ситуацию. В данной группе, средний показатель гибкости поведения является 20 баллов, что говорит о высоком показателе гибкости поведения.

Вторая группа (50-60 лет)

В ходе исследования было выявлено, что существует положительная связь между всеми шкалами рефлексивности и гибкостью поведения. Максимальная значимость корреляционной связи выявлена по шкале ретроспективной рефлексии деятельности и гибкости поведения (rsq =0,792 при sig< 0,001). Ретроспективная рефлексия служит выявлению, воссозданию схем и средств процессов, анализа уже выполненной деятельности и событий, имевших место в прошлом.

Средний показатель в данной группе по гибкости поведения является 18 баллов, т.е. выше среднего, что говорит о способности адекватно реагировать на новые ситуации и раздражители.

Благодаря рефлексии педагог выходит из поглощения самой профессией, имеет возможность посмотреть на нее с позиции другого человека, выработать соответствующее

отношение к ней, занять позицию вне её или над ней для суждения о ней. Рефлексивность связана со стремлением педагога к анализу, обобщению, осмыслению опыта своей работы, к оценке ее с позиций социальной значимости. Такой аналитический подход, т.е. установка (готовность, настрой) учителя на постоянную обратную связь, умение видеть и оценивать полученную информацию с позиции ученика, оценка результативности и целесообразности педагогических воздействий, способ решения педагогических задач и социально-психологических ситуаций, является важнейшим условием развития профессионализма педагога.

Практическая способность и готовность помочь ученику раскрыть свои творческие потенциалы и возможности обусловливаются уровнем профессионально-педагогического рефлексивного мышления учителя, включающего в себя анализ и оценку собственного управления познавательной деятельностью воспитанника, а также способность «входить» в позицию ученика с тем, чтобы глубже осознать педагогическую ситуацию и возникающие затруднения.

Навыки рефлексивности «ломают» стереотип «учитель всегда прав». В общении с учениками появляется возможность стать профессиональным собеседником. Понимание того, что ученик – сложная самодостаточная система, с иным собственным видением и понимания мира. Высокий уровень рефлексивности, способствует гибкости поведения, включающей в себя множество поведенческих реакций, разнообразие и адекватность. Учитель должен быть понятен и доступен ученику с любой системой обработки информации и, вовремя определить, что информация принята. Появляется возможность отходить от определенных шаблонов поведения и реакций, менять неэффективные формы поведения на более конструктивные.

Похожие данные были получены в исследовании Рогулиной, (2000), описанные как: «Развитая рефлексия обусловливает гибкость и динамичность личности педагога, способность к изменению способов поведения в зависимости от важных в данный момент обстоятельств и ситуаций, позволяя преодолевать сложившиеся в деятельности педагогические стереотипы. Доминирование тенденции к ригидности над рефлексивными механизмами, являясь консервативным и инерционным моментом развития профессиональной компетентности, мешает педагогу вырваться за рамки исходной ситуации, имеющихся стереотипов опыта».

А также у Аветисян, (2001): «Важнейшим психологическим условием развития поведенческой гибкости учителя является повышение уровня профессионального самосознания, главным образом его поведенческого компонента, связанного с развитием возможностей само регулировании деятельности и поведения».

БИБЛИОГРАФИЯ

Adams Matthew. 2006. "Hybridizing habitus and reflexivity". Sociology 40 : 511-528.

Archer Margaret S. 2007. Human Reflexivity and Social Mobility. Cambridge University Press.

Barge J. Kevin. 2004. Reflexivity and managerial practice. Communication Monographs Vol 71, Iss 1 : 70-96.

Boud David. 2001. Using journal writing to enhance reflective practice. In English, L. M. and Gillen, M.A. (Eds.) Promoting Journal Writing in Adult Education. New Directions in Adult and Continuing Education No. 90. San Francisco: Jossey-Bass : 9-18

Donati Pierpaolo. 2010. Reflexivity after modernity: From the viewpoint of relational sociology. In: Margaret Scotford Archer (ed.). Conversations about Reflexivity. London: Routledge.

Dörner Dietrich. 1978. Self-Reflection and Problem Solving. In F. Klix (Ed.): Human and Artificial Intelligence. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.

Flavell J. H., Wellman H. M. Metamemory. 1977. In: R. V. Kail, G. W. Hag-en (Eds.) Perspectives on the development of memory and cognition. Hillsdale, N. Y.: Erlbaum.

Reither F. 1980. Selfreflective cognitive processes: Its characteristics and effects. In XXII-nd International Congress of Psychology Vol I. Leipzig.

Бреслав Г. 2011.Основы психологического исследования. Т. 8. № 2. С. 156–160.

Блюменау Н.Ф. 2011. Обработка, анализ и интерпретация данных исследований в психологии и социальных науках.

Карпов А. В., Пономарева В. В. 2000. Психология рефлексивных механизмов управления. Москва: ИП РАН.

Карпов А. В., Скитяева И. М. 2002.Психология рефлексии. Москва: ИП РАН.

Психологическая диагностика. Проблемы и исследования. 1981. Москва: Педагогика.

Степанов С. Ю., Семенов И. Н., Новикова Е. Р.1984. Типы и функции рефлексии в организации принятия решения оператором. — В кн.: Проблемы инженерной психологии.

Edyta BIARDZKA[1]

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji[2]

edytabiardzka@gmail.com

Sylwia DANILUK[3]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[4]

Wydział Humanistyczny

sylwia_daniluk@wp.pl

ZJAWISKO TERRORYZMU JAKO ELEMENT KSZTAŁTUJĄCY MIEJSKĄ PRZESTRZEŃ PUBLICZNĄ

ABSTRAKT: Terroryzm zaliczany jest do grupy największych wyzwań o charakterze globalnym. Zagrożenie terrorystyczne znacząco wpływa na funkcjonowanie aparatu państwowego i regulacje prawne, a także powoduje istotne zmiany w sposobach funkcjonowania i kształtowania miast, zwłaszcza tych największych, które w głównej mierze stają się obiektem ataków. Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie związków istniejących pomiędzy współczesną falą międzynarodowego terroryzmu a miejską przestrzenią publiczną. Artykuł przedstawia najważniejsze kwestie związane z charakterystyką współczesnego terroryzmu, jego cele oraz strategie działania. Omówiono również pojęcie terroryzmu z uwzględnieniem jego klasyfikacji. Ukazano wpływ, jaki terroryzm wywiera na kształtowanie współczesnego środowiska zurbanizowanego, jak i całej przestrzeni publicznej. Rozważania oparte są na przykładzie polskiej przestrzeni publicznej oraz możliwości jej dostosowania do realnych zagrożeń terrorystycznych, w świetle obecnie panującej sytuacji na arenie europejskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: terroryzm, przestrzeń publiczna, bezpieczeństwo

TERRORISM AS AN ELEMENT URBAN PUBLIC SPACE MAKING

ABSTRACT: Terrorism is classified as one of the biggest global challenges. Terrorism threat significantly affects the state apparatus and the legal regulations. Moreover, it causes substantial

[1] Mgr Edyta Biardzka – doktorantka w Katedrze Zarządzania Publicznego i Prawa Administracyjnego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
[2] The John Paul II Catholic University of Lublin, Faculty of Law, Canon Law and Administration.
[3] Mgr Sylwia Daniluk – doktorantka w Instytucie Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
[4] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

changes in functioning and forming urban space. These kind of changes are especially observed in the largest cities, which are mostly exposed to terrorism attacks. This article is aimed at presenting connection between modern wave of international terrorism and urban public space. The paper presents the most important issues of modern terrorism characteristic, objects and strategies. Also, different concepts of terrorism including its classification have been discussed. The article shows terrorism influence not only on forming of the modern urban environment but also on the whole public space. The considerations are based on polish public space and its capacity, to take all reasonable steps to fight against real terrorist dangers, in face of the present situation in Europe.

KEYWORDS: terrorism, public space, security

WPROWADZENIE

Zagrożenie terroryzmem jest obecnie jednym z najpoważniejszych zagrożeń zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym. Społeczność międzynarodowa stara się budować fundamenty ponadnarodowego systemu bezpieczeństwa oraz coraz wyraźniej dostrzega szereg realnych i potencjalnych zagrożeń dla tej konstrukcji. Zagrożenie terrorystyczne nie tylko wpływa na działania aparatu państwowego, regulacje prawne i zachowania społeczne, lecz powoduje istotne zmiany w sposobach funkcjonowania i kształtowania organizmów miejskich, szczególnie tych największych – globalnych metropolii, np. Nowy Jork, Londyn, Paryż, które najczęściej stają się obiektem ataków na Zachodzie. Procesy planowania i realizacji inwestycji budowlanych zwykle są żmudne i czasochłonne, dlatego dopiero teraz dostrzec możemy istotne zmiany, jakie na kształt środowiska zurbanizowanego wywiera wciąż wzrastające zagrożenie terrorystyczne. Problematyka prewencji antyterrorystycznej, w tym przede wszystkim technicznych zabezpieczeń budynków i przestrzeni publicznej, jest zagadnieniem wywołującym spory o charakterze politycznym, społecznym i prawnym. Dotyka bowiem z jednej strony potrzeby zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa publicznego, a z drugiej – konieczności ochrony praw obywatelskich i zagwarantowania obywatelom osobistej wolności. Pojawia się więc wątpliwość – bezpieczeństwo czy wolność obywateli, którzy funkcjonują w sferze przestrzeni publicznej. Konflikt ten dotyczy zagrożeń, mających wpływ na jej funkcjonowanie jako powszechnie dostępnej strefy obywatelskiej aktywności i wolności.

CHARAKTERYSTYKA WSPÓŁCZESNEGO TERRORYZMU

Zjawisko terroryzmu znane jest już od czasów starożytnych. Aby zapewnić bezpieczeństwo miastu przed najeźdźcami i wrogami, budowano różnego rodzaju zabezpieczenia takie jak: fosy, mury obronne czy obwałowania. Warto zaznaczyć, że dawni budowniczowie wykorzystywali do tego celu naturalne ukształtowanie terenu. Fortyfikacje te miały za zadanie powstrzymanie wrogów oraz utrudnienie im ataków. Na przełomie wieków celami ataków terrorystycznych stały się największe skupiska ludności – a więc miasta i metropolie. Obecnie najbardziej narażone na zamachy terrorystyczne są budynki użyteczności publicznej i skupiska ludności, funkcjonujące w miejskiej przestrzeni publicznej. Dlatego też konieczne jest podjęcie

działań mających na celu zabezpieczenie tych obiektów. Istotne jest, aby społeczeństwo zaakceptowało utrudnienia związane z ochroną antyterrorystyczną, które są wprowadzane w celu zminimalizowania ryzyka zaistnienia zamachu[5].

By móc w pełni zrozumieć problematykę wpływu terroryzmu na współczesną przestrzeń publiczną należy usystematyzować podstawowe pojęcia i zagadnienia dotyczące tej tematyki.

Terroryzm jest to organizowanie zamachów na członków rządu, ludzi związanych z władzą, na przeciwników politycznych, na osoby innej wiary, a także rasy, obcokrajowców lub przypadkowych przechodniów. Działania terrorystyczne to również porywania ludzi, a także samolotów i innych środków komunikacji w celu wywierania wpływu na władze państwa, wywoływanie atmosfery strachu, zamętu, aby uzyskać korzyści dla jakiejś grupy osób lub bez podania jakiejkolwiek przyczyny[6]. Terroryzm, jako forma walki przechodzi obecnie istotną ewolucję. Dawniej ataki skierowane były bezpośrednio przeciwko wrogowi i jego infrastrukturze, teraz zamiarem terrorystów jest eskalacja przemocy, dążenie do maksymalizacji liczby ofiar i wywołania medialnego szoku w skali globalnej. Dla współczesnych terrorystów, najczęściej motywowanych religijnie, przemoc staje się celem samym w sobie, a główną ofiarą jest bezbronna ludność cywilna. Największe przerażenie budzą bezlitosne akty terrorystyczne wymierzone w zatłoczone dworce kolejowe, stacje metra, szkoły czy inne budynki publiczne.

Do obrony przed jednym z podstawowych globalnych zagrożeń, jakim jest terroryzm, angażuje się bezprecedensowe środki militarne i policyjne, prowadzi wyniszczające wojny, poddaje obywateli kontroli i nadzorowi, a także przekształca miasta i ich przestrzeń publiczną. Przestrzenne skutki terroryzmu można obserwować zarówno w strukturze urbanistycznej współczesnych miast, jak i w architekturze najważniejszych w mieście budowli, które są umacniane i fortyfikowane[7].

Odnosząc się do twierdzenia Jacquesa Herzoga i Pierre de Maurona, iż terroryzm nie jest iluzją, nie jest też symulacją, a wywiera realny wpływ na miasta i ich mieszkańców[8], należy podkreślić, że od najdawniejszych czasów jedną z podstawowych funkcji miasta było zapewnienie jego mieszkańcom bezpieczeństwa przed wszelkimi wrogami i najeźdźcami. XXI wiek jest *de facto* wiekiem metropolii i miast globalnych, a zatem są one celem podatnym oraz wrażliwym na atak terrorystyczny, ponieważ:

– grupują najważniejsze funkcje polityczne i gospodarcze – są ośrodkami władzy;
– są głównymi węzłami w globalnej sieci przepływu informacji i kapitałów;
– istnieją w nich budynki i obiekty o charakterze symbolicznym, czyli najbardziej atrakcyjne medialnie cele ataku;

[5] M. Gajda, *Wpływ terroryzmu na zabezpieczenie budynków użyteczności publicznej*, [w:] *Przestrzeń i Forma* http://www.pif.zut.edu.pl/pif-20_pdf/B-02_PiF20_Gajda.pdf (20.12.2015)
[6] W. Kopaliński, *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku,* Warszawa 1999, s. 423.
[7] A. Jasiński, *Architektura w czasach terroryzmu. Miasto – przestrzeń publiczna – budynek,* Warszawa 2013, s. 9.
[8] J. Herzog, P. de Meuron, *The Particular and the Generic,* [w:] *The Endless City,* R. Burdett, D. Sudujic, (red.) Londyn, Nowy Jork 2007, s. 324.

- śródmieścia stanowią zgrupowanie wielkiej liczby budynków i ludzi, skoncentrowanych na niewielkiej powierzchni terenu, dlatego też atak na nie skutkuje dużymi stratami ludzkimi i materialnymi przy zaangażowaniu stosunkowo skromnych środków;
- anonimowość, wielokulturowość i wielorasowość mieszkańców metropolii, zapewnia terrorystom ukrycie i swobodę działania;
- sieci transportu, komunikacji i łączności miast są sprawne i wydajne, ułatwiają przygotowanie oraz przeprowadzenie ataku, a także szybką ewakuację sprawców z miejsca zdarzenia;
- przestrzeń publiczna miast, w tym dworce i środki masowego transportu są bardzo trudne do ochrony i zabezpieczenia przed atakiem terrorystycznym;
- ataki na cele cywilne nie wymagają użycia skomplikowanej technologii, a więc mogą być przeprowadzone z użyciem najprostszych środków tj. bomby domowej konstrukcji, łatwo dostępne środki chemiczne bądź biologiczne umożliwiające skażenie powietrza lub wody;
- stała obecność mediów w miastach zapewnia natychmiastowe upowszechnienie informacji, a tym samym osiągniecie podstawowego celu terroryzmu, jakim jest powszechność przekazu medialnego[9].

Terroryści jako cele swoich zamachów najczęściej wybierają obiekty powszechnie dostępne, których zaatakowanie nie stanowi zagrożenia dla nich samych. Międzynarodowi terroryści szukają miejsc, w których mogą pozostać niezauważeni przez dłuższy czas. Dobór obiektów współczesnych zamachów terrorystycznych już dawno przestał być przypadkowy. Ataki te w zdecydowanej większości skierowane są przeciwko precyzyjnie określonym obiektom dobieranym zgodnie z aktualnie zaplanowanymi i realizowanymi celami ugrupowania terrorystycznego. Wybór obiektu przeznaczonego do wykonania potencjalnego zamachu jest poprzedzony trzema etapami:

- rozpoznaniem takiego obiektu,
- szczegółowym planowaniem ataku,
- przygotowaniem sił i środków niezbędnych do realizacji ataku[10].

Obiekty materialne, które mogą zostać zaatakowane przez terrorystów w miastach i aglomeracjach możemy zaliczyć do kilku grup:

- obiekty związane z administracją państwową i publiczną – budynki rządowe, budynki związane z administracją rządową i publiczną,
- obiekty związane z transportem lotniczym, kolejowym, samochodowym i morskim oraz komunikacją;
- zakłady przemysłowe;
- infrastruktura przemysłowa – elektrownie, gazownie, elektrociepłownie, tamy i budowle hydrotechniczne, zakłady wydobywcze;

---

[9] S. Wudarski, *Terroryzm i jego konsekwencje społeczne i polityczne,* [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu,* K. Kowalczyk, W. Wróblewski (red.), Toruń 2006, s. 95-98.

[10] K. Jałoszyński, S. Kulczyński, A. Kanciak, D. Szlachter, *Działalność organizacji terrorystycznych*, [w:] *Współczesne zagrożenia terroryzmem*, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2013, s. 117.

– infrastruktura obronna:
    a) elementy systemu dowodzenia siłami zbrojnymi, policją i innymi służbami;
    b) elementy systemu zarządzania kryzysowego państwa: koszary, bazy wojskowe, składnice i magazyny środków i materiałów związanych z obronnością państwa, w tym rezerw państwowych;
– infrastruktura miejska – środki transportu miejskiego, zakłady energetyczne, wodociągowe, handlowe, zbiorowego żywienia, duże obiekty handlowe, obiekty o charakterze religijnym;
– media i telekomunikacja – stacje radiowe i telewizyjne, redakcje środków masowego przekazu;
– imprezy masowe;
– symbole narodowe i religijne – miejsca, budynki lub obiekty ważne dla historii lub kultury narodu, stanowiące jego dziedzictwo narodowe lub kulturowe[11].

KLASYFIKACJA TERRORYZMU

Dokonując analizy istoty terroryzmu oraz jego wpływu na bezpieczeństwo państwa, należy poświęcić również uwagę jego odmianom i rodzajom. Powstało wiele klasyfikacji tego zjawiska, między innymi ze względu na czynniki historyczne, religijne, społeczne, ideologiczne, różnice w terytorialnym zakresie działań organizacji, jak również motywację sprawców, ich strategię i taktykę. Precyzując poszczególne jego rodzaje, brano pod uwagę przedmiot działania terrorystów, a także oddziaływanie na obszary funkcjonowania państwa, jak i jego bezpieczeństwo wewnętrzne[12].

Badacze zajmujący się problematyką terroryzmu dokonują jego klasyfikacji na podstawie różnych kryteriów. W literaturze przedmiotu najczęściej wyróżnia się terroryzm polityczny, religijny oraz kryminalny. Kuba Jałoszyński, w publikacji pt. *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, wyróżnia z kolei terroryzm separatystyczny, nacjonalistyczny, fundamentalistyczny, religijny, ideologiczny oraz rasistowski[13].

Istnieje wiele podziałów omawianego zjawiska. W piśmiennictwie spotyka się kryterium podziału terroryzmu ze względu na zasięg terytorialny i personalny, przez co wyróżnia się terroryzm międzynarodowy oraz wewnętrzny. Ze względu na miejsce dokonywania zamachów i związane z tym metody działania wymienia się terroryzm lądowy, powietrzny oraz morski. Ze względu na rodzaj używanej broni wyróżnia się terroryzm nuklearny, konwencjonalny, chemiczny, radiologiczny, bioterroryzm i cyberterroryzm[14].

---

[11] K. Jałoszyński, S. Kulczyński, A. Kanciak, D. Szlachter, *op. cit.*, s. 121-123.
[12] K. Masiul, *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*, Szczytno 2014, s. 79.
[13] K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu,* Warszawa 2008, s. 36-37.
[14] K. Masiul, *op. cit.*, s. 81, 83.

Innego podziału dokonał Brunon Hołyst, bowiem według zasięgu terytorialnego występowania tego zjawiska. Autor wymienia:

- terroryzm państwowy – organy władzy zastraszają swoich obywateli własną działalnością;
- terroryzm międzynarodowy – działalność grupy terrorystycznej przekracza granice jednego państwa;
- terroryzm separatystyczny – ma na celu doprowadzenie do odłączenia od państwa, przeciwko któremu terroryści podejmują walkę[15].

W kontekście omawianego zagadnienia, istotna jest także klasyfikacja, na którą powołuje się K. Jałoszyński w publikacji pt. *Współczesny wymiar terroryzmu* oraz K. Masiul w książce pt. *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*. Uwzględniając kryterium wpływu na bezpieczeństwo państwa wyróżnia się:

- ekoterroryzm – działa w imię populistycznych haseł ratowania Ziemi przed obecnością na jej powierzchni urządzeń i obiektów, mogących stanowić zagrożenie dla środowiska naturalnego. Mowa o elektrowniach nuklearnych, zakładach chemicznych, platformach wydobywczych ropy naftowej, magazynach paliw płynnych, itp.
- piractwo informatyczne (terroryzm informatyczny) – polega na włamywaniu się do komputerowych baz danych, wprowadzaniu do programów komputerowych różnego rodzaju zakłóceń i wirusów mających na celu wywołanie chaosu oraz dezinformację. Taka działalność może skutkować sparaliżowaniem systemów łączności, sieci bankowych czy także systemów obronnych. Ponadto, ta forma terroryzmu może być przyczyną katastrof kolejowych i lotniczych znacznych rozmiarów.
- zdegenerowana partyzantka (pseudopartyzantka) – występuje głównie w krajach tzw. „trzeciego świata", w których społeczeństwo jest podatne na wszelkiego rodzaju hasła wyzwolenia społecznego i narodowego. Organizacje te działają z grupami przestępczymi lub stanowią ich ramie zbrojne, zajmując się handlem narkotykami, prostytucją, ochroną przywódców organizacji przestępczych oraz handlem „żywym towarem".
- partyzantka miejska (gangi miejskie) – istnieje w dużych miastach powyżej jednego miliona mieszkańców. We współczesnym świecie takich miast jest 414, z czego 264 znajduje się w krajach „trzeciego świata", w szczególności azjatyckich, afrykańskich oraz latynoamerykańskich. Gangi te funkcjonują na obszarach miejskich, nad którymi nie ma jakiejkolwiek władzy i kontroli i władza jest bezradna na ich działania[16].
- terroryzm mgławicowy – stanowi nową postać zjawiska terroryzmu. Nie ma wyodrębnionych żadnych form organizacyjnych i hierarchii. Organizacje terrorystyczne tworzą niewielkie, aktywne grupy, o fanatycznym nastawieniu, które tworzone są na potrzeby wykonania konkretnego zadania.

---

[15] B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2007, s. 89.
[16] K. Jałoszyński, *op. cit.*, s. 42-43.

– mafie są to zhierarchizowanie i dobrze zorganizowane grupy przestępcze, dysponujące ogromnymi środkami finansowymi, a także licznymi grupami wykonawczymi, wyposażonymi w broń i inne zbrojenia. Do najgroźniejszych mafii należy zaliczyć: włoskie, tureckie, meksykańskie, rosyjskie, japońskie, kolumbijskie oraz chińskie. Zajmują się handlem narkotykami, bronią, organami ludzkimi, prostytucją. Są najbardziej rozwinięte w krajach o niestabilnym układzie społeczno-politycznym.
– terroryzm chaotyczny jest to działalność grup, których członków łączy wspólna religia albo narodowość, bądź oba czynniki jednocześnie. Ta forma terroryzmu występuje głównie w krajach byłej Jugosławii, na Kaukazie i w krajach azjatyckiej części byłego ZSRR. Przestępczość zorganizowana występuje krajach tj.: Meksyk, Peru, Birma, Turcja, Chiny, Kolumbia. Ta forma terroryzmu dominuje na części terytoriów tych krajów i wprowadza swoje rządy.
– terroryzm religijny zrzesza organizacje działające z pobudek religijnych. Obecnie stanowią one poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Przywódcy organizacji określają się mianem „wysłanników Boga", którzy przemawiają w jego imieniu. Tego typu związki są niebezpieczne, gdyż działają w sposób bezwzględny, z większą determinacją niż przestępcy[17].

Wydaje się, że najpowszechniejsze jest zjawisko terroryzmu motywowanego czynnikami religijnymi oraz politycznymi, które ma największy wpływ na bezpieczeństwo przestrzeni zurbanizowanych. Szczególnie groźnym rodzajem jest jego międzynarodowy wymiar, ponieważ wpływa on na militaryzację przestrzeni miejskich oraz fortyfikację najważniejszych budynków.

ŚRODKI PREWENCJI ANTYTERRORYSTYCZNEJ

Ekspansja terroryzmu jest jednym z wielu zjawisk, w całym łańcuchu zmian i przekształceń o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym, będących skutkiem oddziaływania współczesnych procesów modernizacyjnych i globalizacyjnych. W państwach, które są najbardziej narażone na zamachy terrorystyczne, oprócz działań zbrojnych prowadzonych przez ich siły policyjne, służby specjalne i wydzielone jednostki wojskowe, dużą wagę przywiązuje się do innych środków zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa. Prowadzone są różnego rodzaju działania o charakterze defensywnym poprzez odpowiednie metody ochrony przestrzeni publicznej i zabezpieczenia zagrożonych obiektów.

W wyżej wymienionych państwach działania terrorystyczne w znacznym uogólnieniu podzielone są na:

1. działania wywiadowcze:

[17] K. Masiul, *op. cit.*, s. 80-81.

– uzyskiwanie informacji,
– analiza informacji,
– gromadzenie i wykorzystywanie pozyskanych informacji.

2. działania prewencyjne:
   – zabezpieczanie obiektów i osób
   – działania propagandowe[18].

Na podstawie bogatych doświadczeń wypracowane zostały tam zróżnicowane strategie prewencyjne, zmierzające do ograniczenia ryzyka ataku terrorystycznego i udoskonalone metody zabezpieczeń, które ograniczają jego ewentualne skutki. Zazwyczaj są to kosztowne przedsięwzięcia, ingerujące głęboko w architekturę budynków oraz ogólny charakter przestrzeni publicznej. Kompleksowa ochrona antyterrorystyczna często skutkuje militaryzacją przestrzeni miasta oraz ograniczeniem dostępności do obiektów publicznych. Mieszkańcy miast najbardziej zagrożonych atakiem terrorystycznym poddawani są ciągłej kontroli, a nawet inwigilacji, prowadzonej za pomocą najnowocześniejszych technologii. Negatywnym skutkiem tego typu działań jest ograniczenie paw i wolności jednostki[19].

Problematyka prewencji antyterrorystycznej, w tym przede wszystkim technicznych zabezpieczeń budynków i przestrzeni publicznej, jest zagadnieniem wywołującym spory i konflikty o charakterze politycznym, społecznym i prawnym. Dotyka bowiem z jednej strony potrzeby zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa oraz porządku publicznego[20], a z drugiej – konieczności ochrony praw obywatelskich i zagwarantowania obywatelom osobistej wolności. Rodzi się zatem dylemat między zapewnieniem bezpieczeństwa a wolnością w sferze przestrzeni publicznej. Konflikt ten dotyczy zagrożeń wpływających na funkcjonowanie przestrzeni publicznej miasta. W społeczeństwie otwartym istnieje równowaga pomiędzy sferą wolności, a indywidualnym bezpieczeństwem, która najczęściej jest narażona na atak terrorystyczny. Skutki, jakie za sobą przynosi: nadmierna reakcja państwa, ograniczenie praw i swobód obywateli, militaryzacja przestrzeni miasta, fortyfikacja budynków publicznych, krzewienie tzw. „syndromu strachu" są dotkliwszym zagrożeniem dla ustroju państwowego aniżeli sam terroryzm[21].

Zatem prewencja antyterrorystyczna to nie tylko technologia i technika sama w sobie, ale przede wszystkim wszelkie działania o wymiarze politycznym i społecznym, zmierzające do eliminacji przyczyn i ograniczania skutków terroryzmu tj. zabezpieczenia budynków użyteczności publicznej[22].

---

[18] K. Jałoszyński, S. Kulczyński, *Antyterroryzm – metody i formy walki z zagrożeniami terrorystycznymi*, [w:] K. Jałoszyński (red.), *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa 2010, s. 49.
[19] A. Jasiński, *Architektura…*, *op. cit.*, s. 12.
[20] *Vide:* K. Walczuk, *Bezpieczeństwo publiczne – próba definicji*, [w:] M. Karpiuk, K. Walczuk (red.) *Prawo bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2013, s. 11-23.
[21] T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 141.
[22] A. Jasiński, *op. cit.*, s. 13.

POJĘCIE PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Dotychczas nie została wypracowana jedna wspólna definicja przestrzeni publicznej. Polski ustawodawca podjął próbę scharakteryzowania tej materii. Według art. 2 pkt. 6 *Ustawy z dnia 23 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,* obszar przestrzeni publicznej rozumiany jest jako „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”[23].

Pojęcie przestrzeni publicznej zostało ponadto sprecyzowane w Karcie Przestrzeni Publicznej, która została przyjęta podczas III Kongresu Urbanistyki Polskiej w 2009 r. W myśl jej postanowień „przestrzeń publiczną definiujemy w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumiemy ją jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. O publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania”[24].

Z kolei w literaturze dotyczącej przestrzeni publicznej pojawia się wiele jej definicji. Godne uwagi jest pojęcie sformułowane przez Bohdana Jałowieckiego. Podkreśla on bowiem, że przestrzenią publiczną jest:

> *centrum miasta, jego obszar kulturowy, a więc ulice ze sklepami, place, liczne wydarzenia; grajkowie, żebracy i ludzie manifestujący różnorodne poglądy. Przestrzeń publiczna jest sferą wolności, gdzie każdy mieszkaniec może czuć się swobodnie, generując obrazy i dźwięki; dostarcza bogatej, różnorodnej informacji raz wielu zmysłowych wrażeń. Ulice, place, a także miejskie parki powinny być własnością wszystkich obywateli miasta, a zachowania w tej przestrzeni muszą być swobodne, ograniczone jedynie ogólnymi zasadami współżycia społecznego*[25].

Przestrzeń publiczna definiowana jest również jako: „system otwartych, ogólnodostępnych miejsc w obrębie miasta, które – po pierwsze należą do wszystkich, do wspólnoty i są tej wspólnoty przestrzenną obiektywizacją, po drugie, są w szerokim sensie inkluzyjne, po trzecie są zrozumiałe i przejrzyste, po czwarte są bezpieczne”[26]. Przestrzenie publiczne są to takie miejsca, które należą do miejskich społeczności, gdzie wspólnota ma możliwość spotkania.

[23] *Ustawa z dnia 27 marca 2003r.o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz.U. z 2015 r. poz. 199 z późn. zm.

[24] *Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP i innych organizacji dbających o ład przestrzenny w celu propagowania dbałości o przestrzeń publiczną naszych miast, która stanowi ich szczególną wartość, daje świadectwo tożsamości terytorialnej i narodowej oraz gwarantuje podstawy rozwoju zrównoważonego,* http://www.tup.org.pl/download/2009_0906_KartaPrzestrzeni Publicznej.pdf (20.12.2015)

[25] B. Jałowiecki, *Fragmentacja i prywatyzacja przestrzeni*, [w:] B. Jałowiecki, W. Łukowski (red.), *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej*, Warszawa 2007, s. 26

[26] M. Krajewski, *Co to jest sztuka publiczna?*[w:] *Kultura i Społeczeństwo*, Nr 1/2005, s. 59

Ponadto, mają one demokratyczny charakter oraz są emanacją zasad, którymi kieruje się demokratyczne państwo.

Istotnym stanowiskiem jest także pogląd, że przestrzeń publiczna jest miejscem, w którym koncentrują się działania różnych użytkowników, a więc interakcje międzyosobowe oraz obieg produktów materialnych i niematerialnych. Zatem, stan przestrzeni publicznej ma znaczący wpływ na jakoś życia tych, którzy znajdują się w niej oraz z niej korzystają[27].

Mając powyższe na uwadze należy stwierdzić, iż przestrzeń publiczna to wszelkie ogólnodostępne obiekty takie jak: biblioteki, parki, place, skwery, targowiska, ulice, itp. Ponadto w skład przestrzeni publicznej wchodzą elementy przyrody, a także budynki użyteczności publicznej: informacyjne, pełniące funkcję kulturową, reklamowe, rekreacyjne, usługowe oraz wypoczynkowe. W celu dalszych rozważań należy podkreślić, że wszystkie wymienione elementy składające się na przestrzeń publiczną muszą zapewniać poczucie bezpieczeństwa zbiorowości, która z nich korzysta.

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA JAKO CEL ATAKÓW TERRORYSTYCZNYCH

Do zagrożeń występujących w przestrzeni publicznej można zaliczyć: przestępczość pospolitą i zagrożenia społeczne – zamieszki i rozruchy oraz terroryzm. Potencjalnym celem ataku terrorystycznego są nie tylko symboliczne budynki, ale i wszystkie miejsca dużych skupisk ludności – place i rynki, stadiony, obiekty infrastruktury transportowej tj. dworce kolejowe czy linie metra.

Proponowane lub stosowane środki ochrony przestrzeni publicznej budzą wiele wątpliwości a czasami wręcz wywołują sprzeciw. Antyterrorystyczne środki planistyczne i techniczne, mające zapewnić bezpieczeństwo miastom i ich mieszkańcom przynoszą w efekcie militaryzację i fortyfikację przestrzeni miejskich, a policyjne metody walki z terroryzmem mogą w pewien sposób naruszać prawa i swobody obywatelskie. Dlatego działania podejmowane w tym zakresie powinny być dostosowane do realnego poziomu zagrożenia, a także być akceptowane przez opinię publiczną. Nadmierne lub nieodpowiednie zabezpieczenia antyterrorystyczne, godzące w istotę przestrzeni zurbanizowanej mogą w rezultacie doprowadzić do większych społecznych, psychologicznych i przestrzennych zniszczeń niż sam terroryzm[28].

W świetle ostatnich zamachów terrorystycznych, jakich dokonało Państwo Islamskie we Francji w listopadzie 2015 r. można zauważyć, że infrastruktura krytyczna nie jest w pełni przygotowana na zagrożenia, jakimi są ataki terrorystyczne. Wydarzenia z Paryża zaliczane są do jednych z najbardziej krwawych ataków, jakie zapisały się na kartach historii Europy. Skala tego zjawiska, jak również liczba ofiar pokazuje, że stolica Francji dołączyła do Nowego

[27] W. Fehler, *Bezpieczeństwo przestrzeni miejskiej*, [w:] W. Fehler (red.), *Bezpieczeństwo publiczne w przestrzeni miejskiej*, Warszawa 2010, s. 17.
[28] A. Jasiński, *Wielkomiejski dylemat – przestrzeń publiczna czy przestrzeń bezpieczna*, [w:] *Przestrzeń i Forma*, http://www.pif.zut.edu.pl/pif-12_pdf/C-05Jasinski.pdf (28. 10. 2015)

Jorku, Londynu i Madrytu, jako dotychczasowych miejsc ataków islamskich terrorystów w XXI w.

To co dotychczas było dla nas nierealne i abstrakcyjne, co mogliśmy poznać jedynie z doniesień mediów chociażby z Bliskiego Wschodu, urzeczywistnia się i rozgrywa się w zachodniej przestrzeni publicznej. Istnieje poważne zagrożenie, że fala terroryzmu uderzy również w polską przestrzeń publiczną. Islamscy terroryści nie działali chaotycznie, wszystko dokładnie przygotowali i niewykluczone, że doskonale znali miejsca, gdzie mogli przeprowadzić te ataki. Znane były im także wszelkiego rodzaju zabezpieczenia przestrzeni, które w chwili ataku okazały się bezskuteczne[29].

Należy zatem postawić pytanie, czy Polska jest przygotowana na tego typu ataki? Polska po przystąpieniu do NATO i Unii Europejskiej, uczestniczy we współpracy międzynarodowej. Poprzez przynależność do struktur obronnych i politycznych, można zaobserwować wzrost poczucia bezpieczeństwa dla państwa. Niemniej jednak, Polska może stać się potencjalnym celem zamachu, ponieważ ma znaczący wpływ na arenie międzynarodowej. Nasz kraj podejmuje się organizacji wielu masowych wydarzeń, np. o charakterze sportowym czy artystycznym, które mogą być wykorzystane przez terrorystów. Systemy bezpieczeństwa nie gwarantują skutecznej ochrony przed zamachem, ponieważ Polska nie jest doświadczona w zwalczaniu terroryzmu oraz jest słabiej przygotowana do zidentyfikowania próby ataku czy także powstrzymania jego następstw[30].

Jednym z elementów, służących zabezpieczeniu przed atakami terrorystycznymi jest nieustanny monitoring polskiej przestrzeni publicznej. Wzywaniem, jakie stoi przed architektami, jest stworzenie zabezpieczeń, które będą gwarantowały bezpieczeństwo jej odbiorcom. Większość polskich miast, stanowiących przestrzeń publiczną, nie jest przygotowana na potencjalne zagrożenie terrorystyczne. Sferą miasta, najbardziej podatną na tego typu ataki jest niewątpliwie infrastruktura krytyczna: dworce kolejowe, linie metra, szpitale czy budynki będące siedzibami władz państwowych oraz publicznych, ponieważ jest to idealny cel dla terrorystów. Zamachy na takie obiekty spowodują dużą liczbę ofiar zarówno w wyniku paniki tłumu lub eksplozji ładunku wybuchowego.

PODSUMOWANIE

Współczesne społeczeństwa wierzą, że wynalazki, zdobycze nauki i innowacyjne rozwiązania mogą zapewnić im bezpieczeństwo i ochronę przed zagrożeniami, również tymi ze strony struktur terrorystycznych. Należy stwierdzić, że względy bezpieczeństwa nie determinują procesu projektowania obiektów budowlanych, jak również kształtowania przestrzeni publicznej, a więc całej gospodarki przestrzennej. Badania nad technologicznymi zabezpie-

[29] J. Raubo, *Przed Francją i całą Europą czas decyzji. Pierwsze wnioski po zamachu terrorystycznym w Paryżu.* http://www.defence24.pl/272681,przed-francja-i-cala-europa-czas-decyzji-pierwsze-wnioski-po-zamachu-terrorystycznym-w-paryzu/ (20.12.2015)

[30] T. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 158.

czeniami przestrzeni publicznych w Polsce są na etapie początkującym, ponieważ jest to dosyć nowe zagadnienie i pojawia się niewiele prac naukowych z tej dziedziny.

Warto mieć na uwadze, że wdrażanie systemów zabezpieczenia przestrzeni publicznej może pociągnąć za sobą skutki w postaci pewnych ograniczeń dla jej użytkowników, które związane są z ich codziennym funkcjonowaniem. W główniej mierze chodzi o ograniczenia praw i wolności obywatelskich, dostępności do obiektów oraz możliwości organizowania wydarzeń publicznych.

Autorki mają nadzieję, że niniejszy artykuł pozwoli nieco przybliżyć problemy i wyzwania, jakie dla współczesnego społeczeństwa, w zakresie urbanistyki niesie zagrożenie terroryzmem, w tym przede wszystkim kwestie dotyczące zabezpieczenia budynków, przestrzeni publicznej, a więc całych miast przed atakami terrorystycznymi.

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz.U. z 2015 r. poz. 199 z późn. zm.

LITERATURA

Aleksandrowicz Tomasz. 2008. Terroryzm międzynarodowy. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Fehler Włodzimierz. 2010. Bezpieczeństwo przestrzeni miejskiej. W Bezpieczeństwo publiczne w przestrzeni miejskiej, Warszawa: Arte, 16-24.

Gajda Małgorzata. 2013. Wpływ terroryzmu na zabezpieczenie budynków użyteczności publicznej. W: www.pif.zut.edu.pl

Herzog Jacques, de Meuron Pierre. 2007.The Particular and the Generic. W The Endless City. Londyn – Nowy Jork: Press, 324-335.

Hołyst Brunon.2007. Kryminalistyka. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.

Jałoszyński Kuba, Kulczyński Stanisław. 2010. Antyterroryzm – metody i formy walki z zagrożeniami terrorystycznymi. W Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne. Warszawa: TRIO, 48-59.

Jałoszyński Kuba, Kulczyński Stanisław, Kanciak Anna, Szlachter Damian. 2013. Działalność organizacji terrorystycznych. W: Współczesne zagrożenia terroryzmem. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie. 113-167.

Jałoszyński Kuba. 2008. Współczesny wymiar antyterroryzmu. Warszawa: TRIO.

Jałowiecki Bohdan. 2007. Fragmentacja i prywatyzacja przestrzeni. W Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 11-28.

Jasiński Artur. 2013. Architektura w czasach terroryzmu. Miasto – przestrzeń publiczna – budynek. Warszawa: Wolters Kluwer.

Jasiński Artur. 2012. Wielkomiejski dylemat – przestrzeń publiczna czy przestrzeń bezpieczna. W www.pif.zut.edu.pl.

Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP i innych organizacji dbających o ład przestrzenny w celu propagowania

dbałości o przestrzeń publiczną naszych miast, która stanowi ich szczególną wartość, daje świadectwo tożsamości terytorialnej i narodowej oraz gwarantuje podstawy rozwoju zrównoważonego. W www.tup.org.pl.

Kopaliński Władysław. 1999. Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Krajewski Marek. 2005. „Co to jest sztuka publiczna?". Kultura i Społeczeństwo (1) : 57-79.

Masiul Krzysztof. 2014. Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem. Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.

Raubo Jacek. 2015. Przed Francją i całą Europą czas decyzji. Pierwsze wnioski po zamachu terrorystycznym w Paryżu. W: www.defence24.pl.

Wudarski Szymon. 2006. Terroryzm i jego konsekwencje społeczne i polityczne. W Oblicza współczesnego terroryzmu. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 95-103.

Walczuk Konrad. 2013. Bezpieczeństwo publiczne – próba definicji. W Prawo bezpieczeństwa publicznego. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie, 11-23.

Maria FRANCZYK[1]

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie[2]

Wydział Prawa i Administracji

m.k.franczyk@gmail.com

OD BEZPIECZEŃSTWA DO INTERWENCJONIZMU

ABSTRAKT: Celem artykułu jest wykazanie wpływu potrzeby bezpieczeństwa na kształt systemu społeczno-gospodarczego. Potrzeba ta przedstawiona zostaje jako główna motywacja podejmowania przez ludzi działań wspólnych, a nawet jako racja bytu państwa. W dalszej części artykułu zarysowane, a następnie ocenione z punktu widzenia efektywności, zostają sposoby działania państwa jako instytucji powołanej do istnienia wolą współdziałających obywateli.

SŁOWA KLUCZOWE: potrzeba bezpieczeństwa, interwencjonizm państwowy, ekonomiczna analiza prawa

FROM SAFETY TO ECONOMIC INTERVENTIONISM

ABSTRACT: The point of this article is to show the influence of the need for safety on the state of socio-economic system. This need, is depicted as the main motivation for undertaking joint actions by people or eves as reason for existence of countries. In the succeeding part of the article, actions of the country, as the institution constituted by the cooperating citizens, are portrayed and then judged from the effectiveness point of view.

KEY WORDS: need for safety, economic interventionism, economic analysis of law

WPROWADZENIE

Dążenie do zrozumienia otaczającej rzeczywistości jest nieodłącznym składnikiem natury ludzkiej. Współcześnie rzeczywistość tę tworzy przede wszystkim zorganizowana w ramach państwa prawnego struktura społeczna. Działalność członków społeczności, poczynając od wynikających z podstawowych relacji międzyludzkich, na stosunkach gospodarczych kończąc, odbywa się w ramach zdefiniowanych przez system prawny procedur. Niemal

[1] Mgr Maria Franczyk – doktorantka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Uzyskała tytuł magistra prawa na tejże uczelni oraz licencjat zarządzania na Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

[2] Jagiellonian University, Faculty of Law and Administration.

każdy akt, czy to zawarcie małżeństwa, czy dokonanie transakcji wymiany handlowej, przebiega zgodnie z normatywnie wypracowanymi schematami.

Rozważając sposób funkcjonowania jednostek w państwie nie sposób pominąć zagadnienia genezy państwa, której upatrywać można między innymi w potrzebie bezpieczeństwa. Potrzeba ta pojawia się wielokrotnie w kontekście różnych dziedzin życia społecznego i ma swoje odzwierciedlenie również w przypadku aktywności gospodarczej. Kontynuując rozważania, w następnej kolejności poruszyć należy zagadnienie sposobu funkcjonowania samego państwa oraz przeanalizować narzędzia, jakimi państwo posługuje się, by realizować swoje cele. Na tle tej wstępnej analizy wyłania się pytanie o skutki działalności państwa.

Celem artykułu jest wykazanie, w jaki sposób potrzeba bezpieczeństwa wpływa na kształt systemu społeczno-gospodarczego. Punkt ciężkości położony zostanie na kwestię kosztu generowanego jest w efekcie wysiłków, podjętych celem zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa. Ponieważ państwo działa za pośrednictwem prawa, ocena skutków jego działań, do których należy generowanie kosztów, przebiegać musi w obrębie paradygmatu nauk prawnych. Konieczne jest przy tym uwzględnienie faktu, że rachunek kosztów przynależy do kategorii narzędzi ekonomicznych. Stąd właściwego nurtu do dokonania analizy szukać należy na pograniczu prawa i ekonomii.

POTRZEBA BEZPIECZEŃSTWA A KONCEPCJA PAŃSTWA

Refleksję na temat miejsca człowieka we współczesnym świecie rozpocząć należy od zwrócenia uwagi na fakt, iż funkcjonuje on w realiach państwa prawnego. Należy podjąć zatem próbę odpowiedzi na pytanie o pochodzenie samego państwa i prawa. Przed przystąpieniem do dalszych rozważań konieczne jest jednak poczynienie pewnych założeń. Aby możliwe było analizowanie zachowań danego podmiotu, koniecznie jest przyjęcie, że zachowanie to determinowane jest poprzez jawny związek przyczynowo-skutkowy, w przeciwnym bowiem razie dokonywanie prognoz jest bezcelowe. W konsekwencji przyjąć należy, że podmiot będący przedmiotem analizy musi być racjonalny w sensie instrumentalnym. Oznacza to, że dąży on do realizowania własnych interesów oraz wybiera środki, wedle jego wiedzy do tego najlepsze. Takie ujęcie natury ludzkiej zwane jest paradygmatem *homo oeconomicus*. Zaznaczyć należy, że koncepcja ta budzi w literaturze przedmiotu wiele kontrowersji, których omawianie wykracza poza zakres niniejszego opracowania.

Nieodłącznym elementem modelu teoretycznego *homo oeconomicus*'a jest egoizm i dążenie do korzyści. Jego działalność sterowana jest przez mechanizm motywacyjny, na który składa się dążenie do spełniania indywidualnych potrzeb. Potrzeby te, zgodnie z definicją, stanowią „pewien stan psychofizyczny człowieka przejawiający się w subiektywnym odczuciu braku oraz pożądaniu jakiegoś dobra lub stanu (warunków, sytuacji)”[3]. Zgodnie z teorią A. Maslowa, są one w sposób naturalny wewnętrznie zhierarchizowane, przy czym potrzeby

[3] C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Warszawa 2010, s. 14.

wyższego rzędu aktywizują się dopiero po zaspokojeniu potrzeb poziomu niższego, co zobrazować można w prosty sposób za pomocą piramidy Maslowa. Do pierwszej i najniższej kategorii zostały zakwalifikowane tzw. potrzeby fizjologiczne, wynikające z samych funkcji życiowych. Po ich zaspokojeniu, już w drugiej kolejności, pojawia się potrzeba bezpieczeństwa. Jak wspomniano we wstępie niniejszego opracowania, potrzeba ta rzutuje na wszystkie aspekty życia człowieka. Mówić więc można przykładowo o potrzebie bezpieczeństwa osobistego, potrzebie bezpieczeństwa obrotu gospodarczego, jak i o potrzebie bezpieczeństwa socjalnego.

Powracając na grunt rozważań nad funkcjonowaniem człowieka w świecie zauważyć należy, że jego naturalnym środowiskiem nie jest społeczna próżnia. *Homo oeconomicus* działa w obrębie pewnej struktury społeczno-gospodarczej i nie zawsze może realizować swoje potrzeby z pominięciem innych jednostek, funkcjonujących w ramach tejże struktury. Zachowania *homo oeconomicus* nakierowane muszą być niejednokrotnie na inne jednostki, przy czym wydaje się, że w odniesieniu do zaprezentowanej powyżej koncepcji A. Maslowa, konieczność taka pojawia się już w przypadku zaspokajania potrzeby bezpieczeństwa. Występują również sytuacje, w których przymusu współdziałania nie ma, lecz

> *podjęcie przez daną grupę osób działań wspólnych, czyli współpracy, przyniosłoby każdej z tych osób więcej korzyści niż działania podejmowane przez każdą z nich samodzielnie, ale owo podjęcie działań wspólnych może się nie powieść z powodu skłonności tych osób do działania w sposób egoistyczny i/lub ich niemożności skoordynowania działań*[4].

Podjęcie współpracy może zatem powodować poprawę i tak już pozytywnego wyniku każdej z jednostek, może jednak w przypadku częściowego lub pełnego konfliktu interesów powodować u co najmniej niektórych podmiotów stratę. Jednak pomimo tego, że podmioty te nie otrzymają tego, co by im się należało, w ogólnym rozrachunku cała współdziałająca grupa osiągnie wynik, przewyższający sumę wyników, jakie każdy z podmiotów osiągnąłby działając w pojedynkę. Nie bez kontrowersji pozostaje zagadnienie, czy poświęcenie dobra poszczególnych jednostek dla dobra większości jest działaniem sprawiedliwym. Działanie takie realizuje jednak Hobbesowską ideę *justice as mutual advantage*, co w wolnym tłumaczeniu oznacza sprawiedliwość jako wzajemną korzyść.

Jednostki współtworzące społeczność powierzają przezwyciężanie zobrazowanego powyżej tzw. problemu działań wspólnych państwu, jako koordynatorowi pojedynczych działań. Państwo ma dążyć do maksymalizacji realizacji interesu społeczności jako całości, nawet jeśli pozornie niektóre jego aktywności prowadzić mogą do uszczuplenia indywidualnego interesu poszczególnych jednostek. Z tego nadrzędnego celu wynika wiązka celów bardziej szczegółowych, z których każdy realizowany jest w ramach osobnej dziedziny polityki. Działania państwa odbywają się zatem wielopłaszczyznowo, zarówno w obrębie życia społecznego, jak i gospodarczego.

---

[4] J. Stelmach, B. Brożek, W. Załuski, *Dziesięć wykładów o ekonomii prawa,* Warszawa 2007, s. 51-52.

W tym miejscu uściślić należy, iż zespół środków, za pomocą których państwo oddziałuje na gospodarkę określany jest mianem interwencjonizmu państwowego.

Odchodząc od wizji państwa u jego źródeł i zbliżając się w stronę współczesności wskazać należy, że wraz z ewolucją samych społeczeństw, ewoluowała również struktura państwa. Obywatele zorganizowani są w ramach demokratycznych republik, a działania państwa, pierwotnie będące prostymi aktami władczymi, spełniają obecnie wymogi zasady praworządności. Oznacza to, że sprawowanie władzy czerpać musi z reguł prawa, a nie z uznania rządzących, co zobrazowane jest maksymą J. Adamsa *government of laws, not of a men*. W tym kontekście, państwo staje się państwem prawnym, a działania państwa polegają w głównej mierze na ustanawianiu reguł postępowania, stąd interwencjonizm państwowy jako władcze działanie państwa interpretować należy jako zespół aktów stanowienia lub stosowania prawa.

Zwrócić należy uwagę, iż występuje pewnego rodzaju zapętlenie, polegające na tym, że organy państwa narzucają swoją wolę obywatelom jedynie w granicach i na podstawie prawa, które z kolei odzwierciedla wolę samych obywateli. Na gruncie przeprowadzonych dotychczas rozważań wnioskować można, że wspomnianą wolą obywateli jest chęć zapewnienia sobie realizacji własnego interesu. Skoro pokonanie problemu działań wspólnych gwarantuje największą szansę na maksymalizację interesu społeczności jako całości, implikuje ono największą szansę maksymalizacji interesu indywidualnego. Stąd obywatele zgadzają się na pewien zakres władczych działań państwa.

FUNKCJE PAŃSTWA A INTERWENCJONIZM PAŃSTWOWY

Dotychczasowe rozważania doprowadziły do kilku tez. Po pierwsze, działalność człowieka nakierowana jest na realizowanie własnego interesu, czyli na zaspokajanie własnych potrzeb. Po drugie, racją bytu państwa jest przezwyciężanie problemu działań wspólnych, to znaczy istnieje ono by zapewniać lepsze wyniki, niż byłyby osiągnięte wskutek samodzielnych wysiłków. Tak rozumiany cel istnienia państwa odnosi się do każdej kategorii potrzeb. W szczególności jednak, pierwotną dla istnienia państwa jest potrzeba bezpieczeństwa. Zgodnie z teorią A. Maslowa istnieje tylko jeden bardziej podstawowy typ potrzeb, który odnosi się do czystej fizjologii, nie zaś do konstrukcji życia społecznego. W kontekście tak abstrakcyjnych tworów jak społeczeństwo, państwo i prawo, pierwszorzędną rolę przyjmuje zatem potrzeba bezpieczeństwa.

Przejawy tej potrzeby odszukać można niemal w każdej dziedzinie życia społecznego, a ich występowanie legitymuje państwo do podjęcia odpowiednich działań. W ten sposób kolejne dziedziny życia społecznego obejmowane są poszczególnymi dziedzinami polityki państwa. Dla przykładu nadmienić można, że występują potrzeby bezpieczeństwa żywnościowego i mieszkaniowego, realizowane w ramach polityki cen oraz polityki mieszkaniowej. Występuje potrzeba bezpieczeństwa zatrudnienia, realizowana w ramach polityki dochodowej

i prawa pracy. Występuje potrzeba bezpieczeństwa socjalnego, na wypadek trudnej sytuacji życiowej, realizowana w ramach polityki socjalnej czy polityki ubezpieczeń społecznych. Występuje potrzeba bezpieczeństwa obrotu gospodarczego, realizowana w ramach m.in. polityki monetarnej czy zapewniania możliwości skutecznego wyegzekwowania przysługujących należności. Występuje wreszcie potrzeba bezpieczeństwa osobistego, realizowana poprzez zagwarantowanie obronności zewnętrznej i porządku publicznego w granicach państwa.

Wymieniony katalog obszarów objętych regulacyjną działalnością państwa, jest wyliczeniem przykładowym. Zwrócić należy uwagę na fakt, iż realizacja każdej z polityk wymaga zastosowania interwencjonizmu państwowego. W przypadku dużej grupy celów, narzędzia interwencjonizmu pozwalają ich na bezpośrednią realizację. Przykładowo, bezpośrednie oddziaływanie na gospodarkę, mające na celu zapewnianie bezpieczeństwa żywnościowego, polegać może na manipulowaniu podażą artykułów żywnościowych poprzez interwencyjny skup i sprzedaż, dopłaty do przechowania i eksportu czy do cen skupu, kwotowanie, subwencjonowanie oraz udzielanie poręczeń kredytowych, czy też na manipulowaniu popytem poprzez m.in. bezpośrednie dopłaty do artykułów żywnościowych. Zapewnianie bezpieczeństwa zatrudnienia polegać może na bezpośrednim oddziaływaniu na gospodarkę poprzez zorganizowanie robót publicznych, czy na odpowiednim regulowaniu stosunków między pracodawcą a pracownikiem. Bezpieczeństwo obrotu gospodarczego zapewniane jest w ramach polityki monetarnej i antyinflacyjnej, polegającej na utrzymywaniu w ryzach siły nabywczej pieniądza.

Jednak nawet jeśli interwencjonizm nie realizuje pewnych celów bezpośrednio, jest on nieodzowny do ich osiągnięcia. Zwrócić należy uwagę na fakt, że każda działalność państwa wymaga środków na jej sfinansowanie. Środki te pochodzą z wpływów budżetowych, uzyskanych w wyniku nałożenia obowiązku podatkowego, który z kolei stanowi jeden ze sposobów interwencji. Cały szereg celów państwa osiągany jest zatem pośrednio za pomocą interwencjonizmu. Wydatków budżetowych wymaga m.in. polityka mieszkaniowa, obejmująca działania, które zgodnie z Konstytucją Rzeczpospolitej Polskiej „przeciwdziałają bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli, zmierzające do uzyskania własnego mieszkania”[5], przykładowo poprzez tworzenie i utrzymywanie mieszkań chronionych, noclegowni czy lokali socjalnych. Podobnie bezpieczeństwo socjalne zapewniane jest przez renty i zasiłki oraz inne transfery, jak również przez świadczenie usług socjalnych i kulturalnych, czy zapewnienie dostępu do przynajmniej częściowo bezpłatnej służby zdrowia. Bezpieczeństwo obrotu gospodarczego wymaga zapewnienia możliwości dochodzenia należnych świadczeń, m.in. przez utrzymanie wymiaru sprawiedliwości, natomiast dla osiągnięcia bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, konieczne jest funkcjonowanie więziennictwa, policji i sił zbrojnych.

Oczywiście, rozważając wzajemny stosunek aktywności współczesnych państw i interwencjonizm, na myśl nasuwają się różne formy władczej działalności państw, nakiero-

[5] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, art. 75., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

wane na dziedziny życia społecznego, nie związane z gospodarką. Nie każda działalność państwa, wynikająca z próby zapewnienia bezpieczeństwa, ma bowiem na celu manipulowanie sytuacją majątkową jednostki lub kondycją gospodarki jako całości, czy też poszczególnym sektorem tej gospodarki na zasadzie stosunku hierarchicznej podległości, gdy podmiot wykonujący władzę państwa narzuca podmiotom podległym sposób postępowania. Regulacyjną działalnością państwa objęta jest również sfera stosunków między podmiotami równorzędnymi, stanowiąca przedmiot zainteresowań przede wszystkim prawa cywilnego. Zauważyć jednak należy, iż nawet takie regulacje prawne, które w ujęciu tradycyjnym nie mają z problematyką gospodarczą nic wspólnego, mogą powodować, lub wprost powodują, konsekwencje ekonomiczne. Można je zatem sklasyfikować do kategorii pośrednio rzutujących na kształt obrotu gospodarczego. Dla przykładu, próba zaspokojenia przez państwo potrzeby poczucia bezpieczeństwa życia rodzinnego, otrzymuje wyraz w reglamentacji majątkowych stosunków małżeńskich.

KOSZT INTERWENCJONIZMU

Powyższe rozważania sygnalizują, iż działalność państwa, nie przynosi jedynie zysków wynikających z przezwyciężenia problemu działań wspólnych, lecz generuje również wydatki na ich sfinansowanie, które pokryte muszą być przez obywateli podejmujących współpracę. Sama potrzeba bezpieczeństwa, zarysowana w pierwszej części niniejszego opracowania, jako bodziec do podjęcia działań wspólnych, ocenianych w ogólności jako zyskowne, stanowi jednocześnie źródło pewnych kosztów. Wyważenia wymaga więc wzajemny stosunek zysków do nakładów. Na jego podstawie będzie można dopiero oszacować zakres opłacalnych działań. Analizę opłacalności najskuteczniej przeprowadza się przy pomocy rachunku ekonomicznego. Pamiętać jednak należy, że wszelka działalność państwa odbywa się poprzez stanowienie lub stosowanie prawa, stąd przy analizie korzystać należy wyłącznie z narzędzi oferowanych w ramach paradygmatu nauk prawnych. Stosowanie metody ekonomicznej do oceny skutków funkcjonowania norm prawnych, jako przejawów interwencjonizmu państwowego, wymaga uprzedniego wykazania, że jest ona na gruncie nauk prawnych uprawniona. Stanowisko takie zajmowane jest przez przedstawicieli filozoficzno-prawnego kierunku tzw. ekonomicznej analizy prawa. Wykazują oni, iż „zastosowanie teorii ekonomicznych oraz metod ekonometrycznych do badania procesu tworzenia prawa, jego struktury, procesów w nim zachodzących oraz wpływu prawa i instytucji prawnych na ludzi, gospodarkę i państwo”[6] jest działaniem uprawnionym. Uznają oni, iż przy zastosowaniu metod zaczerpniętych wprost z ekonomii, zobrazować można „stopień ekonomicznej (alokacyjnej) użyteczności poszczególnych instytucji prawnych, a tym

[6] M. Oleander, *Law and Economics – ekonomiczna analiza prawa*, „Edukacja prawnicza” 2005 4(70), www.edukacjaprawnicza.pl (11.12.2015).

samym scharakteryzować granice zastosowania prawa jako instrumentu dokonywania dystrybutywnych zmian w zastanych zasobach gospodarczych”[7].

Ekonomiczna analiza prawa, w roli kryterium oceny, posługuje się pojęciem efektywności, która jest

rozumiana przede wszystkim jako wzajemne relacje między nakładami i efektami może być przedstawiana w oparciu o trzy podstawowe formuły:

1. *efektywność jako różnica pomiędzy efektami a nakładami (korzystność): pożądany wynik powinien być większy od zera, co oznacza, że uzyskane efekty są większe od poniesionych nakładów;*
2. *efektywność jako iloraz efektów do poniesionych nakładów (ekonomiczność): pożądany wynik powinien być większy od jedności, co oznacza, że poniesione nakłady są niższe od uzyskanych efektów;*
3. *efektywność jako iloraz różnicy pomiędzy efektami a nakładami do poniesionych nakładów – formuła ta, określana jest jako stopa zwrotu z inwestycji* (…)[8].

Bez względu jednak na to, które rozumienie efektywności wybrać, rozważania w obrębie ekonomicznej analizy prawa polegać będą na zestawieniu ze sobą wysiłków i rezultatów.

Ekonomia jako nauka posługuje się hipotetycznymi konstrukcjami obejmującymi układ założeń, przyjętych dla „uchwycenia najistotniejszych cech i zależności występujących w danym procesie ekonomicznym”[9], czyli tzw. modelami ekonomicznymi. W najbardziej podstawowej wersji, model taki obejmuje *rynek* jednego produktu, w którym uczestniczy skończona liczba konsumentów. Każdy uczestnik zainteresowany jest zakupem jednej sztuki towaru po cenie, która odzwierciedla wartość, jaką towar ten dla niego przedstawia. Prezentowany model obejmuje teoretyczną konstrukcję funkcji popytu i podaży. Procesy w ramach tego modelu zachodzą przy założeniu *ceteris paribus*, co oznacza, że „w analizie zakłada się, że tylko jeden czynnik jest zmienny, pozostałe zaś nie zmieniają się; pozwala to bardziej wiarygodnie ustalać i kwanty-fikować związki przyczynowe między badanymi cechami”[10].

Funkcja popytu[11] D jest przyporządkowaniem, które każdej cenie p przypisuje ilość q konsumentów, którzy byliby skłonni ją uiścić. Przy oferowaniu zapłaty konsument kieruje się wieloma kryteriami, jak na przykład jego dochód, gust czy ceny dóbr substytucyjnych, stąd jest to funkcja wieloczynnikowa:[12]

$$q = D\,(p, sp, ct, ci \ldots.).$$

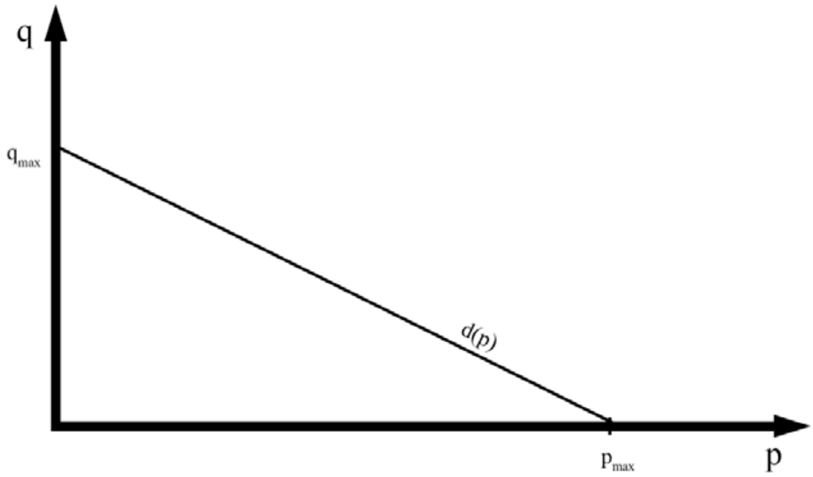
[7] A. Bator, *Instrumentalizacja jako założenie ekonomicznej analizy prawa*; [w:] J. Stelmach, M. Soniewicka (red.), *Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych*, Warszawa 2007, s. 33-34.
[8] A. Rutkowska, *Teoretyczne aspekty efektywności – pojęcie i metody pomiaru*, „Zarządzanie i Finanse. Journal of Management and Finance”, no. 1/4, Sopot 2013, s. 440.
[9] Encyklopedia powszechna PWN, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/model-ekonomiczny;3942507.html (20.12.2015).
[10] Encyklopedia powszechna PWN, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ceteris-paribus;3884432.html (20.12.2015).
[11] D [ang:] *demand curves* – krzywa popytu.
[12]q: [ang:] *quantity* – ilość,
p: [ang:] *price* – cena,
sp: [ang:] *surrogate price* – cena dobra substytucyjnego,
ct: [ang:] *consumer taste* – gust konsumentów,
ci: [ang:] *consumer income* – dochód konsumentów.

W najbardziej podstawowym wariancie przyjmuje się funkcję popytu jednej zmiennej p, natomiast pozostałe czynniki uznaje się za ustalone i reprezentuje w postaci współczynnika a przy zmiennej p *oraz* stałej addytywnej q_{max}:

$$D\colon q = d(p) = q_{max} - a \cdot p, \qquad \text{gdzie } a, q_{max}\colon const,\ a, q_{max} > 0.$$

Podsumowując, funkcja $d(p)$ przyporządkowuje każdej cenie p ilość q konsumentów, którzy chętni są zakupić towar po cenie danej lub niższej, przy czym wraz ze wzrostem ceny maleje liczba potencjalnych konsumentów. Sytuację tę zobrazować można w postaci krzywej o ujemnym nachyleniu w układzie współrzędnych o osiach:

– poziomej reprezentującej ceny p,
– pionowej reprezentującej ilość q.

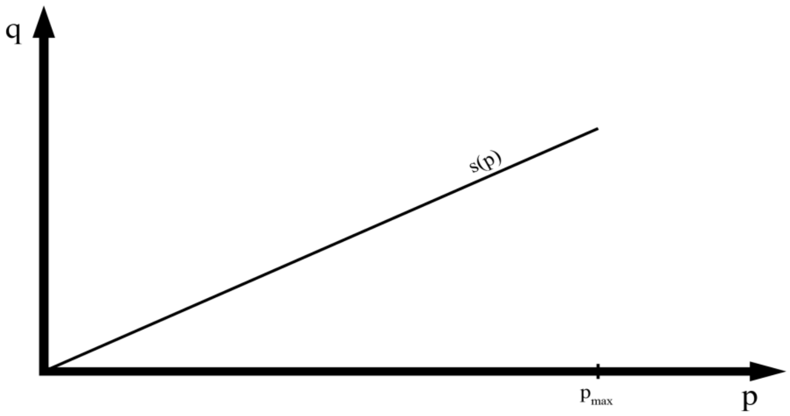
Rys. 1. Krzywa popytu
Źródło: M. Franczyk, *Interwencjonizm państwowy w ekonomicznej analizie prawa* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2015, s. 100.

Funkcja podaży S[13] jest przyporządkowaniem, przypisującym poszczególnym cenom p ilość q producentów, skłonnych zaoferować dobro na sprzedaż po cenie danej lub wyższej. Dla uproszczenia modelu przyjęto założenie, że analogicznie jak każdy konsument chętny jest zakupić jedną sztukę towaru, tak samo każdy producent oferuje tylko jedną sztukę na sprzedaż. W modelu pomija się zatem kwestię podejmowania decyzji o wielkości produkcji. Producenci wskazują jedynie minimalną cenę, po jakiej zdecydowaliby się dokonać sprzedaży. Funkcja podaży jest wieloczynnikowa i zależy przykładowo od ceny czynników produkcji czy kosztu kapitału. W podstawowym modelu zakłada się jedną zmienną p, a pozostałe czynniki uznaje się za ustalone i reprezentuje się je w postaci stałego współczynnika b przy zmiennej p.

$$S\colon q = s(p) = b \cdot p, \text{ gdzie } b\colon const,\ b > 0.$$

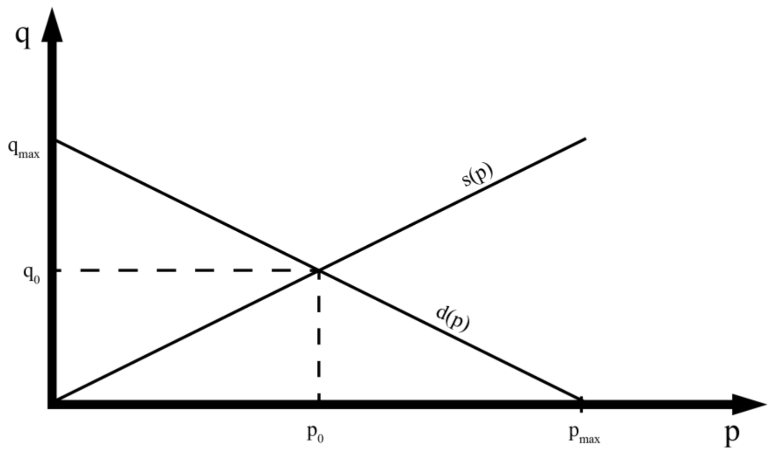
[13] Przypis autora: D [ang:] *demand curves* – krzywa popytu.

Ponieważ wraz ze wzrostem ceny sprzedaży, rośnie liczba producentów skłonnych dokonać transakcji, krzywa podaży ma nachylenie dodatnie.

Rys. 2. Krzywa podaży
Źródło: M. Franczyk, *op.cit.*, s. 101.

Przecięcie tych dwóch krzywych wyznacza tzw. *punkt równowagi rynkowej*, czyli cenę p_0, przy której ilość $q_0$konsumentów chętnych dokonać zakupu odpowiada dokładnie ilości $q_0$producentów skłonnych zaoferować sprzedaż.

Rys. 3. Równowaga rynkowa
Źródło: M. Franczyk, *op.cit.*, s. 102.

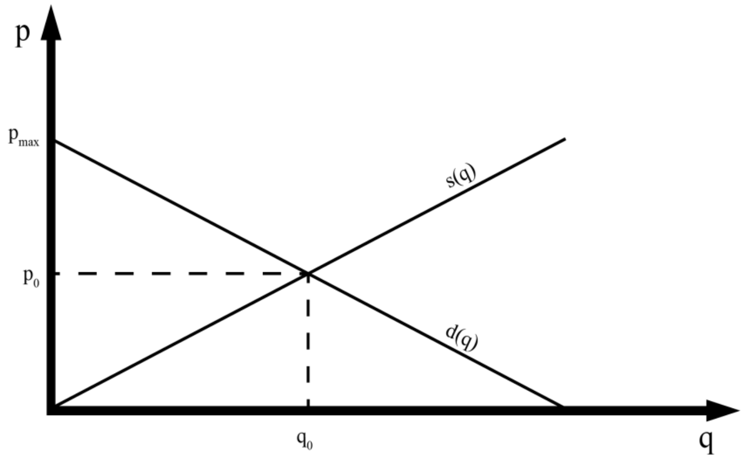
W naukach ekonomicznych najczęściej stosuje się model rynku ze zmienną zależną i niezależną zmienionymi miejscami, przedefiniowany przez A. Marshalla w następujących sposób:

$D{:}\ p = d(q) = p_{max} - a_{Mashalla} \cdot q,$ gdzie: $a_{Mashalla} = const,\ p_{max}\ , a_{Mashalla} > 0$,

$S{:}\ p = s(q) = b_{Marshalla} \cdot p,$ gdzie: $b_{Marshalla} = const,\ b_{Marshalla} > 0$.

Oczywiście, dokonując tej operacji, konieczne jest ponowne oszacowanie współczynników a oraz b.

Rynek w ujęciu A. Marshalla graficznie zamodelowany jest następująco:

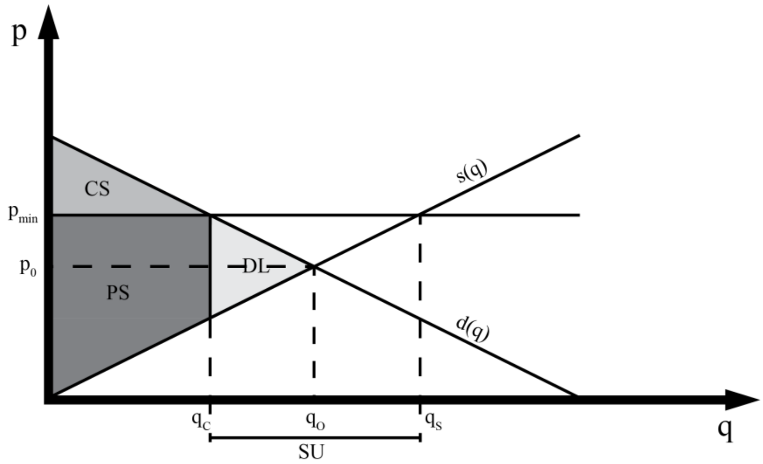
Rys. 4. Model w ujęciu A. Marshalla
Źródło: M. Franczyk, *op.cit.*, s. 106.

Po ustaleniu modelu, w ramach którego przebiegać będzie analiza, powrócić należy na grunt zasadniczej dyskusji w przedmiocie wpływu potrzeby bezpieczeństwa na kształt systemu społeczno-gospodarczego. W dotychczasowych rozważaniach ustalono, iż w potrzebie bezpieczeństwa dopatrywać się można przyczyny istnienia państwa. Wskazano, że w celu jej zaspokojenia państwo oddziałuje na każdą sferę życia zarówno społecznego jak i gospodarczego. Wyłania się więc pytanie o efektywność działań podejmowanych przez państwo. Odpowiedź na nie wymaga przyjęcia holistycznej perspektywy, co jest zadaniem bardzo trudnym, stąd próba oceny w niniejszym opracowaniu ograniczona zostanie do przykładowej aktywności państwa.

Jako reprezentatywne działanie interwencyjne, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa, wybrane zostało ustalenie ceny minimalnej. Chronić ono ma przede wszystkim rolników, gwarantując im opłacalność prowadzenia tej ważnej, z punktu widzenia bezpieczeństwa żywnościowego, działalności, a tym samym zapewnić w długim okresie podaż produktów. W sytuacji funkcjonowania wolnego rynku, cena konsumentów stanowi deklarację, ile są w stanie zapłacić za produkt, natomiast cena producentów odzwierciedla za jaką kwotę są oni skłonni dokonać sprzedaży.

W przyjętym w niniejszej pracy uproszczonym modelu ekonomicznym, w efekcie funkcjonowania rynku, cena ostatecznie ustala się na przecięciu krzywej popytu i podaży na poziomie p_0. W sytuacji, gdy państwo odgórnie ustala cenę minimalną (p_{min}), wysyła do producentów mylną informację o wzroście popytu. Przystępują oni do przedsięwzięcia gospodarczego w liczbie q_s, czyli większej niż przystąpiłoby w sytuacji wolnego rynku (q_0). Z drugiej strony część konsumentów, wskutek podniesienia ceny, nie jest w stanie dokonać zakupu, zatem ilość rzeczywiście zawartych transakcji maleje z q_0 do q_c. W ostatecznym rozrachunku, na rynku funkcjonuje jedynie q_c konsumentów, a aż q_s producentów. W związku z tym pojawia się nadwyżka produkcji nad popytem, co oznacza, że część producentów nie

sprzeda swojego produktu, a zainwestowane przez nich pieniądze zostaną utracone. Sytuację tę zobrazować można na diagramie:

Rys. 5. Krzywa popytu i podaży
Źródło: M. Franczyk, *op.cit.*, s. 115.

Podobne przykłady można mnożyć nie tylko w ramach analizy marginalnej wybranych narzędzi interwencjonizmu, lecz również przy wykorzystaniu teorii wypracowanych na gruncie nauk o zarządzaniu. Przykładowo źródłem nieefektywności interwencji rządowych może być zjawisko *autonomizacji celów organizacji*, która aktualna jest nie tylko w obszarze sektora prywatnego ale również w odniesieniu do instytucji publicznych. Organizacja jest wyodrębnionym z otoczenia podmiotem, który dąży do ochrony własnych interesów i stara się maksymalnie wykorzystać wszelkie okazje umożliwiające jej rozwój. W przypadku organizacji budżetowych, jedną z możliwości rozwoju jest nakłonienie dysponentów środków finansowych do zwiększenia ich budżetów. W tym celu przekonują one o „swojej społecznej misji, wadze podejmowanych działań, fatalnych skutkach jakie wystąpią, gdy nie będą mogły właściwie realizować swych społecznych powinności”[14], przy czym powiększanie potrzeb wewnętrznych nie koniecznie jest skorelowane z rozszerzeniem funkcji zewnętrznych – a stanowi jedynie strategię w swego rodzaju grze o zasoby. Zjawisko autonomizacji celów prowadzi do przerostu biurokracji i marnotrawstwa zasobów przez jednostki sektora finansów publicznych. Efekt autonomizacji celów nie jest jedynym źródłem występowania nieefektywności. Dla przykładu wymienić można również teorię wyboru publicznego, zakładającą, że politycy podejmując działania kierują się raczej chęcią reelekcji, niż faktycznym interesem państwa.

Wydawać by się mogło, że interwencjonizm nie może zostać pozytywnie oceniony. Pamiętać jednak należy, że kryterium oceny w przypadku ekonomicznej analizy prawa jest efektywność rozumiana nie w kategoriach zysku finansowego, lecz jako skuteczność realizacji za-

[14] A. Peszko, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Kraków 2002, s. 43.

mierzonych celów. W tym momencie rozważania sprowadzić należy z powrotem do kwestii celów istnienia państwa, które zaprezentowane zostały w pierwszej części niniejszej pracy.

Sprawdzenie, czy cele te zostały osiągnięte, nie kończy jednak rozważań. Nawet jeśli uznać, że działalność państwa, legitymowana była potrzebą bezpieczeństwa, a potrzeba ta została zaspokojona, to konieczne jest jeszcze porównanie osiągniętych efektów tej działalności z efektami, jakie można byłoby uzyskać w ramach działań alternatywnych. Dopiero po stwierdzeniu, że obywatele w sytuacji wolnego rynku, bez ingerencji państwa, nie zadbaliby lepiej o swoje bezpieczeństwo, można byłoby z całym przekonaniem stwierdzić, iż działalność państwa jest efektywna w sensie ekonomicznej analizy prawa.

PODSUMOWANIE

Przyjmuje się, że człowiek, dążąc do realizowania swoich interesów i zaspokajania własnych potrzeb, natrafia niejednokrotnie na sytuacje, kiedy podjęcie wspólnych działań z innymi ludźmi zapewniłoby im lepszy sumaryczny efekt, niż wysiłki podejmowane w pojedynkę. Potrzebą wymagającą współdziałania jest przede wszystkim zapewnienie sobie bezpieczeństwa na różnych płaszczyznach życia społeczno-gospodarczego. Działania koordynacyjne, mające na celu rozwiązanie problemu działań wspólnych, leżą w gestii państwa, które przy realizacji tego zadania stosuje przede wszystkim narzędzia interwencjonizmu. Środki, którymi się posługuje, są kosztowne i niejednokrotnie przynoszą straty, finansowane przez samych obywateli, którzy jednak na taką działalność państwa się zgadzają.

BIBLIOGRAFIA

Bator Andrzej. 2007. Instrumentalizacja jako założenie ekonomicznej analizy prawa. W Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych, 25-45.

Bywalec Czesław. 2010. Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny. Warszawa: C.H. Beck.

Buława Piotr, Szmit Karolina. 2012. Ekonomiczna Analiza Prawa. Repetytorium. Warszawa: Wolters Kluwer

Kalina-Prasznic Urszula. 2007. Regulowana gospodarka rynkowa. Kraków: Wolters Kluwer.

Księżyk Marianna. 2009. Ekonomia. Kraków: Wydawnictwo AGH.

Oleander Michał. 2005. Law and Economics – ekonomiczna analiza prawa W www.edukacja prawnicza.pl.

Rutkowska Anna. 2013. „Teoretyczne aspekty efektywności – pojęcie i metody pomiaru" Zarządzanie i Finanse. Journal of Management and Finance [1/4] : 439-453.

Stelmach Jerzy, Brożek Bartosz, Załuski Wojciech. 2007. Dziesięć wykładów o ekonomii prawa. Warszawa: Wolters Kluwer.

Włudyka Tadeusz. 2007. Polityka gospodarcza. Warszawa: Wolters Kluwer.

Ziębicki Bernard. 2014. Efektywność Organizacyjna Podmiotów sektora publicznego. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Tomasz KUĆ[1]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[2]

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

kuctomek@o2.pl

ISTOTA I DYLEMATY BEZPIECZEŃSTWA DEMOKRATYCZNEGO PAŃSTWA

ABSTRAKT: Celem artykułu jest odpowiedź na zasadniczy dylemat pojawiający się w organizacji i funkcjonowaniu demokratycznych państw. Polega on na konieczności zapewnienia bezpieczeństwa przy jednoczesnej ochronie określonego katalogu wartości, w tym praw i wolności obywateli. Autor podejmuje próbę teleologicznej analizy pojęcia „bezpieczeństwo państwa" w warunkach funkcjonowania demokracji konstytucyjnej. Po określeniu ogólnych desygnatów tego pojęcia, rozpatruje je w kontekście relacji ochrony struktur państwa do zabezpieczenia interesów personalnych i grupowych ogółu obywateli. Wskazuje na ich aksjologiczno-prawne aspekty sformalizowane w ustawie zasadniczej oraz podkreśla synergiczną współzależność pomiędzy bezpieczeństwem struktur organizacji państwowej a bezpieczeństwem społeczeństwa – narodu.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo narodowe, demokracja

THE ESSENCE AND DILEMMAS OF THE DEMOCRATIC COUNTRY'S SECURITY

ABSTRACT: The goal of this article is to an answer to a fundamental dilemma that appears in the organisation and functioning of democratic countries. It arises from the necessity to provide national security while simultaneously ensuring a specific catalogue of values, including citizen laws and freedoms. The author attempts a teleological analysis of the conception of national security in the conditions of a constitutional democracy. After defining the general characteristics of the security conception, the author investigates them in terms of relations between the security of national structures and personal and group interests of the citizens. The author points out their axiological and legal aspects formalised in the fundamental law and underlines the synergic interdependence between the security of national organisational structures and the security of the society – the nation.

KEYWORDS: state security, national security, democracy

[1] Mgr Tomasz Kuć – pracownik resortu obrony narodowej, doktorant w Instytucie Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie. Obszar zainteresowań naukowych: teoria bezpieczeństwa, bezpieczeństwo międzynarodowe, służby specjalne, w tym proces ich instytucjonalizacji i warunki użyteczności w demokratycznym państwie prawnym.

[2] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

WPROWADZENIE

Kluczowym problemem pojawiającym się w związku z funkcjonowaniem współczesnych demokracji konstytucyjnych jest określenie, jaka jest teleologiczna pojemność pojęcia bezpieczeństwa państwa. Od zarania funkcjonowania organizacji państwowej bezpieczeństwo państwa identyfikowane było przez pryzmat ochrony interesów władcy, czy też struktur aparatu władzy, a organy i instytucje powołane do jego zapewnienia pozostawały w bliskim, „usługowym" związku z organem władczym. Zasadnicza różnica na tym polu występuje w demokracjach konstytucyjnych. We współczesnych organizacjach demokratycznych społeczeństw, bezpieczeństwo państwa podporządkowane jest zapewnieniu szerokiej ochrony i obrony jego członków. Wobec czego, zadaniem aparatu państwowego, w tym instytucji bezpieczeństwa jest pełnienie służebnej roli wobec suwerena, którym w warunkach demokracji jest ogół społeczeństwa. Problemy w funkcjonowaniu demokratycznego państwa prawnego mogą pojawiać się w wyniku fałszywej identyfikacji celu działania organizacji państwowej. Związane jest to z tradycyjnym postrzeganiem bezpieczeństwa państwa przez pryzmat ochrony struktur i organów państwowych oraz co szczególnie destrukcyjne, zabezpieczenia interesów ośrodka politycznego sprawującego władzę. Szczególnego znaczenia nabiera to w warunkach funkcjonowania demokracji konstytucyjnych, w których do priorytetów należy transparentność życia publicznego oraz ochrona praw obywatelskich, a konsekwencjami są ograniczenia i wyzwania organizacji sfery bezpieczeństwa.

POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA

Jednoznaczne zdefiniowanie pojęcia bezpieczeństwa jest utrudnione ze względu na fakt, że rozpatrywać je należy w kontekście podmiotu bezpieczeństwa, co powoduje, że ocena ta nacechowana będzie relatywizmem i emocjonalnym subiektywizmem. Pojmowane subiektywnie bezpieczeństwo związane jest z określonym stanem psychiki i świadomości podmiotu wywołanym postrzeganiem zjawisk ocenianych, jako niekorzystne lub niebezpieczne. W związku z tym, z powodu zmiennego ewolucyjnego charakteru desygnatów pojęcia, związanego z odniesieniem podmiotu do otoczenia można mówić o pewnym pesymizmie definicyjnym bezpieczeństwa[3].

Z pewnością jest ono jedną z podstawowych potrzeb zarówno jednostek, jak i zbiorowości ludzkich, tak na poziomie państw, jak również w wymiarze globalnym. Sformułowana przez A. Maslowa piramida potrzeb człowieka hierarchizuje bezpieczeństwo na drugim szczeblu w kategorii potrzeb podstawowych[4]. Zasadnym jest również przyjęcie takiego usytuowania tej potrzeby w stosunku do państw. Pomimo zmieniającej się roli państw naro-

---

[3] R. Zięba, *Wprowadzenie. Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego* [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008, s. 16.

[4] http://mfiles.pl/pl/index.php/ *Hierarchia_potrzeb#Teoria_hierarchii_potrzeb_A._H._Maslowa*, (10.03.2014).

dowych, jego zapewnienie nadal pozostaje dominującym zadaniem organizacji społecznych na poziomie państwa.

Bezpieczeństwo może być utożsamiane z brakiem zagrożenia, stanem pewności i spokoju. Jego brak powoduje uczucie zagrożenia, niepewności. Jest powszechnie funkcjonującym określeniem zazwyczaj występującym w powiązaniu z kontekstem podmiotowym lub przedmiotowym. W odniesieniu do podmiotu wyodrębnić można bezpieczeństwo personalne, narodowe i międzynarodowe, natomiast kontekst przedmiotowy związany jest z działaniami na rzecz jego zapewnienia w określonym obszarze ludzkiej aktywności. Wśród nich można wymienić: bezpieczeństwo polityczne, ekonomiczne, militarne, społeczne, kulturowe, ekologiczne *etc*.

Powiązanie bezpieczeństwa z brakiem zagrożenia i poczuciem pewności występuje również w definicjach leksykalnych. Słownik języka polskiego określa je wręcz, jako: stan niezagrożenia, spokoju, pewności[5], gdzie definiowane jest w wąskim ujęciu związanym z zapewnieniem fizycznego przetrwania podmiotu, a przez może być postrzegane, jako kategoria negatywna. Obecnie w literaturze przedmiotu prezentowany jest pogląd o konieczności poszerzenia interpretacji jego pojęcia, gdzie obok możliwości istnienia występuje element potrzeby zapewnienia warunków gwarantujących rozwój podmiotu. Zwraca się uwagę, że dążenie do jego realizacji polega na zagwarantowaniu możliwie najlepszych warunków wewnętrznego bezkonfliktowego rozwoju istotnych składników danego podmiotu, jak i minimalizowaniu ewentualnego zewnętrznego zagrożenia przez udział w kształtowaniu otoczenia, które by sprzyjało harmonijnemu, symbiotycznemu rozwojowi szerszego organizmu lub systemu[6].

Bezpieczeństwo w naukach politycznych klasyfikowane jest w kontekście procesu zaspokajania potrzeb i interesów uczestników życia międzynarodowego. Rozpatrywane jest tu ono w wymiarze podmiotowym, jako pewność istnienia i przetrwania danego uczestnika życia społecznego. Zgodnie z tą koncepcją bezpieczeństwo państwa dzieli się na wewnętrzne i zewnętrzne, gdzie wewnętrzne określające harmonijność i stabilność danego podmiotu zbiorowego w połączeniu z zewnętrznym wyznaczającym brak zagrożenia ze strony innych podmiotów składa się na jego ogólne poczucie[7]. W polskiej literaturze przedmiotu można odnaleźć następujący podział bezpieczeństwa według przedstawionych poniżej kryteriów:

- kryterium podmiotowego (bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe),
- kryterium przedmiotowego (bezpieczeństwo polityczne, wojskowe, gospodarcze, społeczne, kulturowe itp.),
- kryterium przestrzennego (bezpieczeństwo lokalne, subregionalne, regionalne, globalne),

[5] *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1994, t. 1, s. 147.
[6] J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 18.
[7] R. Zięba, *Bezpieczeństwo a terroryzm – aspekty teoretyczne* [w:] K. Kowalczyk, W. Wróblewski (red.), *Terroryzm: globalne wyzwanie*, Toruń 2006, s. 29.

- kryterium czasu (stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa),
- kryterium sposobu organizowania (indywidualne, system równowagi sił, system blokowy, systemy bezpieczeństwa zbiorowego)[8].

Obecnie coraz częściej podnoszona jest kwestia zapewnienia bezpieczeństwa jednostki, ponieważ to obywatel państwa (człowiek) jest docelowym adresatem wszelkich zabiegów służących organizacji przestrzeni wolnej od zagrożeń i sprzyjającej rozwojowi. Bezpieczeństwo narodowe jest poniekąd sumą poczucia bezpieczeństwa poszczególnych członków narodu, a jednym z głównych zadań stawianych organizacji państwowej jest ochrona i obrona jej obywateli. Wobec powyższego uprawnionym jest twierdzenie, że człowiek jest podmiotem bezpieczeństwa i podmiotowość ta powinna być jednym z pryncypiów przyświecających działaniom podejmowanym na jego rzecz. Dygresja ta związana jest z fundamentalnymi pytaniami dotyczącymi organizacji państwa w warunkach demokracji parlamentarnej przy uwzględnieniu zmiennego spektrum zagrożeń. Ile państwa w państwie? Ile wolności – ile bezpieczeństwa?

BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA

Na potrzeby niniejszej artykułu zasadne jest podjęcie próby zdefiniowania pojęcia bezpieczeństwa państwa. W literaturze przedmiotu znajdujemy opinie o jego podziale na zewnętrzne – odnoszone do ochrony przed zagrożeniami z zewnątrz oraz wewnętrzne, związane z ubezpieczeniem od ryzyk mających źródło wewnątrz podmiotu. W okresie zimnowojennej konfrontacji bezpieczeństwo państwa zdominowane było przez działania mające zapewniać ochronę przed zewnętrznymi zagrożeniami o charakterze militarnym, ale również w wymiarze wewnętrznym postrzegane było przez pryzmat zwalczania ideologicznego przeciwnika. Zarówno na Zachodzie, jak i w państwach obozu socjalistycznego bezpieczeństwo wewnętrzne związane było z ochroną porządku ustrojowego, a realizowane przez zwalczanie obcej infiltracji, podejmowanie rozwiązań siłowych wobec grup protestu czy represje wobec przeciwników ustroju[9]. Bezpieczeństwo państwa zorientowane było na ochronę terytorialnej integralności, ideologicznej niezależności, porządku prawnego, zdolności przetrwania i ochrony struktur państwa.

Istotną cezurą zmiany postrzegania jego zakresu był upadek bipolarnego porządku międzynarodowego. W Polsce dodatkowym czynnikiem mającym wpływ na nową perspektywę bezpieczeństwa z pewnością było odzyskanie suwerenności i przyjęcie demokratycznego reżimu politycznego. W warunkach ustrojowych, w których naród sprawuje władzę zwierzchnią[10], bezpieczeństwo państwa jest (powinno być) tożsame z bezpie-czeństwem narodowym. Wszelkie działania podejmowane przez wyłonione w wyniku wyborów władze przedstawicielskie mają służyć zapewnieniu bezpieczeństwa narodu w holistycznym, całościowym wy-

[8] Idem, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*: *koncepcje, struktury, funkcjonowanie*, Warszawa 1999, s. 30-32.
[9] S. Sulowski, *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego" Nr 1 (1) 2009, s. 11.
[10] *Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r*., (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483), art. 4.

miarze. W przypadku państwa totalitarnego lub autorytarnego, bezpieczeństwo państwa oznaczało zapewnienie warunków ochrony struktur władzy oraz ideologicznej koncepcji jej sprawowania. Z pewnością potrzeby i interesy narodu, obywateli nie należą do pryncypiów bezpieczeństwa.

W literaturze przedmiotu prezentowany jest pogląd o trudności w postawieniu znaku równości pomiędzy pojęciami bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa narodowego[11]. W tradycyjnym ujęciu, w bezpieczeństwie państwa pryncypium, obok utrzymania porządku wewnątrz organizacji państwowej stanowi zapewnienie ochrony i osłony jej części władczej[12]. Jedna z definicji przedstawia je, jako

> *taki układ okoliczności, który sprawia, że państwo nie będzie przedmiotem żadnego ataku, a przynajmniej, ze atak skierowany przeciwko niemu nie będzie miał żadnej szansy powodzenia. Gwarancjami bezpieczeństwa (...) są posiadane przez państwo siły zbrojne oraz (…) możliwość otrzymania pomocy ze strony innych państw*[13].

Przedstawione powyżej koncepcje koncentrują się na ochronie państwa, definiowanego przez pryzmat jego instytucji i organów władzy zarówno przed zagrożeniami zewnętrznymi jak i wewnętrznymi.

W tym kontekście celowym jest rozważenie kwestii organizacji państwowej. Najogólniejsza definicja państwa określa je, jako zespół trzech elementów tj. określonego terytorium zamieszkanego przez pewną grupę ludzi, nad którą sprawowana jest suwerenna władza[14]. Analiza przedstawionego powyżej modelu uprawnia do konstatacji o nadrzędnym, dominującym charakterze elementu społecznego. Naród bez niepodległego terytorium i suwerennej władzy, (choć jest to trudne) jest w stanie przetrwać, natomiast niewyobrażalne jest istnienie państwa i jego władz bez społeczeństwa.

W związku z powyższym uprawnione jest twierdzenie, że bezpieczeństwo narodowe jest pojęciem pojemniejszym od bezpieczeństwa państwa, które jest jego częścią składową. Ponieważ jednak organizacja państwowa jest jak dotąd najdoskonalszą formą zapewnienia bezpieczeństwa jednostek i grup społecznych, zapewnienie jej bezpieczeństwa w pośredni sposób wpływa na ochronę i obronę narodu – społeczeństwa. Należy przy tym uwzględnić optykę narodu nie, jako jednolitej grupy etnicznej, ale jako ogółu członków społeczeństwa zamieszkującego dane terytorium[15]. W związku z procesami globalizacji oraz zasadami demokratycznych reżimów ustrojowych zasadnym jest rozpatrywanie pojęcia narodu przez pryzmat obywateli państwa przy jednoczesnym uwzględnieniu ich historycznej tożsamości. Re-

---

[11] M. Brzeziński, *Rodzaje bezpieczeństwa państwa,* [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009, s.34-35.
[12] C. Znamierowski, *Szkoła prawa. Rozważania o państwie,* Warszawa 1999, s. 76-78.
[13] B. Szmulik, *Zagadnienia ogólne* [w:] M. Paździor, B. Szmulik (red.), *Instytucje bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2012, s. 4.
[14] http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3953945/panstwo.html, (28. 03. 2012).
[15] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe, Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji,* Towarzystwo Wiedzy Obronnej, „Zeszyt problemowy" nr 1 (61) 2010, s 10-11.

lacje bezpieczeństwa narodowego do bezpieczeństwa państwa przedstawione zostały na zamieszczonym poniżej rysunku 1.

Rys. 1. Bezpieczeństwo narodowe a tradycyjnie pojmowane bezpieczeństwo państwa
Źródło: W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, Uwarunkowania, System,* Warszawa 2011, s. 93.

W warunkach demokratycznego państwa prawnego można mówić o pewnej synergii i współzależności pomiędzy bezpieczeństwem państwa a bezpieczeństwem narodowym. Wynika to z faktu, że silne i bezpieczne państwo może być budowane tylko i wyłącznie przy zaangażowaniu i poparciu jego obywateli, a jednocześnie jest najlepszą formą realizacji ich interesów i potrzeb.

> *Bezpieczeństwo państwa demokratycznego, harmonizujące wszystkie rodzaje potrzeb (indywidualne, grupowe, publiczne, narodowe i państwa)* oraz *uwzględniające różne czynniki (…), można utożsamiać z bezpieczeństwem narodowym, (…) które pojęcie bezpieczeństwa państwa rozszerza o wartości i potrzeby bliskie jednostce i różnym grupom społecznym, a w konsekwencji o działania na rzecz ich realizacji*[16].

Zdaniem Waldemara Kitlera bezpieczeństwo narodowe jest wśród innych celów państwa wartością nadrzędną i jednocześnie warunkuje możliwość ich realizacji, a także realizuje się poprzez zapewnienie bezpieczeństwa państwa, jako instytucji[17].

W przeciwieństwie do tezy prezentowanej przez Martina Bożka[18], zdaniem autora państwo jest wartością samą w sobie jedynie w przypadku, gdy jego suwerenem jest naród sprawujący władzę przez swoich przedstawicieli. O jego aspekcie aksjologicznym można mówić jedynie w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa narodu – społeczeństwa w jego holistycz-

---

[16] *Ibidem*, s. 21-22.
[17] *Ibidem*, s. 22-23.
[18] M. Bożek, *Funkcje i zadania służb specjalnych we współczesnym państwie. Zarys problemu na tle uwarunkowań normatywnych,* „Wiedza obronna” nr 3 (242) 2012, s 40.

nym ujęciu. Państwo jest rodzajem umowy społecznej na mocy, której obywatele zrzekają się części swojej wolności w celu uporządkowania stosunków społecznych oraz ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi. W sferze wewnętrznej umowa ta gwarantuje za pomocą prawa i instytucji, porządek i bezpieczeństwo. W ogólnym sensie obejmuje wszystko to, co pozostaje w kompetencji organów bezpieczeństwa, policji i zajmujących się zwalczaniem skutków katastrof naturalnych. Natomiast w wymiarze zewnętrznym zapewnia ochronę i obronę realizowaną w tradycyjnym ujęciu przez siły zbrojne i służby wywiadowcze[19]. Wobec powyższego zasadnym wydaje się być twierdzenie, że o wartości państwa można mówić w przypadku zachowania właściwej proporcji pomiędzy społeczną akceptacją ograniczenia wolności i uznania przymusu państwowego, a możliwością zapewnienia przez państwo szeroko pojętego bezpieczeństwa obywateli[20]. Jednocześnie jednak w warunkach demokracji o bezpieczeństwie państwa stanowi zaangażowanie jednostek na rzecz dobra wspólnego. Świadomość konieczności zapewnienia bezpieczeństwa własnej grupie (narodowi, państwu, jako jej organizacji) powinna być przez jednostkę akceptowana, ponieważ jej potrzeby najpełniej mogą się realizować poprzez wymuszany przez państwo konsensus pomiędzy interesami jednostek i grup społecznych oraz przez ochronę przed zagrożeniami mającymi źródła zewnętrzne.

Jednym z kluczowych problemów bezpieczeństwa narodowego jest rozwijająca się wśród społeczeństw demokratycznych indywidualizacja bezpieczeństwa. Konsekwencją jej jest subiektywna ocena bezpieczeństwa przez pryzmat interesów jednostki oraz osłabienie tożsamości i solidarności narodowej[21]. Jednostki w demokratycznym społeczeństwie kreują własny obraz bezpieczeństwa na podstawie postrzeganych wyzwań i zagrożeń, co stanowi o ich wolności i suwerenności. Jednakże owa suwerenność powinna uwzględniać świadomość jednostki, jako istoty politycznej i jej odpowiedzialność za określoną rzeczywistość[22]. Analiza przedstawionej współzależności uprawnia do twierdzenia, że celem państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom zamieszkałym na jego terytorium, a w interesie tychże leży współdziałanie na rzecz budowy silnych struktur państwa mogących optymalnie ten cel realizować. Problem może stanowić alienacja klasy politycznej i fałszywa, subiektywna identyfikacja interesu państwa z interesem grupy rządzącej niezależnie od jej politycznego rodowodu. Skutkuje ona spadkiem społecznej oceny wartości państwa i postrzegania go w kategorii dobra wspólnego.

Zaprezentowane powyżej ogólne cele państwa (umowy społecznej) realizowane są poprzez zapewnienie bezpieczeństwa państwa – bezpieczeństwa narodu w jego wewnętrznej i zewnętrznej sferze. Współcześnie zmienność środowiska międzynarodowego związanego z procesami globalizacji i nowymi rodzajami zagrożeń, powoduje wzajemne przenikanie

---

[19] S. Sulowski, *op. cit.*, s. 11.
[20] Państwa upadłe lub państwa totalitarne pomimo stosowania wobec obywateli monopolu na użycie przemocy i przymusu państwowego nie wypełniają w stosunku do społeczeństwa funkcji obrony i ochrony lub czynią to w sposób iluzoryczny.
[21] S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010, s. 106.
[22] *Ibidem*, s. 107-108.

i korelację tych sfer, skłaniając do przyjęcia optyki bezpieczeństwa państwa o charakterze ogólnym. Generalnie można stwierdzić, że umowa ta zawierana jest w celu zapewnienia podstawowej potrzeby – bezpieczeństwa i realizowana jest poprzez ochronę katalogu pewnych wartości. Przyjęty zbiór wartości podlegających ochronie materializuje się w ustawie zasadniczej, normie norm, która jest graficznym zobrazowaniem wspomnianej umowy społecznej.

KATEGORIE BEZPIECZEŃSTWA W KONSTYTUCJI RP

W Rzeczpospolitej Polskiej zasady organizacji państwa zawarte zostały w Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 roku. W rozdziale I Konstytucji przedstawione zostały generalia ustrojowe państwa, określające Polskę jako jednolite, demokratyczne państwo prawne, urzeczywistniające zasady sprawiedliwości społecznej, które jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli, i w którym obywatele sprawują władzę zwierzchnią (bezpośrednio lub przez przedstawicieli). Jako podstawowe wartości podlegające ochronie wymienione zostały: niepodległość i nienaruszalność terytorium, wolności i prawa człowieka i obywatela, bezpieczeństwo obywateli, zachowanie dziedzictwa narodowego oraz ochrona środowiska naturalnego przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju[23].

Analiza przedstawionego powyżej katalogu pozwala na wysnucie wniosku, że zasadniczą i nadrzędną rolą państwa jest podejmowanie działań odnoszących się, czy to pośrednio, czy też wprost do zapewnienia bezpieczeństwa obywateli. Bezpieczeństwo narodowe (państwa i obywateli) postrzegane jest wielowymiarowo i cechuje je holistyczna współzależność. Zapewnienie nienaruszalności granic oraz suwerenności władzy politycznej wpisuje się według kryterium podmiotowego w militarny i polityczny wymiar bezpieczeństwa. Na podstawie pozostałych chronionych wartości można również wymienić jego obszary kulturowe, ekologiczne, ekonomiczne czy społeczne. Wyszczególnione bezpieczeństwo obywateli rozpatrywać należy przez pryzmat bezpieczeństwa personalnego jednostki, materializującego się w działaniach organów państwa na rzecz ochrony życia, zdrowia i mienia obywateli przed zagrożeniami spowodowanymi zarówno działaniem człowieka jak i sił natury.

Ważnym zagadnieniem wymagającym rozważenia jest kwestia zapewnienia przestrzegania praw i wolności człowieka i obywatela. Uprawnione jest twierdzenie, że owe prawa i wolności stanowią fundament cywilizacyjny tzw. kultury zachodniej, a często również prezentowane są, jako wartość uniwersalna, ogólnoludzka. Z pewnością są podstawą funkcjonowania państw o demokratycznych reżimach politycznych. Zapis ten dotyka materii ochrony swobód obywatelskich i wynikających z przyrodzonej godności ludzkiej podstawowych praw człowieka przed nieuprawnionym działaniem władzy oraz jej zobowiązań względem obywateli w kwestii zapewnienia ich bezpieczeństwa w jego holistycznym wymiarze.

W Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej zakres praw i wolności człowieka i obywatela, ale również obowiązków obywateli wobec państwa został skodyfikowany w 56 artykułach

[23] *Konstytucja…*, *op. cit.*, art. 5.

zawartych w Rozdziale II. Do jego podstawowych kategorii zaliczamy wolność i równość wobec prawa. Uszczegółowienie tych generaliów znajduje się w częściach dotyczących praw i wolności: osobistych, politycznych, ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych. Zapisy konstytucyjne obejmują prawo obywateli do ochrony życia, wolności i nietykalności osobistej, humanitarnego traktowania, domniemania niewinności, swobodnego przemieszczania, wolności sumienia i wyznania, wolności słowa i zrzeszania się, tworzenia partii politycznych, zakazują stosowania tortur i kar cielesnych *etc*.. W części socjalno-ekonomicznej zostały zawarte zobowiązania państwa względem praw obywateli do: własności, ochrony zdrowia, minimalnego wynagrodzenia za pracę, zabezpieczenia społecznego, nauki i dostępu do dóbr kultury czy też ochrony środowiska naturalnego.

Przedstawione pobieżnie prawa i wolności obywatelskie obejmują szerokie i wieloaspektowe spektrum bezpieczeństwa personalnego obywateli. Z jednej strony wyznaczają one kierunki działania państwa w celu zapewnienia szeroko pojmowanego bezpieczeństwa, ale jednocześnie wskazują na wyraźną granicę środków służących do jego realizacji. Zawarty w Rozdziale II Konstytucji rozbudowany zakres praw obywatelskich w części związanej ze sferą ekonomiczno-socjalną jest z pewnością wyrazem głębokiego cywilizacyjnego humanizmu, jednak wpisuje się on w polityczny dyskurs na temat obszaru ingerencji państwa w życie obywateli i praktycznej możliwości realizacji konstytucyjnych zapisów w warunkach liberalnej demokracji.

Z pewnością istotę wolności i praw człowieka i obywatela oddają artykuły zawarte w częściach Rozdziału II Konstytucji, które dotyczą praw i wolności osobistych[24]. Stanowią one aksjomat bezpieczeństwa, są jedną z podstawowych wartości podlegających ochronie. Działania organów państwa podejmowane na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa w innych sferach nie mogą naruszać ich istoty. W przeciwnym wypadku będziemy mieli do czynienia z prymatem bezpieczeństwa państwa (postrzeganego przez pryzmat struktury) nad bezpieczeństwem narodowym (społeczeństwa). Ograniczeniom praw i wolności obywatelskich wynikającym z konieczności zapewnienia bezpieczeństwa w jednym wymiarze powinna przyświecać idea minimalizacji ingerencji państwa w te prawa i wolności będące jedną z podstawowych wartości chronionych.

PERCEPCJA ZAGROŻEŃ A BEZPIECZEŃSTWO

Wydarzenia z 11 września 2001 roku spowodowały istotną zmianę w społecznym postrzeganiu hierarchii zagrożeń. Walka z enigmatycznym, asymetrycznym przeciwnikiem skłaniała do podejmowania decyzji politycznych przewidujących daleko idącą ingerencję instytucji państwa w katalog obywatelskich praw podstawowych, podejmowaną w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Mamy tu do czynienia z tak zwanym syndromem absolutyzacji bezpieczeństwa, gdzie polityka władz państwa związana z jego ochroną zarówno w wymiarze

[24] *Ibidem*, art. 38-63.

strukturalnym, procesualnym jak i treściowym nie jest i do końca nie może być kreowana w demokratyczny sposób.

> *W takiej sytuacji należy uczynić wszystko, aby była ona poddana przynajmniej demokratycznej kontroli. (…) W ten sposób można przynajmniej częściowo łagodzić sprzeczności pomiędzy państwową powinnością zagwarantowania bezpieczeństwa i działa-niami jednostek, które w demokratycznym państwie prawnym mają zagwarantowane swobody i podejmują się ich obrony przed zakusami władzy państwowej*[25].

Rola tej demokratycznej kontroli jest tym bardziej istotna, że nie istnieje możliwość zapewnienia całkowitego bezpieczeństwa. Jego istota wiąże się z percepcją stałej obecności zagrożeń i ryzyk z nimi związanych. Bezpieczeństwo nie oznacza braku występowania zagrożeń, ale jedynie względnie niski, możliwy do zaakceptowania ich poziom[26].

W związku z powyższym zasadna i uprawniona jest konstatacja, że w państwie o demokratycznym reżimie ustrojowym o istocie bezpieczeństwa stanowi bezwzględna, obiektywnie proporcjonalna do występujących ryzyk, równowaga pomiędzy środkami (zakresem ingerencji) podejmowanymi dla zapewnienia bezpieczeństwa, a podstawowymi wartościami podlegającymi ochronie. Główny dylemat bezpieczeństwa w demokratycznym państwie prawnym dotyczy obiektywnego ustalenia tych proporcji. Jego kwintesencją jest pytanie: ile bezpieczeństwa, a ile wolności?

Roman Kuźniar dokonując oceny sfery bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych użył określenia mówiącego o delegitymizacji celu w wyniku niewłaściwie użytej siły[27]. Jeżeli przyjąć ten paradygmat do relacji na poziomie państwo-obywatel, to przez analogię nasuwa się refleksja o prymacie podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela. Ograniczenie tej sfery musi mieć charakter wyjątkowy, prawny oraz adekwatny w stosunku do zaistniałych zagrożeń. W związku z tym prymatem koniecznym jest zaakceptowanie pewnego stopnia niepewności.

Przeciwieństwem bezpieczeństwa jest stan obawy, niepewności wynikający z postrzegania pewnych zjawisk przez pryzmat zagrożeń, jakie mogą być z nimi związane. Na ocenę zagrożeń wpływa element obiektywny, podlegający racjonalnemu osądowi oraz element subiektywny związany z ich odbiorem psychicznym. Element subiektywny cechuje niestabilność, związany jest on z odczuwaniem i percepcją zjawisk odbieranych, jako niekorzystne[28]. W związku z powyższym istnieje możliwość pewnego kreacjonizmu zagrożeń w celu uzyskania społecznego poparcia dla realizacji politycznych koncepcji zakładających szersze wkraczanie instytucji państwa na pole swobód obywatelskich. Podsycanie takiego stanu niepewności i zagrożenia może być narzędziem do objęcia władzy, a następnie legitymacją jej sprawowania. Dlatego tak

[25] S. Sulowski, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa….*, op. cit., s. 20.

[26] M. Brzeziński, *Kategoria bezpieczeństwa*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa…*, op. cit. s. 25.

[27] R. Kuźniar, *Ratowanie twarzy*, „Tygodnik Powszechny" nr 13 (3272), 25.03.2012, http://tygodnik.onet.pl/31,0,74454,ratowanie_twarzy,artykul, (03.04.2013).

[28] M. Brzeziński, *Kategoria…*, op. cit., s. 24.

istotna jest demokratyczna, społeczna kontrola i weryfikacja działań podejmowanych przez instytucje państwa, szczególnie w obszarze bezpieczeństwa państwa realizowanego w ramach tzw. racji stanu.

Racja stanu jest szczególnym przypadkiem interesów narodowych, ze względu na wagę umieszczona na szczycie ich ważności, stanowi bowiem system najżywotniejszych wewnętrznych i zewnętrznych interesów państwa[29]. Jej kwintesencją jest uznanie prymatu nadrzędności interesu narodu i państwa przed interesami indywidualnymi i grupowymi, ale przy zachowaniu właściwej percepcji interesu państwa nieutożsamianego tylko z interesem klasy politycznej[30]. Według Floriana Znanieckiego racja stanu oznacza „(…) takie zespolenie i zharmonizowanie interesów grupowych, aby ich rozbieżność nie osłabiała państwa i nie rozbijała jego jedności"[31]. W państwie demokratycznym racja stanu krystalizuje się w wyniku publicznej debaty, również w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego. Ze względu na różnorodność wartości, celów i potrzeb nikt nie może ustalić ich treści indywidualnie, ale kreowane one są w wyniku obywatelskiej debaty na temat interesów oraz wartości żywotnych i ważnych dla przetrwania całej społeczności, a istotą tej debaty jest równoprawne uznanie wszystkich jej uczestników oraz szeroka tematyka również w dziedzinie bezpieczeństwa[32]. Społeczna akceptacja działań organów władzy na rzecz bezpieczeństwa podjętych na podstawie wyolbrzymionych i subiektywnych zagrożeń, a mających szczególny i nadzwyczajny charakter skonfliktowany z prawami jednostki, może w dłuższym okresie czasu skutkować spadkiem bezpieczeństwa w wymiarze obiektywnym.

Przeznaczeniem państwa postrzeganego przez pryzmat struktury i organów władzy jest służenie społeczeństwu, wobec czego jego funkcją są zadania spełniane wobec obywateli[33]. „Funkcje państwa oznaczają istotne cechy jego działalności i skutków tej działalności w stosunku do potrzeb (…) oraz do interesów i dążeń poszczególnych grup społecznych"[34]. Funkcją państwa są główne kierunki jego działalności według klasycznego podziału w sferze wewnętrznej i zewnętrznej. W ramach funkcji wewnętrznych realizowanych na terytorium państwa wobec podmiotów wewnętrznych wyodrębnić można:

- funkcję ochrony ustroju:
  - zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego,
  - zabezpieczenie istniejącego systemu wartości,
  - ochrona życia i nietykalności cielesnej obywateli,
- funkcję gospodarczą,
- funkcję socjalną,
- funkcję kulturalno- wychowawczą.

---

[29] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, Uwarunkowania, System,* Warszawa 2011, s. 93.
[30] H. Skałdanowski, *Polityka a służby specjalne w Polsce- historia przemian rzeczywistość,* Toruń 2012, s. 60.
[31] F. Znaniecki, *Kult państwa,* [w:] *Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków. Antologia*, Warszawa 1986, s. 300.
[32] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, Uwarunkowania…*, *op. cit*., s. 94.
[33] *Encyklopedia politologii*, M. Żmigrodzki (red.), Kraków 1999, s. 214.
[34] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe Podstawowe kategorie, Uwarunkowania…, op. cit*., s. 75.

W zakresie funkcji zewnętrznej zawiera się działanie na rzecz bezpieczeństwa państwa na zewnątrz, ochrona jego terytorium oraz interesów wspólnoty politycznej i obywateli[35]. W epoce poindustrialnej wobec rosnących współzależności związanych z globalizacją i zależności wynikających również z procesów integracyjnych, funkcje te coraz częściej zazębiają się i są ze sobą powiązane. Analiza przedstawionego powyżej podziału jednoznacznie prowadzi do uogólnienia, że bezpieczeństwo w jego całościowym wymiarze jest zasadniczym celem państwa. Jego zapewnieniem zajmują się działające w imieniu państwa organy władzy posiadające społeczny mandat do jej sprawowania. Organy te, działając w granicach i na podstawie stanowionego prawa kontrolują przestrzeganie reguł oraz egzekwują przymus państwowy w stosunku do wszystkich podmiotów systemu politycznego.

PODSUMOWANIE

Wśród funkcji państwa (władzy publicznej) w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego W. Kitler wymienia obok innych, ochronę porządku konstytucyjnego rozumianego, jako działalność organów i instytucji państwowych oraz system reguł prawnych gwarantujących ciągłość konstytucyjnego ustroju państwa, a w tym ochronę państwa, jako organizacji prawnej i politycznej, a także ochronę wolności i praw człowieka i obywatela, które są jednymi z podstawowych wartości demokratycznych społeczeństw[36]. Wobec powyższego można wysnuć wniosek, że podstawowy dylemat demokratycznego państwa nie sprowadza się do odpowiedzi na pytanie: bezpieczeństwo czy wolność? Jego kwintesencją jest ustalenie ich właściwej proporcji.

Zapewnienie całkowitego bezpieczeństwa, bez uwzględnienia pewnej dozy niepewności nie jest wykonalne. Nawet, jeśli (zakładając hipotetyczne wyeliminowanie wszystkich zagrożeń) możliwe byłoby zapewnienie pełnego modelowego bezpieczeństwa, to taki stan z gruntu rzeczy sprzeczny jest z wolnością, której pierwiastek zawiera w sobie pewną dozę ryzyka i niepewności. Ponieważ bezpieczeństwo nierozerwalnie związane jest z wolnością podmiotu, to ze wszech miar uprawnione jest twierdzenie, że nie ma bezpieczeństwa bez wolności, ale również zachowanie wolności uzależnione jest od bezpieczeństwa, którego najlepszym gwarantem jest funkcjonowanie sprawnej organizacji państwowej. Jednocześnie w demokracji konstytucyjnej warunkiem *sine qua non* siły państwa jest zaangażowanie w jego kreację ogółu społeczeństwa posiadającego świadomość synergicznego i symbiotycznego związku pomiędzy bezpieczeństwem struktur państwa, a bezpieczeństwem narodu zarówno w jego holistycznym, jak i personalnym wymiarze.

[35] B. Szmulik, *op. cit*., s. 11- 12.
[36] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe Podstawowe kategorie, Uwarunkowania…,* op. cit., s. 77.

BIBLIOGRAFIA

Bożek Martin. 2012. „Funkcje i zadania służb specjalnych we współczesnym państwie. Zarys problemu na tle uwarunkowań normatywnych”. Wiedza obronna 3(242) : 34-55.

Brzeziński Michał. 2009. Kategoria bezpieczeństwa. W Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia, 22-32.

Brzeziński Michał. 2009. Rodzaje bezpieczeństwa państwa. W Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia, 33-43.

http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3953945/panstwo.html.

http://mfiles.pl/pl/index.php/Hierarchia_potrzeb#Teoria_hierarchii_potrzeb_A._H._Maslowa.

Kitler Waldemar. 2010. „Bezpieczeństwo narodowe, Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji”. Zeszyt problemowy 1(61) : 5-125.

Kitler Waldemar. 2011. Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, Uwarunkowania, System. Warszawa: Wydawnictwo AON.

Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

Kuźniar Roman. 2012. Ratowanie twarzy W http://tygodnik.onet.pl/31,0,74454,ratowanie_twarzy,artykul.

Skałdanowski Henryk. 2012. Polityka a służby specjalne w Polsce – historia przemian rzeczywistość. Toruń: Wydawnictwo Zup Druk- Tor.

Słownik języka polskiego. wyd. IX. 1994. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe.

Stańczyk Jerzy. 1996. Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.

Sulowski Stanisław. 2009. O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji. W Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia, 11-21.

Sulowski Stanisław. 2009. W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego. Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego 1(1) : 10-13.

Szmulik Bogumił. 2012. Zagadnienia ogólne. W Instytucje bezpieczeństwa narodowego, 1- 14.

Zalewski Sławomir. 2010. Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.

Zięba Ryszard. 1999. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje, struktury, funkcjonowanie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Zięba Ryszard. 2006. Bezpieczeństwo a terroryzm – aspekty teoretyczne. W Terroryzm: globalne wyzwanie, 29-34.

Zięba Ryszard. 2008. Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego. W Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie, 15-39.

Znamierowski Czesław. 1999. Szkoła prawa. Rozważania o państwie. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Znaniecki Florian. 1987. Kult państwa. W Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków. Antologia, 300-304.

Żmigrodzki Marek (red.). 1999. Encyklopedia politologii. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.

Kamil LEŚNIEWSKI[1]

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie[2]

Wydział Prawa i Administracji

k.lesniewski@student.uj.edu.pl

NAGRANIE PRYWATNE JAKO DOWÓD W SPRAWIE KARNEJ W ŚWIETLE NOWELIZACJI K.P.K.[3]

ABSTRAKT: Szybki rozwój technologiczny dostarczył nam wielu narzędzi, do używania których nie powinniśmy mieć oporów. Ostatnie dwie dekady to radykalne zmiany na tym polu. Niemniej jednak, procedura karna tym przeobrażeniem w dużej mierze nie podołała, za wyjątkiem prawa dowodowego. Celem artykułu jest skupienie się na kwestii wykorzystania, jako dowodu w sprawie karnej nagrania prywatnego. W artykule przeanalizowane zostały problemy związane z przedmiotowym zagadnieniem. Autor przedstawia przeciwstawne zapatrywania doktryny na kwestię dowodów prywatnych, w szczególności nagrań na nośnikach elektronicznych. Praca jest skoncentrowana na wpływie, jaki wywiera na przedmiotowej kwestii Wielka Nowelizacja kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 roku. Autor zwraca uwagę na potencjalne trudności z interpretacją nowych uregulowań prawnych, jak i niedostatki przedmiotowej nowelizacji.

SŁOWA KLUCZOWE: proces karny, dowód prywatny, nowelizacja, nagranie

PRIVATE RECORDING AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN CONNECTION WITH RECENT AMENDMENTS OF THE POLISH CODE OF CRIMINAL PROCEDURE

ABSTRACT: Rapid technological development has provided us with new efficient tools that we should not hesitate to use. In the last two decades we have seen technical revolution around us. Nevertheless, criminal procedure does not follow that change – saving evidence law. The article is focused on application of private recordings in Polish criminal procedure, with particular emphasis on its value as an evidence. The paper analyses practical problems

[1] Student IV roku na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Autor szeregu wystąpień dotyczących między innymi tematyki konstytucyjnej czy administracyjnej, jak i związanej z pracą służb specjalnych. Swoją działalność naukową prowadzi w rozwijających się kołach naukowych – Lex Publica oraz Kole Kryminalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prezes jak i założyciel Koła Prawa Wojskowego i Konfliktów Zbrojnych UJ. Prywatnie interesujący się militariami, ze szczególnym uwzględnieniem jednostek specjalnych.

[2] Jagiellonian University, Faculty of Law and Administration.

[3] Dz.U. 2013, poz. 1247, dalej „nowelizacja".

related to the issue. The author presents different definitions of private evidence and private recording. The findings and conclusions represented in the author's analysis show that the issue of private recording is very vital and has to be examined profoundly. Changes, that are shown in the article were introduced on 1st of July 2015, had been estimated as a huge step in "releasing" private evidence. The author pays attention to potential difficulties in interpretation of the new regulations.

KEYWORDS: criminal procedure, private evidence, amendment , recording

WPROWADZENIE

Kwestia dopuszczania w postępowaniach sądowych dowodów prywatnych z nagrań, które wykonano potajemnie w ostatnim okresie czasu wzbudza – z uwagi na kontrowersyjność tych działań – spore zainteresowanie opinii publicznej. Szczególnie dotyczy to postępowań karnych. Jeszcze kilkanaście lat temu działania takie, jak prywatne dokumentowanie spotkań, były bardzo utrudnione z uwagi na brak odpowiedniego sprzętu, umożliwiającego tego typu działania. Szybki postęp technologiczny sprawił jednak, iż dziś niemal każdy może nagrać przy pomocy telefonu komórkowego, czy też dyktafonu rozmowę, w której padają istotne dla sprawy oświadczenia np. żądanie łapówki od biznesmena starającego się o intratny kontrakt w instytucji publicznej, czy też wyznanie męża, który zabił żonę. Wydaje się, iż ostatnia nowelizacja postępowania karnego ten problem – z uwagi na przewidziane zmiany w postępowaniu dowodowym – w znacznym stopniu rozwiązuje. Wspomnieć – tym miejscu – należy, iż problem gromadzenia i wykorzystywania „dowodów prywatnych" w procesie karnym nie jest nowy. Był on już bowiem podnoszony w doktrynie i judykaturze zarówno na tle przepisów kodeksu postępowania karnego (k.p.k.) z 1928 r., jak i na gruncie przepisów k.p.k. z 1969 r.

POJĘCIE DOWODU PRYWATNEGO

Mając na uwadze problematykę niniejszego referatu w pierwszej kolejności należy wyjaśnić, co rozumiemy przez pojęcie „dowód". W języku polskim ma ona wiele zakresów znaczeniowych. Zgodnie ze Słownikiem Języka Polskiego PWN[4] pojęcie „dowód" zostało zdefiniowane jako: okoliczność lub rzecz dowodząca czegoś, świadcząca o czymś; dokument urzędowy stwierdzający coś. Pojęcie „dowód" nie jest też ujmowane w sposób jednoznaczny w literaturze procesu karnego. Przykładowo S. Śliwiński[5] użył nazwy „dowód" na określenie:

- przebiegu rozumowania, które prowadzi do sądu o pewnym stanie rzeczy; jest to ogół motywów stwarzających pewność,
- postępowania dowodowego, które należy rozwinąć, aby dojść do poznania okoliczności potrzebnych do rozstrzygnięcia (przeprowadzenie dowodu),
- ostatecznego przebiegu wyniku myślowego, mającego na celu uzyskanie pewnego sądu,
- źródła dowodowego (utożsamianego ze źródłem poznania, np. świadek, biegły itd.),

[4] *Słownik Języka Polskiego PWN* – wydanie internetowe; http://sjp.pwn.pl/sjp/;2453874 (06.06.2015).
[5] S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1961, s. 574.

– środka dowodowego rozumianego, jako tzw. podstawa dowodu (np. zeznania).

W związku z tym powstaje pytanie, w jakim znaczeniu jest on używany w wyrażeniu „dowód prywatny". W literaturze procesu karnego na ten temat nie ma jednomyślności. A. Bojańczyk na przykład odnosi nazwę „dowód", ujętą w wyrażeniu „dowód prywatny" do środka dowodowego i proponuje, aby za dowód prywatny uznać:

> *każdy środek dowodowy zgromadzony, wyszukany, zebrany, utrwalony, zamówiony lub zabezpieczony przez podmiot prywatny (rozumiany jako podmiot, który nie jest organem prowadzącym postępowanie karne i to niezależnie od tego, czy, tak jak w przypadku oskarżyciela publicznego, na wcześniejszym etapie postępowania ten podmiot był organem prowadzącym postępowanie, a później stał się tylko stroną) dla celów postępowania karnego, niezależnie do tego, czy w czasie, kiedy dany dowód został zebrany, toczyło się postępowanie karne co do czynu, którego dotyczy dowód*[6].

Taka też definicja „dowodu prywatnego" przyjęta została na potrzeby niniejszej pracy.

Nagranie prywatne (podsłuch prywatny) jako dowód prywatny w procesie

Jednym z takich dowodów prywatnych – *notabene* ostatnio bardzo popularnych z uwagi na ogromny postęp technologiczny, a przede wszystkim duży dostęp do wszelakiego rodzaju urządzeń technicznych, umożliwiających rejestrowanie dźwięku – jest nagranie prywatne. Niestety, w doktrynie procesu karnego istnieje bardzo dużo rozbieżności w kwestii dowodowego charakteru zapisów dźwięku uzyskanych poza procesem i nie dla jego celów. I tak np. L. Schaff dopuszcza możliwość wprowadzenia do procesu jedynie takiego zapisu, który utrwala fakt popełnienia przestępstwa, wskazując równocześnie, że będzie to dowód rzeczowy, nigdy zaś dokument[7]. E. Skrętowicz uznaje z kolei zapis dźwięku za dokument w takim rozumieniu, jakim posługuje się kodeks karny[8]. Podobny pogląd wyraża również A. Szwarc. Z kolei T. Nowak i W. Smardzewski zdecydowanie opowiadają się za zaliczeniem tych zapisów dźwięku, które są utrwaleniem momentu popełnienia przestępstwa do dowodów rzeczowych, jako materialnych śladów przestępstwa, pozostałe zaś zapisy (np. oświadczenia utrwalone na taśmie) autorzy uważają za dokumenty[9]. Wydaje się, że ten ostatni pogląd jest najbardziej uzasadniony. Automatyczne nagranie przebiegu jakiegoś zdarzenia, jest po prostu śladem pozostawionym przez falę akustyczną na urządzeniu nagrywającym i można je przyrównać do odcisku palca. Będzie to więc właściwy dowód rzeczowy. Natomiast zapis zawie-

---

[6] A. Bojańczyk, *Dowód prywatny w postępowaniu karnym w perspektywie prawnoporównawczej*, Warszawa 2011, s. 229.

[7] L. Schaff, *Dowód z taśmy magnetofonowej w polskim procesie karnym*, Problemy Kryminalistyki nr 17/1959, s. 21-22.

[8] E. Skrętowicz, *Zapis magnetofonowy – jako środek dokumentacji procesowej*, Problemy Praworządności nr 9/1972, s. 59.

[9] W. Smardzewski, *Z problematyki wykorzystania taśmy magnetofonowej w procesie karnym*, Problemy Praworządności nr 10/1982, s.16-17.

rający oświadczenie człowieka jest dodatkowo nośnikiem treści intelektualnych, posiada więc on cechy dokumentu[10].

W doktrynie zasadniczo analizuje się trzy sytuacje, w których można się zetknąć z prywatnym nagraniem w sprawie karnej[11], a mianowicie:

1. X nagrywa potajemnie własną rozmowę z Y, aby ją utrwalić dla siebie. Po pewnym czasie okazuje się, iż nagranie to może służyć za dowód w procesie karnym.
2. X potajemnie podsłuchał i nagrał rozmowę Y i Z.
3. X, broniąc się przed szantażem, przed wymuszeniem łapówki lub innym przestępstwem albo, jako widz czynu, nagrał rozmowę świadczącą o przestępstwie.

DOPUSZCZALNOŚĆ PRYWATNEGO GROMADZENIA DOWODÓW PRZED 1 LIPCA 2015 ROKU

Kodeks postępowania karnego nie posługuje się pojęciem „prywatnego gromadzenia dowodów”. Pojawia się ono jednak w nauce polskiego procesu karnego i oznacza poszukiwanie oraz gromadzenie przez osoby prywatne niebędące organami procesowymi, w tym strony procesowe informacji, które mogą mieć znaczenie dla procesu karnego, w celu ich użycia, jako dowodów w postępowaniu karnym[12].

W kodeksie zostało przyjęte założenie, iż dowodzenie jest domeną organów procesowych tj. prokuratora, sądu. Aktywność dowodową stron innych niż prokurator, kodeks traktuje jako wyjątek, niemniej w pewnych granicach taką aktywność dopuszcza[13]. Aktywność ta, możliwa jest jednak na etapach poprzedzających przeprowadzenie dowodu (ta czynność zastrzeżona została wyłącznie dla organów procesowych), ponieważ aby przeprowadzić dowód, trzeba najpierw ustalić, czy on w ogóle istnieje, zebrać go (utrwalić).

Zgodnie z art. 167 kodeksu postępowania karnego[14] organ prowadzący postępowanie przeprowadza dowody na wniosek stron lub z urzędu. Skoro więc kodeks dopuszcza strony do składania wniosków o przeprowadzenie danego dowodu, to należy przyjąć, że zakłada również, że o takim dowodzie samodzielnie uzyskają one wiedzę (nielogiczne byłoby przyjęcie, że strony miałyby wnioskować wyłącznie o dowody znalezione przez organy procesowe). Reasumując, osoby prywatne (przede wszystkim strony procesu) mogą więc poszukiwać informacji o dowodach i je gromadzić, celem wykorzystania ich w procesie karnym. Mają w tym zakresie pełną swobodę. Gwarantuje im to chociażby art. 54 ust. 1 Konstytucji RP. Muszą jednak pamiętać, iż swoboda ta ograniczona jest jednak prawami innych osób tj. np. prawem do prywatności. Granice, których osobom prywatnym nie wolno przekraczać zawarte

---

[10] A. Lach, *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, Toruń 2004, s. 57.
[11] S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny, zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 374.
[12] R. Kmiecik, *Dokumenty prywatne i ich prywatne gromadzenie w sprawach karnych,* „Państwo i Prawo” 2004, nr 5, s. 4; A. Bojańczyk, *op. cit.*, s. 205.
[13] M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym* [w:] M. Cieślak (red.), *Dzieła wybrane,* Kraków 2011, t. I s. 272-273.
[14] *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555 ze zmianami.

zostały w normach prawa materialnego – konstytucyjnego, cywilnego i karnego. Niedopuszczalne są więc wszelkie działania, które naruszają prawo karne tj. stanowią czyn zabroniony pod groźbą kary. Podkreślić jednak należy, że dotyczy to wyłącznie bezprawności samych działań osób prywatnych i nie oznacza, że dowody zgromadzone w ramach takich nielegalnych działań są niedopuszczalne w procesie karnym[15].

DOPUSZCZALNOŚĆ DOWODOWEGO WYKORZYSTANIA „DOWODÓW PRYWATNYCH" PRZED 1 LIPCA 2015 ROKU

Zgodnie z art. 170 § 1 k.p.k. nie przeprowadza się dowodu, jeżeli:

- jest on prawnie niedopuszczalny,
- okoliczność, którą dowód ma wykazać, nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia, albo została już udowodniona,
- jest nieprzydatny dla stwierdzenia okoliczności, którą ma wykazać,
- nie da się go przeprowadzić,
- wniosek o przeprowadzenie dowodu w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania.

Konkludując, aby dowód, w tym również dowód prywatny, mógł zostać przeprowadzony w postępowaniu procesowym musi:

- być prawnie dopuszczalny,
- być przydatny dla rozstrzygnięcia,
- nie dążyć do przedłużenia procesu.

Zaznaczyć jednak należy, iż najistotniejsze jest, aby dowód nie był sprzeczny z obowiązującymi w prawie procesowym zakazami dowodowymi. Jest to pierwszy warunek przeprowadzenia w procesie karnym dowodu prywatnego. Nie można pominąć też kwestii jego legalności, a w szczególności czy ocenę legalności dowodu prywatnego można ograniczyć jedynie do badania jego zgodności z prawem procesowym. Wydaje się, że chyba nie, gdyż jak już wspomniano wcześniej, to nie prawo procesowe (brak w nim obecnie regulacji w tym zakresie) wyznacza granice legalności, a prawo materialne (konstytucyjne, cywilne, karne, administracyjne, etc.). Zachodzą zatem pytania:

- czy dopuszczalny jest dowód zgromadzony przez osoby prywatne w sposób sprzeczny z prawem karnym?
- czy dopuszczalny jest dowód zgromadzony przez osoby prywatne w sposób naruszający konstytucyjne prawa osób np. do wspomnianej wcześniej prywatności?

Niestety, należy stwierdzić, iż w tym zakresie przed 1 lipca 2015 nie było wyraźnego uregulowania prawnego oraz jednolitego orzecznictwa, a zdania prawników były podzielone.

[15] A. Bojańczyk, *op. cit.*, s. 236-246.

I tak np. wspomniany wcześniej A. Bojańczyk uważał, w procesie karnym dopuszczalny jest dowód zgromadzony przez osoby prywatne w sposób sprzeczny z prawem karnym[16].

W tej kwestii bardzo istotny był również art. 393 § 3 k.p.k. (artykuł ten dotyczy odczytywania dokumentów w czasie rozprawy). Zgodnie z przedmiotowym artykułem na rozprawie mogły być wyłącznie odczytywane dokumenty prywatne, powstałe poza postępowaniem karnym i nie dla jego celów, w szczególności oświadczenia, publikacje, listy oraz notatki. Cóż zatem należy rozumieć przez dokumenty?

Kodeks karny w art. 115 § 14 mówi, że dokumentem jest każdy przedmiot lub inny nośnik informacji, z którym jest związane określone prawo albo który ze względu na zawartą w nim treść, stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne[17]. Istotą dokumentu jest więc zapis o jakiejkolwiek treści, byleby stanowił on dowód tych okoliczności, o jakich mowa w art. 115 § 14 k.k.[18]. Z tego też powodu nie ma dostatecznego uzasadnienia wyróżniania dokumentu wyłącznie w rozumieniu procesowym, którego cechą charakterystyczną byłoby pismo, czy też druk. Dla bytu dokumentu obojętna jest forma, w jakiej został sporządzony, przez kogo dokument został wydany i jaką ma strukturę materialną (z reguły jest to oczywiście pismo, ale może to być taśma magnetofonowa, czy dysk komputera).

Wracając jednak do artykułu 393 § 3 k.p.k. w brzmieniu przed nowelizacją wskazać należy, iż ogranicza on funkcje dowodową dokumentu prywatnego w sprawach karnych, poprzez eliminacje z postępowania karnego dokumentów prywatnych o cechach dowodu z „przeznaczenia". Wyraźnie akceptuje on jedynie dokumenty prywatne o charakterze dowodów przypadkowych tj. dokumentów, które nie zostały sporządzone dla celów postępowania karnego.

DOTYCHCZASOWE ORZECZNICTWO SĄDÓW W KWESTIACH DOPUSZCZALNOŚCI WYKORZYSTANIA NAGRAŃ PRYWATNYCH W PROCESIE KARNYM

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto, że wszelkie nagrania prywatne mogą być zaliczone w ramy materiału dowodowego jedynie w sytuacji, gdy stanowią rejestrację czynu przestępnego, a nie prywatnych rozmów dotyczących tego czynu (Postanowienie SN z 27.09.2012 r., III KK 5/12, KZS 2013, nr 2, poz. 27). Sąd Najwyższy w powołanym orzeczeniu nie dokonał analizy, tylko odwołał się do już „utrwalonego orzecznictwa" w tym w szczególności do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 7 lutego 2007 roku (Postanowienie SN z 07.02.2007 r., III KK 237/06, R – OSNKW – R 2007, nr 1, poz. 383). Swoje stanowisko Sąd Najwyższy argumentował tym, iż nagranie prywatne prowadziłoby do obejścia

[16] A. Bojańczyk, *op. cit.*, s.416.
[17] *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zmianami.
[18] T. Bojarski (red), A. Michalska-Warias, J. Piórkowska –Flieger, M. Szewczyk; *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013.

zakazu wynikającego z art. 174 k.p.k. oraz przepisów o przesłuchaniu świadka. Sąd przyjął, że ze względu na art. 174 k.pk. nie możliwe jest dopuszczenie w postępowaniu karnym dowodu w postaci zapisu magnetycznego na taśmie magnetofonowej, magnetowidowej, czy innym nośniku magnetycznym zawierającym uzyskane poza procesem i nie przez organy procesowe treści, które winny zostać uzyskane i utrwalone w sposób przewidziany przez stosowne przepisy procedury karnej dla przesłuchania podejrzanego i świadka.

Zgodnie z innym orzecznictwem przyjmuje się, że nagranie utrwalające sam fakt popełnienia przestępstwa może zostać wykorzystane w procesie. Przykładowo orzeczenie Sądu Najwyższego z 2002 roku wprost dopuściło nagranie przez pokrzywdzonego słów osoby go znieważającej na potrzeby postępowania karnego i włączenie tego nagrania w poczet materiału dowodowego (wyrok SN z 10.05.2002, OSNKW 2002, nr 9-10, poz. 77)[19]. Sąd ten uznał, że taśma magnetofonowa z utrwaloną na niej przez pokrzywdzonego rozmową z oskarżonym może stanowić dowód w sprawie karnej.

W 2006 r. Sąd Najwyższy z kolei zaakceptował jako dowód nagranie treści dwóch prywatnych rozmów, w których zawarto propozycję korupcyjną nagraną na sprzęcie dostarczonym przez funkcjonariusza ABW. Sąd stwierdził wówczas, iż przedmiotowe nagranie nie odbywało się w trybie przepisów rozdziału 26 k.p.k., wobec czego nie było poprzedzone procedurą przewidzianą w art. 237 i następnych tego kodeksu oraz nie były to działania objęte żadnym z zakazów dowodowych przewidzianych w k.p.k. Uznanie, że funkcjonariusz ABW, zapewniając sprzęt do nagrania tych rozmów, postąpił wbrew regulacjom prawnym go obowiązującym, daje jedynie podstawy do odpowiedzialności np. dyscyplinarnej tego funkcjonariusza, ale nie eliminuje przecież uzyskanego z jego pomocą dowodu spośród materiału mogącego być wykorzystywanym w postępowaniu karnym. Obowiązująca procedura karna nie wprowadza żadnego zamkniętego katalogu dowodów, uznając za takie w zasadzie wszystko, co może przyczynić się do wyjawienia prawdy, o ile nie jest objęte ściśle określonym zakazem dowodowym. Nieznany jest też tej procedurze zakaz wykorzystania dowodów określanych w literaturze procesowej, jako „owoce z zatrutego drzewa" (Postanowienie Sądu Najwyższego z 14.11.2006 r. V KK 52/06, LEX nr 202271)[20].

ANALIZA PRZYPADKU

Przypadek 1

X nagrywa potajemnie własną rozmowę z Y, aby ją utrwalić dla siebie. Po pewnym czasie okazuje się, iż nagranie to może służyć za dowód w procesie karnym.

Dla tego przypadku odtworzenie na rozprawie nagrania będącego dokumentem lub odczytanie jego zapisu jest dopuszczalne na podstawie art. 393 § 3 k.p.k., gdyż zostało dokonane prywatnie i nie dla celów procesu karnego. Tak jak już wspomniano wcześniej, taśma ma-

---

[19] *Vide* S. F Hoc; *Glosa do wyroku SN z dnia 10 maja 2002 r.*, WA 22/02; Przegląd Sądowy 2003/6/161.

[20] *Vide* A. Lach; *Glosa krytyczna do postanowienia SN z dnia 14 listopada 2006 r., V KK 52/06*; Palestra 2008/3-4/281-284.

gnetofonowa z utrwaloną na niej przez pokrzywdzonego rozmową z oskarżonym może stanowić dowód w sprawie karnej (wyrok SN z 10.05.2002, OSNKW 2002, nr 9-10, poz. 77). Sytuacja ulega jednak diametralnej zmianie, jeżeli przedmiotowe nagranie zostało celowo nagrane z myślą o przyszłym procesie – wówczas odtworzenie, stosownie do art. 393 § 3 k.p.k. jest niemożliwe.

<u>Przypadek 2</u>

X potajemnie podsłuchał i nagrał rozmowę Y i Z.

W tym przypadku mamy do czynienia z przestępstwem z art. 267 kodeksu karnego i z tego powodu nie powinno się tego nagrania odtworzyć na rozprawie. Zgodnie z art. 267 § 1 k.k., kto bez uprawnienia uzyskuje dostęp do informacji dla niego nieprzeznaczonej, otwierając zamknięte pismo, podłączając się do sieci telekomunikacyjnej lub przełamując albo omijając elektroniczne, magnetyczne, informatyczne lub inne szczególne jej zabezpieczenia, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Przestępstwem jest również uzyskanie informacji przez osobę do której nie jest uprawniona, a zakłada lub posługuje się urządzeniem podsłuchowym, wizualnym, albo innym urządzeniem lub oprogramowaniem (art. 267 § 3 k.k.)[21].

Niemniej jednak, należy zwrócić uwagę, iż kodeks postępowania karnego nie posiada w swojej treści regulacji umożliwiającej weryfikację dowodów prywatnych pod kątem zajścia przestępstwa (czy ich uzyskanie było sprzeczne z prawem). W tym zakresie, w chwili obecnej nie ma wyraźnego uregulowania prawnego, brak też jednolitego orzecznictwa.

I tak np. według wspomnianego wcześniej A. Bojańczyka dowód zgromadzony przez osoby prywatne w sposób sprzeczny z prawem karnym, jest dopuszczalny w procesie karnym.

<u>Przypadek 3</u>

X, broniąc się przed szantażem, przed wymuszeniem łapówki lub innym przestępstwem albo, jako widz czynu, nagrał rozmowę świadczącą o przestępstwie.

W tym przypadku pomimo, iż nagranie zostało utrwalone z myślą o procesie karnym, rygory art. 393 § 3 k.p.k. nie mają tu zastosowania, pod warunkiem, że przyjmiemy, iż nagranie to jest dowodem rzeczowym, wskazującym na fakt dowodowy lub fakt główny. Takie nagranie można odtworzyć wówczas w ramach swoistych „oględzin” dowodu rzeczowego.

W procedurze karnej nie ma żadnego katalogu zamkniętego dowodów. Wszystko, co może przyczynić się do wykazania prawdy może ten dowód stanowić, o ile oczywiście nie jest objęte zakazem dowodowym. Tak, jak wspomniano wcześniej, w orzecznictwie sądowym jest wprost powiedziane, iż nagranie rozmowy, w której nagrywający bierze udział, także z ukrytego urządzenia nagrywającego może stanowić dowód (Postanowienie Sądu Najwyższego z 14.11.2006 r. V KK 52/06, LEX nr 202271).

---

[21] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k.*; Zakamycze 2006.

NOWELIZACJA KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO A DOPUSZCZENIE W POSTĘPOWANIACH SĄDOWYCH DOWODÓW PRYWATNYCH, W SZCZEGÓLNOŚCI NAGRAŃ

Analizując kwestię „dowodu prywatnego” po wejściu w życie nowelizacji Kodeksu postępowania karnego[22] trzeba zwrócić uwagę, że nowelizacja ta zmierza generalnie do zasadniczej przebudowy modelu postępowania jurysdykcyjnego w kierunku większej jego kontradyktoryjności, ponieważ stwarza ona optymalne warunki do wyjaśnienia prawdy w toku procesu i służy najlepiej poszanowaniu praw uczestników postępowania (patrz znowelizowany art. 167 k.p.k.). Oczywiście trzeba sobie jasno powiedzieć, iż nigdy nie będzie można mówić o pełnej kontradyktoryjności przed sądem, przede wszystkim ze względu na nierówność stron procesowych.

Z jednej strony bowiem oskarżony ma pozycję uprzywilejowaną (*favor defensionis*) w toku procesu, bo ma prawo do obrońcy, chroni go zasada domniemania niewinności, czy też zasada rozstrzygania wątpliwości na jego korzyść. Z drugiej zaś strony ten sam oskarżony, jako bierna strona procesu ma znacznie mniej możliwości w zakresie przygotowania się do obrony na etapie wniesienia aktu oskarżenia. Nie ma i nie może mieć on bowiem możliwości prowadzenia postępowania przygotowawczego oraz przeprowadzania – po dopuszczeniu przez odpowiedni organ – w nim dowodów, które przedstawiłby następnie przed sądem. Utrudniony dostęp do akt, materiałów postępowania przygotowawczego w jego toku, również nie sprzyja kontradyktoryjności. Za oskarżycielem publicznym stoi bowiem aparat państwowy, – bardzo rozwlekły w swej strukturze – który, zawsze posiadać będzie znacznie większe możliwości, czy to czysto techniczne, czy też finansowe.

Dostrzegając te problemy Ustawodawca rozszerzył możliwości stron w zakresie przygotowania się do rozprawy głównej, a zwłaszcza oskarżonego i jego obrony poprzez zmianę art. 393 § 3 k.p.k.. Nowy art. 393 § 3 k.p.k. otrzymał po nowelizacji brzmienie:

„Mogą być odczytane na rozprawie wszelkie dokumenty prywatne, powstałe poza postępowaniem karnym, w szczególności oświadczenia, publikacje, listy oraz notatki”.

Zauważyć więc należy, iż z poprzednio obowiązującego przepisu przedmiotowego artykułu zniknął więc zwrot „i nie dla jego celów”. Zmiana z pozoru mała, lecz o ogromnych skutkach. Powstaje więc pytanie: jakie dokumenty prywatne można odczytywać po 1 lipca 2015 roku na rozprawie? Nowy artykuł mówi o tym wprost „wszelkie dokumenty prywatne”. Synonimem słowa „wszelki” jest słowo „każdy”[23], a więc na rozprawie głównej można odczytywać, każdy dokument prywatny sporządzony w okolicznościach przewidzianych w tym przepisie. Potwierdzeniem tego myślenia, może być niejako użyte w tym artykule słowo „ w szczególności”. Słowo to wskazuje, że wymienione dokumenty są przykładowe. Tak więc

[22] *Vide* P. Kardas; *Podstawy i ograniczenia przeprowadzania oraz wykorzystywania w procesie karnym tzw. dowodów prywatnych*; „Palestra” 1-2/2015; s. 7-23.
[23] Słownik synonimów: www.synonim.net/synonim/wszelki; (07.06.2015).

w świetle nowego ujęcia art. 393 § 3 k.p.k. dopuszczalne będzie posługiwanie się – bez obaw o oddalenie – w postępowaniu karnym takimi dowodami prywatnymi jak np. dźwięk utrwalony na nośnikach elektronicznych, tj. na taśmie magnetofonowej, płytach CD i DVD. Zaznaczyć jednak należy, iż dotyczy to oczywiście sytuacji, gdy zapis na nośniku elektronicznym zawierać będzie np. pozaprocesowe oświadczenie osoby złożone dla celów dowodowych, albo wtedy, gdy na nośniku zapisano przebieg zdarzenia przestępnego. Podkreślić przy tym również należy, że wprowadzenie w kodeksie postępowania karnego dopuszczalności wykorzystywania na rozprawie „dowodów prywatnych" dotyczy nie tylko tych dowodów przedłożonych przez oskarżonego lub jego obrońcę, ale także dowodów wnoszonych przez inne strony (np. oskarżyciela posiłkowego) występujące w toku procesu karnego. Stanowi to kolejny element rozszerzania zakresu działania zasady kontradyktoryjności w postępowaniu karnym. A zatem należy przyjąć, że strony mogą także „samodzielnie gromadzić dowody prywatne", aby następnie wprowadzać je do procesu karnego, w toku którego będą one wykorzystywane i na ich podstawie będzie można dokonywać ustaleń faktycznych w sprawie.

Według nowego art. 393 § 3 kodeksu postępowania karnego nie można natomiast odczytywać na rozprawie pisemnego oświadczenia oskarżonego dotyczącego zarzucanego mu czynu, złożonego w toczącym się postępowaniu karnym dla jego celów, ponieważ stanowi ono dokument, który mógłby zastąpić protokół jego przesłuchania. Powyższe byłoby niedopuszczalne ze względu na zakaz substytuowania dowodu z wyjaśnień oskarżonego treścią pism, zapisków lub notatek urzędowych, ujętego w art. 174 k.p.k.

Drugą – w odniesieniu do tematu niniejszej pracy – istotną zmianą w kodeksie postępowania karnego, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 roku jest umieszczenie w kodeksie art. 168a. o następującym brzmieniu: „Niedopuszczalne jest przeprowadzanie i wykorzystanie dowodu uzyskanego do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 Kodeksu Karnego".

Zgodnie z brzmieniem tego zapisu po 1 lipca 2015 roku niedopuszczalne jest przeprowadzanie i wykorzystywanie dowodu uzyskanego dla celów postępowania karnego za pomocą przestępstwa. A zatem tylko kwalifikowana nielegalność dowodu będzie podstawą do jego oddalenia.

PODSUMOWANIE

Reasumując, stwierdzić należy, iż Wielka Nowelizacja kodeksu postępowania karnego w znacznej mierze rozwiązała wątpliwości wiążące się z dowodami prywatnymi, w tym w szczególności nagraniami prywatnymi. Pojawiające się na kanwie poprzedniego stanu prawnego rozbieżności poglądów doktrynalnych na przedmiotowy temat – często bardzo kontrowersyjne – w dużym stopniu dobiegły końca.

I tak na przykład po nowelizacji nie ma potrzeby zastanawiać się, czy nagranie zostało celowo nagrane z myślą o przyszłym procesie. Z artykułu 393 § 3 zniknął bowiem zwrot „i nie dla jego celów". Zmiana z pozoru mała, lecz o ogromnych skutkach, pozwoli by na rozprawie głównej była możliwość odczytywania, każdego dokumentu prywatnego sporzą-

dzonego w okolicznościach przewidzianych w tym przepisie. Z punktu widzenia niniejszego opracowania, zmiana ta wydaje się najistotniejsza.

Po nowelizacji ma również możliwości dopuszczenia w procesie karnym dowodu zgromadzonego przez osoby prywatne w sposób sprzeczny z prawem karnym. Mówi o tym wprost nowy art. 168a k.p.k. W miejscu tym należy wspomnieć, iż wykładnia powyższej regulacji budzi spory w doktrynie karnistycznej. Pojawiają się głosy twierdzące, jakoby art. 168a k.p.k. dotyczył tylko działań organów procesowych, jak i twierdzenia przeciwne[24]. Autorowi bliższa jest wykładnia literalna, nie wprowadzająca takiego rozróżnienia w rozumieniu art. 168a k.p.k.

Nie sposób także nie zauważyć ciągłej blokady szerszego wykorzystania nagrania prywatnego, jako dowodu w procesie wynikającej zarówno z poprzedniego, jak i znowelizowanego brzmienia art. 174 k.p.k. Przytoczona powyżej i utrwalona w orzecznictwie wykładnia, częstokroć zamyka drogę przedmiotowemu dowodowi. Czy słusznie? Zdaniem Autora nie, gdyż oddalamy się tym samym od zasady prawdy materialnej, która powinna stanowić cel procesu karnego. Sprawa wydaje się szczególnie problematyczna na gruncie przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego. Przykładowo art. 212 k.k. penalizujący pomówienie, którego ściganie odbywa się w powyższym trybie, może budzić pewne wątpliwości, co do zasadności powyższego rozumienia art. 174 k.p.k. Zgodnie bowiem z przytoczoną powyżej wykładnią tego artykułu nie możliwe jest wykorzystanie jako dowodu nagrania, na którym osoba, która dokonała pomówienia przyznaje się do zarzucanego czynu. Gdy osoba taka odmówi w sądzie przyznania się do takowego czynu – w zasadzie zostaje rozstrzygnięcie sprawy poprzez udzielenie wiary słowom jednej, bądź drugiej strony. Oddala nas to od zrealizowania zasady prawdy materialnej, co budzi sprzeciw Autora. Prawo karne nie może „stać obok", gdy rozwój techniki zmienia świat. Rolą dobrego Ustawodawcy jest podążanie za zmianami zachodzącymi w świecie. Niestety, polski Ustawodawca jest na tym polu zbyt zachowawczy – nie tylko na poziomie k.p.k., ale także przykładowo art. 435 k.c.[25].

W przyszłości należy prognozować dalszy rozwój prywatnego gromadzenia dowodów w procesie. Rozwój nowych technologii i jej dostępności w najbliższych latach może wymóc na Ustawodawcy konieczność dalszej nowelizacji k.p.k. – w celu większej liberalizacji prywatnego gromadzenia i wykorzystania dowodów.

---

[24] R. Kmiecik; *Rola i zadania Prokuratora w znowelizowanej procedurze karnej*; „Prokuratura i Prawo" 1-2, 2015, s.10-24.

[25] *Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny*, Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.

BIBLIOGRAFIA

Bojańczyk Antoni. 2001. Dowód prywatny w postępowaniu karnym w perspektywie prawno-porównawczej. Warszawa: Wolters Kluwer.

Bojarski Tadeusz. 2013. Kodeks karny. Komentarz. Warszawa: LexisNexis.

Cieślak Marian. 2011. Działa wybrane tom I Zagadnienia dowodowe w procesie karnym. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Hoc Stanisław. 2003. Glosa do wyroku SN z dnia 10 maja 2002 r., WA 22/02. Przegląd Sądowy nr 6:161.

Hofmański Piotr. Waltoś Stanisław. 2013. Proces karny, zarys systemu. Warszawa: Wolters Kluwer.

Kardas Piotr. 2015. „Podstawy i ograniczenia przeprowadzania oraz wykorzystywania w procesie karnym tzw. dowodów prywatnych". Palestra 1-2: 7-23.

Kmiecik Romuald. 2004. „Dokumenty prywatne i ich prywatne gromadzenie w sprawach karnych". Państwo i Prawo 5: 3-16.

Kmiecik Romuald. 2015. „Rola i zadania Prokuratora w znowelizowanej procedurze karnej". Prokuratura i Prawo 1-2: 10-25.

Lach Arkadiusz. 2004. Dowody elektroniczne w procesie karnym. Toruń: Dom Organizatora.

Lach Arkadiusz. 2008. Glosa krytyczna do postanowienia SN z dnia 14 listopada 2006 r., V KK 52/06. Palestra 3-4: 281-284.

Schaff Leon. 1959. „Dowód z taśmy magnetofonowej w polskim procesie karnym". Problemy Kryminalistyki 17: 5-30.

Skrętowicz Edward. 1972." Zapis magnetofonowy – jako środek dokumentacji procesowej", Problemy Praworządności nr 9.

Smardzewski Waldemar. 1982. „Z problematyki wykorzystania taśmy magnetofonowej w procesie karnym". Problemy Praworządności nr 10.

Śliwiński Stanisław. 1961. Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Zoll Andrzej. 2006. Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k. Zakamycze: Wolters Kluwer.

Kamil MAZURCZAK[1]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[2]

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

k.mazurczak@vp.pl

ANONIMOWE PŁATNOŚCI INTERNETOWE WYKORZYSTYWANE W CYBERPRZESTĘPCZOŚCI. ISTOTA KRYPTOWALUTY BITCOIN

ABSTRAKT: Cyberprzestępcy korzystają z kryptowaluty Bitcoin od momentu jej powstania. To idealna, anonimowa platforma do globalnego przesyłania pieniędzy. Bitcoin nie ma zwierzchnictwa ani emitenta centralnego, przez co nie sposób go skraść jego posiadaczowi. Jest więc wykorzystywany przez ugrupowania przestępcze na całym świecie. Celem artykułu jest powiększenie wiedzy czytelnika na temat nowych technologii przesyłania pieniędzy. Wiedza ta pozwoli czytelnikowi na poprawienie jakości bezpieczeństwa personalnego w internecie. W efekcie zmniejszy potencjalne ryzyko wystąpienia różnego rodzaju fraudów i innych cyber-przestępstw.

SŁOWA KLUCZOWE: anonimowość, Bitcoin, BTC, cyberprzestępczość, kryptowaluty

AN ANONYMOUS WEB CYBERCRIME PAYMENTS. THE QUIDDITY OF BITCOIN CRYPTOCURRENCY

ABSTRACT: Cybercriminals use cryptocurrency Bitcoin since it come to existence. It is an ideal, anonymous platform for global money transfer. Bitcoin does not have authority or central issuer, so there is no way to steal it from its holder. It is therefore used by the criminal groups around the world. This article aims to increase the reader's knowledge on new technologies of money transfer. This knowledge will help the reader to improve the quality of personal security on the Internet. In effect it will reduce the potential risk of various types of frauds and other cybercrimes.

KEYWORDS: anonymity, Bitcoin, BTC, cybercrime, cryptocurrency

[1] Mgr Kamil Mazurczak – student pierwszego roku studiów stacjonarnych III stopnia na Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa.

[2] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

WPROWADZENIE

Niemal każdy cyberprzestępca trudzi się po to, żeby zarobić pieniądze. Pieniądze te musi przelewać, przyjmować, wpłacać, wypłacać, a także przechowywać. Skoro są to środki nielegalne, to nie może nimi dysponować w tradycyjny sposób.

Kiedy w latach trzydziestych XX w. w Stanach Zjednoczonych pojawiał się nowy wynalazek, jakim był odbiornik telewizyjny, prasa sceptycznie do niego podchodziła. Kilka lat później, każdy marzył aby mieć w swoim mieszkaniu telewizor, który już w latach sześćdziesiątych stał się obiektem pożądania na całym świecie.

Kiedy w latach dziewięćdziesiątych XX w., podłączano Polskę do internetu futurolodzy prognozowali, że poczta elektroniczna wyeliminuje fizyczne wysyłanie listów, zastąpi faktury ich elektronicznym odpowiednikiem, do tego w kilka sekund będzie można wysłać teksty, które dotychczas zamowałay całe tomy książek. Było to zbyt skomplikowane do zrozumienia. Dziś społeczeństwo wysoko rozwinięte nie wyobraża sobie podróży bez *Global Positioning System*, czyli popularnego GPS'u. Nie trzeba już znać się na kartografii, a kody kreskowe umieszczane na każdym produkcie usprawniają system szybkiej sprzedaży. To samo z sieciami społecznościowymi. Gdy powstawał Facebook, nie widziano dla niego przyszłości. Dzisiaj można prowadzić firmę używając jedynie Facebooka czy Twittera. Można korzystać z doskonałych cyfrowych zapisów audio oraz wideo. Można płacić za pomocą smartfonów nie wyjmując ich z kieszeni. Te i inne wynalazki zrewolucjonizowały systemy komunikacyjne, produkcyjne, społeczne oraz płatnicze.

Istnieje wiele opinii, traktujących o prymacie największej liczby odkryć oraz przełomowych wynalazków w XIX i XX w. Stwierdzenie to można uznać za prawdziwe jedynie w obrębie pewnej perspektywy czasowej. W gruncie rzeczy w przypadku postępu ma do czynienia z postępem geometrycznym.

Systemy płatnicze wykorzystywane w obrocie bezgotówkowym, a ściślej rzecz ujmując sposoby elektronicznych płatności są bardzo sprecyzowane i wolne od normatywnych odstępstw. Społeczeństwo dokonuje przelewów bezgotówkowych za pośrednictwem internetowych kont bankowych, a te są ściśle regulowane normami prawnymi. Dokonując przelewów korzystamy z systemu[3], który zapisuje historię transakcji wraz z wszystkimi danymi jakie posiada dwudziestosześciocyfrowe konto. Przelew trwa od kilkunastu minut, jeśli dokonujemy go w granicach tego samego banku, do kilku dni, gdy mamy do czynienia z transakcją międzynarodową lub/i z przewalutowaniem. Nierzadko za tę usługi banki pobierają opłatę. Kursy walut są regulowane na poziomie administracyjnym danego państwa, a każda waluta podlega inflacji. Oczywiście czynników wpływających na wysokość kursu jest wiele.

Jednak w XXI w. wyżej przedstawiony przelew bankowy jest już przestarzały, a jego koniec zdaniem autora jest nieunikniony. Istnieje waluta, której przesyłanie do każdego miej-

[3] A. Baranowska-Skimina, *Jak działa system ELIXIR,* 2014, http://www.finanse.egospodarka.pl/110971,Jak-dziala-system-ELIXIR,1,60,1.html, (26.01.2015).

sca na Ziemi, posiadającego dostęp do Internetu trwa kilka sekund, a opłata za każdy przelew, bez względu na wielkość transferowanych środków wynosi w przybliżeniu 0,04 PLN. Waluta ta nie podlega inflacji, nie posiada materialnej postaci, daje możliwość posiadania nieograniczonej liczby anonimowych kont, których założenie trwa nieco ponad minutę i jest darmowe, nie mając przy tym nad sobą żadnego rządowego zwierzchnika[4]. Waluta, której kurs w ciągu roku potrafi skoczyć o ponad 1.000 proc. nie może pozostać obojętna dla opinii publicznej. Takie są jej początki. Dzięki wyjątkowym możliwościom oferowanej przez funkcjonalność kryptowaluty Bitcoin (BTC) korzystają z niej już dziś gigantyczne firmy, takie jak Apple, Samsung, Volkswagen czy Microsoft. Już teraz można kupić Porsche, prosto z salonu za pośrednictwem BTC lub zapłacić za czesne na niektórych uczelniach wyższych. Jednakże można również anonimowo kupić narkotyki, broń albo wynająć płatnego zabójcę na czarnym rynku, korzystając z tzw. „jedwabnego szlaku" w sieci TOR (*Silk Road* oraz późniejsze odpowiedniki) Cyberprzestępcy korzystają z Bitcoina codziennie. Posiadając niezliczoną ilość kont mogą przelewać środki wielokrotnie.

Co ze sobą niesie Bitcoin i czym jest? Jak działa? Jakie są gwarancje bezpieczeństwa transakcji? Jakie są prognozy odnośnie rozwoju kryptowalut? Dlaczego to element niezbędny w anonimowości? Odpowiedzi na te pytania pomogą wyjaśnić dlaczego hakerzy najczęściej wybierają BTC do swoich transakcji pieniężnych.

CZYM JEST BITCOIN?

Bitcoin to pierwsza na świecie niezależna i zdecentralizowana cyfrowa waluta. Istnieje jedynie w systemach teleinformatycznych i nie posiada swojego materialnego odzwierciedlenia. Nie ma srebrnych i złotych monet, sztabek złota o określonej gramaturze z sinym oczkiem z rzadkiego kamienia. To algorytm składający się z kryptograficznego ciągu znaków posiadający określoną wartość[5]. W porównaniu z innymi walutami BTC ma dużo zalet:

- Bitcoin jest przesyłane bezpośrednio od nadawcy do odbiorcy przez Internet, co sprawia, że nie ma żadnych pośredników w transakcji. Nie ma potrzeby korzystania z banku czy kantoru. Oznacza to, że opłaty są dużo niższe od tradycyjnych, dotychczasowo wykorzystywanych przelewów bankowych.
- Kryptowaluty można używać wszędzie, gdzie tylko istnieje dostęp do sieci internetowej.
- Nikt nie zablokuje konta użytkownika.
- Nie ma żadnych dodatkowych wymagań i ograniczeń.

Zawarta jest w tym również możliwość posiadania anonimowego konta, a co za tym idzie dokonywanie niepersonalnych transakcji, co bezpośrednio łączy się z różnego rodzaju

[4] M. Węglewski, *Bitcoin. Kasa, czyli zera i jedynki*, 2014, http://biznes.newsweek.pl/bitcoin--kasa--czyli-zera-i-jedynki,104481,1,1.html, (26.01.2015).
[5] M. Szymankiewicz, *Bitcoin. Wirtualna waluta Internetu*, Warszawa 2014, s. 33.

niebezpieczeństwami, które mogą w znaczący sposób godzić w interesy państwa, zagrażając bezpieczeństwu narodowemu na płaszczyźnie gospodarczej, a także osłabiać bezpieczeństwo jednostki.

Bitcoin odmiennie niż w przypadku zdecydowanej większości walut nie opiera się na zaufaniu względem emitenta centralnego. Używa zdecentralizowanej, rozproszonej bazy danych, która rozprowadzana jest pomiędzy węzłami sieci *peer-to-peer* oraz przechowuje transakcję oraz jej historię.

W celu zapewnienia podstaw bezpieczeństwa, takich jak przykładowo udowodnienie, że dane Bitcoiny mogą być wydane tylko raz przez osobę, która je w danym momencie przetrzymuje używa się kryptografii klucza publicznego. Sieć implementuje rodzaj rozproszonego czasowego serwera, używając do tego matematycznych dowodów koncepcji łańcuchowych wykonanych działań, z ang. *Proof of Work*, stąd absolutnie cała historia transakcji musi być przechowywana w bazie oraz, co istotne upubliczniona. Za kolejne ogniwa zabezpieczeń uznać można również brak administracji centralnej oraz technologię *peer-to-peer* (p2p), które czynią manipulację wartości kryptowaluty, poprzez produkcję większej ich ilości całkowicie niemożliwą dla jakiejkolwiek jednostki i organizacji, zaliczając do nich licząc również organizacje rządowe[6]. Bitcoin nie podlega inflacji, nie jest na nią podatny. Wynika to z algorytmu, na którym BTC się opiera. Gdyby ktoś zechciał „dodrukować" pieniędzy, algorytm sieci nie przyjmie „dodrukowanych" Bitcoinów. Maksymalna ilość BTC, to 21.000.000. To również wynika z algorytmu tej kryptowaluty. Nie będzie więcej ani mniej. Oznacza to, że każdy nowy posiadacz Bitcoinów ma wpływ na kurs całej waluty. Im więcej będzie posiadaczy, tym na więcej osób system będzie musiał podzielić całość, podnosząc tym samym ich wartość oraz – a co idzie w parze – trudność sposobu wydobycia.

POCHODZENIE BITCOINA

Bitcoin został napisany w 2008 r., a wprowadzony do użytku rok później przez osobę, lub grupę osób o pseudonimie Satoshi Nakamoto. Jednak jest to jedna z kilku wersji dotyczących historii powstania tego przełomowego sposobu dokonywania transakcji pozagotówkowych. W spekulacjach pada również nazwisko Nick Szabo, który już w 1998 r. napisał koncept zwany „kryptowalutą"[7]. Padają też przypuszczenia, że twórcą może być również właściciel największego podziemnego czarnego marketu zwanego *Silk Road*, czyli Jedwabny Szlak, na którym właśnie za pośrednictwem Bitcoinów można było kupić od narkotyków, poprzez czołgi, samoloty, rakietnice, po terrorystów samobójców, zawodowych morderców, ludzkie organy do przeszczepu oraz ludzi – niewolników. Wszystkie z tych „dóbr wszelakich" mogły zostać dostarczone do wybranego miejsca na świecie po dokonaniu stosownej opłaty za pośrednictwem BTC. Market zarabiał miliony dolarów rocznie, a kryptowaluta sprawiła, że za-

[6] D. Homa, *Sekrety Bitcoina i Innych Kryptowalut*, Gliwice 2015, s. 19-21.
[7] R. Tomański, *Co powinniśmy wiedzieć o Bitcoin?*, 2013, http://technowinki.onet.pl/artykuly/co-powinnismy-wiedziec-o-bitcoin/b30nk (26.01.2015).

czął rozwijać się prężnie. Zagrażało to pośrednio bezpieczeństwu ludzi, ponieważ przestępcy zwiększali możliwości do nabywania towarów, których bez dostępu do anonimowych transakcji nie mogliby w ogóle zdobyć. Został zamknięty przez rutynowy błąd administratorów, który wykorzystało FBI. Jednak na jego miejsce utworzyło się wiele innych czarnych marketów, gdyż popyt „nie lubi próżni". Kto jest więc twórcą Bitcoina? Narzędzia, które zarówno ułatwia życie jak i je uprzykrza w zależności w jakich rękach jest używane. Przypuszczeń jest wiele, a prawda jeszcze nie wyszła na jaw. Właścicielowi widocznie nie zależy na splendorze i stawia anonimowość na wysokim szczeblu życiowej hierarchii.

WYDOBYWANIE BITCOINA

Co łączy wydarzenia mające miejsce nad kanadyjską rzeką Klondike na przełomie XIX i XX w. z jak najbardziej współczesnym internetem? W obu przypadkach padają słowa: „gorączką złota"[8]. Górnicy, skuszeni wielkimi marzeniami o bogactwie przybyli masowo w jedno miejsce aby w pocie czoła, poprzez żmudną aczkolwiek w ich mniemaniu intratną pracę oddać się czynności kopania. Obiektem pożądania ponad 100 lat temu był metaliczny kruszec, dzisiaj analogicznie to samo zaczęło dziać się z niewidzialnym dla oka, niemożliwym do organoleptycznego zbadania Bitcoinem. Kryptowaluta szturmem zdobyła rzesze internetowych zwolenników.

Jednak jak można zdobyć coś, czego „nie ma"? Bitcoin skądś musi się brać. Jest kopany. Tak samo jak kopie się złoto, kopie się Bitcoiny. Nie dosłownie tak samo, lecz proces wydobywczy z ang. nazywa się *mining*, czyli kopanie. Czynność ta, odbywa się za pomocą „koparek" czyli aplikacji, które pracują na bardzo wydajnych podzespołowo komputerach o ogromnej mocy obliczeniowej uzyskiwanej z potężnych kart graficznych. *Miner*, czyli górnik, mając do dyspozycji odpowiedniej klasy sprzęt może podjąć proces wydobywczy BTC. Uprzednio przystępując do specjalnej „kopalni", to jest grupy osób, które mają podobny sprzęt i chcą robić to samo. Grupa liczy od kilku do kilkuset osób – „koparek". Bitcoiny są w blokach, a każdy z nich liczy 25 BTC. Aby grupa mogła „wykopać" blok pieniędzy musi stworzyć zdalnie jeden superkomputer, który rozwiąże zagadkę, algorytm kryptograficzny. Czas *mining'u* jest uzależniony od mocy obliczeniowej maszyn. Po rozszyfrowaniu algorytmu „górnicy" dzielą się blokiem po równo i przystępują do wydobywania kolejnego. Proces ten jest w pełni zautomatyzowany. Wydobywanie kryptowalut stało się nowym, modnym i rentownym biznesem na całym świecie. Wiele firm inwestuje w drogi sprzęt hardware po to, aby w wydzielonym pomieszczeniu ustawić komputer z kilkudziesięcioma superwydajnymi kartami graficznymi, w celu stworzenia profesjonalnej, opłacającej się „kopalni" BTC, które poprzez pracę dwadzieścia cztery godziny na dobę, siedem dni w tygodniu będą napychać portfele inwestorów. Tylko jak długo? Gorączka złota nad Klondike w Kanadzie nie trwała przecież wiecznie.

[8] Focus.pl, *Bitcoin: Waluta przyszłości?,* 2014, http://www.focus.pl/technika/bitcoin-waluta-przyszlosci-10879, (26.01.2015).

ALGORYTM BTC

Algorytm kryptowaluty Bitcoin został wydany na licencji *opensource*, co sprawia, że każdy ma prawo do wglądu jak i edycji programu. Nie można pominąć faktu, że wprowadzenie każdej zmiany potrzebuje mocy ponad połowy sieci. Moc sieci tworzą jej „kopacze”[9]. Im wyższa staje się moc, tym trudniej „wykopać” jest blok BTC. Stopień trudności wiąże się bezpośrednio z czasem wydobywania, a ten z opłacalnością. Na dzień dzisiejszy pojedynczy użytkownik jest w stanie zarobić posiadając jedną wydajną maszynę, jednak za kilka lat to najprawdopodobniej przestanie być rentowne, gdyż zarabiać będą już tylko firmy mające do dyspozycji tysiące superkomputerów. Skoro liczba bitcoinów jest policzalna, to znaczy, że kiedyś, w nieokreślonym jeszcze czasie, wszystkie zostaną wydobyte. Statystycznie, wszystkie Bitcoiny zostaną wydobyte w 2140 r., a zostało ich ponad 8.000.000. Czyli już zostało wydobytych 13.000.000, a skoro BTC jest od 2008 r., to oznacza, że te 13.000.000 Bitcoinów zostało wydobyte przez 7 lat. Wniosek jest prosty. Kopanie niniejszej kryptowaluty będzie coraz trudniejsze.

PRAKTYCZNE DZIAŁANIE BITCOINA

Jak zwykły człowiek może zdobyć Bitcoiny nie posiadając wyspecjalizowanego sprzętu? Można je zwyczajnie i w pełni legalnie kupić na giełdach BTC. W Polsce funkcjonuje kilka giełd wymieniających złotówki na walutę wirtualną. Najpopularniejszą z nich jest Bitcurex.com – jedna z dziesięciu największych giełd bitcoinowych na świecie. Aby móc cieszyć się w pełni z transakcji należy na początek założyć konto – „portfel”. Portfel można zapisać na swoim komputerze – dysku, bądź pamięci zewnętrznej, można też założyć portfel wirtualny online na jednym z oferowanych przez system portali. Bez względu jaki proces zostanie wybrany, wygeneruje się jedyny i niepowtarzalny adres portfela Bitcoin. Nic nie stoi na przeszkodzie aby wygenerować kolejny, a nawet milion następnych, jeśli tylko wyrazi się taką chęć. Czynność ta jest całkowicie darmowa, łatwa, szybka i anonimowa.

Adresy nie zawierają żadnych danych o właścicielu. Są też zapisywane w łatwej dla odczytania przez człowieka formie jako ciągi tekstowe o składni zarówno literowej jak i cyfrowej w przybliżonej długości 34 znaków. Taka prostota korzystania z anonimowego narzędzia przesyłania pieniądza była dla cyberprzestępców marzeniem, które się spełniło.

Adres zaczyna się zawsze od cyfry 3 albo 1, występują w nim wielkie i małe litery z wyjątkiem wielkiej litery „O” oraz cyfry rzymskie, bez „0”. Nie istnieją znane nam z przelewów bankowych tytuły wpłat. Użytkownicy zastępują sobie ten brak nieograniczoną

[9] A. Golański, *Bitcoin bez płaczu. Jak działa kryptograficzna e-waluta?*, 2012, http://webhosting.pl/Bitcoin.bez.placzu.czesc.1.Jak.dziala.kryptograficzna.e_waluta?page=1, (26.01.2015).

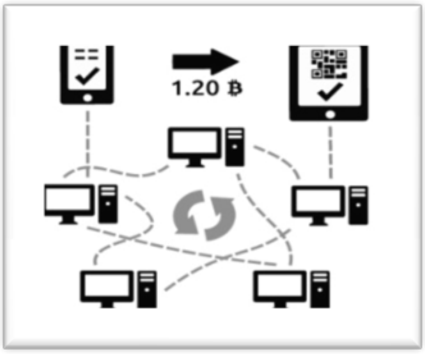
możliwością tworzenia nowych adresów, co również przyczynia się do zwiększenia anonimowości transakcji przy używaniu jednego adresu do pojedynczej operacji[10].

1rYK1YzEGa59pI314159KUF2Za4jAYYTd

Nazwa: *Przykładowy adres portfela BTC*
Źródło: Opracowanie własne

Po wygenerowaniu portfela można już dokonywać przelewów internetowych. Wszystkie potwierdzone transakcje zapisywane są bez żadnych wyjątków w łańcuchu bloków, który jest współdzielonym zapisem transakcji. Właśnie na tym polega cała sieć Bitcoin. W taki sposób przelewy mogą zostać zweryfikowane pod kątem posiadania odpowiedniej ilości BTC na koncie wydającego. Kryptografia wymusza integralność oraz porządek chronologiczny łańcucha bloków.

Za transakcję rozumie się przesłanie pewnej wartości pomiędzy dwoma adresami – portfelami, które zawierają część danych tajnych, zwanych kluczem prywatnym. Klucze prywatne niosą ze sobą matematyczne dane potwierdzające pochodzenie od właściciela danego adresu, dlatego są używane jako swoisty elektroniczny podpis, będący nie do podrobienia. Podpis zapobiega także modyfikacjom przez osoby trzecie na każdym etapie od momentu wydania.

Rysunek 1. *Transakcja BTC*
Źródło: bitcoin.org.

Wygląda na to, że przelewy dokonywane za pośrednictwem kryptowaluty są bezpieczne zarówno dla nadawcy jak i odbiorcy. Równocześnie, przy zachowaniu odpowiedniej dawki ostrożności zachowują anonimowość, co zostało od razu dostrzeżone przez ludzi operującymi nielegalnym środkami, wszelakiego pochodzenia.

FUNKCJONALNOŚĆ BITCOINA

Bitcoin zmienia świat finansów, tak jak internet zmienił wydawnictwa prasowe. Gdy każdy ma jednakowy dostęp do globalnego rynku, powstaje wiele ciekawych pomysłów. Zatem jak w praktyce używany jest dziś BTC? Można płacić nim za gry i akcesoria do gier, pre-

[10] Obserwacja autorska.

zenty, kawę, ubrania, książki, serwery, strony internetowe, komputery, zapłacić za czesne na niektórych wyższych uczelniach państwowych, kupić samochód prosto z salonu. W kwietniu 2013 r., nowe Porsche Cayman S zostało sprzedane za 300 BTC[11]. Oprócz tego, można zapłacić za kolację, hotel, wycieczkę, apartament i wiele innych, wymieniając przy tym swoją rodzimą walutę na Bitcoiny za pośrednictwem internetowych kantorów

Kryptowaluta, to świetna możliwość zarówno dla małych, jak i dużych firm. Sama w sobie pełni dodatkową funkcję promującą, bowiem można odnieść wówczas wrażenie, że podmiot akceptujący płatności cyberwalutami, idzie z duchem czasu uznając ekosystem wirtualnej waluty, będącej odbiciem realnego pieniądza. Akceptowanie ich nic nie kosztuje, nie ma żadnych opłat ani zwrotów czy prowizji. Istnieją również specjalne bankomaty, dzięki którym możemy klasycznie wymienić fizyczne waluty na te wirtualne, bez logowania się w internetowych kantorach. Dla cyberprzestępców dostępny jest więc wachlarz możliwości, który skrzętnie i z premedytacją wykorzystują.

KURS BITCOINA NA PRZESTRZENI KILKU LAT

Siedem lat temu, gdy na świat przychodził Bitcoin, jego wartość wynosiła 40 groszy za 1 BTC. W 2012 r. kurs oscylował w wysokości 30 PLN. Na początku 2013 r. kurs poszedł do góry i w szczytowym momencie uplasował się na wysokości 3.500 PLN za 1 BTC[12]. Żadna waluta świata nigdy nawet nie zbliżyła się w połowie do tej wartości. To zadziałało na ludzką wyobraźnie, gdyż wystarczyło zainwestować średnią krajową, aby w krótkim czasie kupić mieszkanie o wysokim standardzie. Ponieważ wartość Bitcoina kontrolowana jest tylko i wyłącznie przez prawa jakimi rządzą popyt i podaż wśród użytkowników, kurs potrafi ulec znaczącej zmianie nawet podczas kilku godzin. Niektórzy analitycy twierdzą, że to czysty hazard. Na pewno jest, a bynajmniej była w tym część racji. Cyberwaluta osiągnęła swój maksymalny kurs po przystąpieniu Chin do akceptacji płatności w BTC. Chińskie Google – Baidu po jakimś czasie zawiesił przyjmowanie płatności w bitcoinach. Wówczas kryptowalutę dotknął krach. Nagłe spadki kursu doprowadziły do masowego wyciągania pieniądza z elektronicznych portfelów, co jeszcze go obniżyło. Spekulanci prognozowali, że to już koniec eksperymentu pod tytułem Bitcoin. Jednak mylili się i to znacząco, aczkolwiek do dzisiaj nie można przewidzieć zachowania się elektronicznej waluty na światowych giełdach. Zmiany są zależne od samych uczestników gry, którzy niejednokrotnie przejawiają zachowania konformistyczne.

Dzisiaj kurs Bitcoina jest stosunkowo stabilny, lecz stabilność ta bywa liczona w miesiącach. Czy to wystarczy by w ogóle można było mówić o jakiejkolwiek stabilności?

---

[11] P. Rochowicz, *Wirtualna waluta pod lupą fiskusa,* 2013, http://prawo.rp.pl/artykul/1042170.html, (26.01.2015).
[12] J. Korus, *Wirtualna waluta Bitcoin warta ponad 1000 dolarów*, 2013, http://biznes.newsweek.pl/bitcoin-przekroczyl-wartosc-1000-dolarow-na-newsweek-pl,artykuly,275833,1.html, (17.11.2015).

Tabela nr 1 pokazuje, że kurs Bitcoina wahał się na przestrzeni około 2 lat dość znacznie. Zatem nie jest to waluta o stabilnym charakterze. Specjaliści stale ostrzegają o niebezpieczeństwach związanych z inwestowaniu w ulegającą stałym wahaniom kryptowalutę.

Data	Kurs w PLN	Źródło danych
20.12.2013	2107zł	bitcoiny.org
17.01.2014	2753zł	bitcoiny.org
24.03.2014	1733zł	bitcoin.pl
17.11.2015	1337zł	bitcoin.org

Tabela 1. *Kurs BTC na przestrzeni około 2 lat*

„Ciemna strona" Bitcoina

Julius Robert Oppenheimer, amerykański fizyk, twórca bomby atomowej, po jej skonstruowaniu rzekł: „Mam krew na rękach." Po wybuchu w Los Alamos słowa jego komentarza brzmiały: „Stałem się śmiercią; niszczycielem światów"[13]. Zdawał sobie sprawę, że jego wynalazek uśmierci wiele istnień i zamieni w nicość każde miejsce, w którym dojdzie do wybuchu. Nie mylił się, jednak trzeba też przyznać, że nawet coś siejącego takie zniszczenie jak broń atomowa może być wykorzystywana do dobrych celów, takich jak chociażby funkcja odstraszania czy potencjalna możliwość zmiany trajektorii lotu asteroid zagrażających bezpieczeństwu całego społeczeństwa i środowiska naturalnego.

Bitcoin oferując tak wiele możliwości związanych z anonimowością, nazywany jest czasem „walutą wolnych ludzi". Brzmi to bardzo wzniośle, jeśli weźmie się pod uwagę dobę kryzysu ekonomicznego oraz niepewności bankowych transakcji. Kryptowaluta nie mając zwierzchnictwa emitenta centralnego i nie posiadając systemu skutecznej kontroli przepływu pieniądza stała się podstawowym pieniądzem używanym przez przestępców na całym świecie.

Istnieje bowiem takie miejsce, jak „ciemna strona" internetu[14]. Właściwie nie stanowi go właściwym tego słowa znaczeniu, lecz sieć, która działa podobnie jak wszystkim dobrze znany internet. To *darknet*: sieć TOR, Freenet i I2P, z czego ten pierwszy jest największy i najbardziej popularny. Nie można się tam dostać ze zwykłej przeglądarki typu Google Chrome, Internet Explorer czy Opera. Trzeba mieć poprawnie skonfigurowany komputer, specjalistyczne oprogramowanie wraz z przystosowaną przeglądarką. To wszystko gwarantuje anonimowość na bardzo wysokim poziomie. TOR przypomina internet sprzed 20 lat. Nie ma tam wyskakujących reklam ani kolorowych stron, nie istnieje też żaden odpowiednik Google. Poruszanie się jest więc dość prymitywne, a strony ładują się wolno, ponieważ nasza

[13] A. Kimball Smith, C. Weiner, *Robert Oppenheimer: Letters and recollections*, Cambridge 1980, s. 1.
[14] J. Grabowski, *Darknet – Internet do którego lepiej nie wchodzić,* 2012, http://www.komputerswiat.pl/artykuly/redakcyjne/2012/05/darknet---internet-do-ktorego-lepiej-nie-wchodzic.aspx, (26.01.2015).

obecność jest szyfrowana w bardzo skomplikowany sposób. Na tyle skomplikowany, że FBI, NSA i CIA nie są w stanie dotrzeć do faktycznych właścicieli stron, portali i marketów w sieci TOR, o ile właściciele poprawnie wszystko skonfigurują. Nie istnieje tam cenzura. Z *darknetu* korzystają przestępcy, organy ścigania, szpiedzy, agenci specjalni, dziennikarze, handlarze bronią i żywym towarem, zawodowi płatni mordercy, pedofile, dewianci, oszuści internetowi, faszyści, naziści i kobiety chcące usunąć ciążę, itd. Nie sposób wymienić wszystkich, ale jedno jest pewne. Wszyscy, w wyżej wymienionym gronie, korzystają z usługi przelewu bezgotówkowego, jaki oferuje Bitcoin. W zestawieniu z anonimizującym połączenie sieciowe TOR-em i gwarantującym anonimową transakcję BTC, przestępcy mają gotową platformę do robienia interesów opartych na handlu nielegalnym towarem, fraudów, a także do prania nielegalnych Bitcoinów. W podziemnym Internecie znajdują się pralnie kryptowalut[15]. Przestępca wchodząc w posiadanie „brudnych" BTC przelewa je do „pralni", która mieszając wszystkie wysyła na oddzielny adres, po pobraniu prowizji „czyste" Bitcoiny, które „wyprane" kilka razy z powodzeniem przesyłane są do jeszcze innego portfela, skąd zamieniane są w kantorach na waluty, które przestępca może bezpiecznie wypłacić z bankomatu nieopodal miejsca swojego zamieszkania.

Istnieją też markety, w których można kupić wszystko, co nielegalne, płacąc oczywiście Bitcoinami. Wyglądem i strukturą przypominają dobrze nam znane z polskiej sceny handlowości internetowej – Allegro. Sprzedający mają mierzalne zaufanie na podstawie pozytywnych i negatywnych komentarzy. Za Bitcoiny można zatem kupić karabin, który zostanie wysłany do kupującego na wskazany adres, paczkomat, lub placówkę poczty w przypadku opcji *poste restante*. Anonimowość kryptowaluty zwiększa dostęp nielegalnych towarów dla zwykłych ludzi, którzy często skuszeni prostotą uzyskania czegoś zakazanego stają się w świetle prawa przestępcami. Nie wspominając już o grupach przestępczych, które mając możliwość anonimowej sprzedaży narkotyków, broni czy ludzi stale poszerzają swoje nielegalne rynki zbytu. Wyjątkowo ciężko jest z tym walczyć organom ścigania. Aby doszło do schwytania sprzedawcy, musi on sam popełnić błąd, inaczej nakład pracy i środków, które agendy bezpieczeństwa musiały by przeznaczyć na pojmanie takiego cyberprzestępcy byłby niewspółmiernie wysoki do ryzyka jakie niesie ze sobą jego funkcjonowanie w przestępczym środowisku. Mowa tu zarówno o sprzedawcach dóbr wszelakich, jak i o usługodawcach czy pedofilach wymieniających się dziecięcą pornografią, którzy także używają Bitcoinów do swych zakupów i wymiany wiedzy.

Wszystko zależy od tego w jakiej ręce danemu narzędziu (w tym przypadku kryptowalucie) przyjdzie pracować. Może ono ułatwiać życie poprzez błyskawiczne przelewy, ale i powiększać szarą strefę wydatków, transakcji nielegalnymi towarami i rozwoju cyberprzestępczości w szerokim tego problemu rozumieniu.

[15] *How Bitcoin Laundering Works,* Bitlaunder.com, https://bitlaunder.com/launder-bitcoin, (26.01.2015).

PROGNOZY DLA BITCOINA

Czy możemy uznać Bitcoina za walutę przyszłości? Czy jedynie eksperyment na miarę międzynarodowego języka esperanto, którego podstawy opublikował pod koniec XIX w. Ludwik Zamenhof? Jak pokazuje historia – esperanto, który był bardzo łatwy w nauce, logiczny i stosunkowo precyzyjny, nigdy nie wszedł w praktyce do międzynarodowego użytku[16]. Z Bitcoinem jest trochę inaczej, bowiem jego użytkowników przybywa z dnia na dzień, a od czasu wielkiego wzrostu kursu na początku 2013 r. daje o sobie słyszeć nawet w popularnych mediach, które nie są *stricte* związane z branżami IT. Firmy o globalnym zasięgu dostrzegają w nim finansowe możliwości i akceptując płatności BTC przyłączają się do wspierania projektu.

Świat bezsprzecznie cały czas zmierza ku rozwojowi technologicznemu i każdy wynalazek, który będzie niósł ze sobą prostotę obsługi, zwiększone możliwości, a przede wszystkim ułatwienia w życiu codziennym, ma ogromne szanse na akceptację społeczeństwa. Przypuszczalnie rewolucja związana z bitcoinem nastąpi wówczas, kiedy będzie można wysyłać go za pośrednictwem wiadomości tekstowych. Dotychczas pomimo prostoty, z jaką można posługiwać się Bitcoinem korzystają z niego w dużej ludzie związani z informatyką. Nie trzeba dodawać, że dla ekspertów od informatycznego bezpieczeństwa jest to niezwykle proste. Jeśli do tego otrzymują jeszcze anonimowość, to jest to narzędzie jak na razie najodpowiedniejsze do pracy wszystkich cyberprzestępców, którzy wykorzystują swoją wiedzę do celów zarobkowych.

Istnieje również prawdopodobieństwo, którego nie sposób przeoczyć. A co, jeśli Bitcoin, to największe w historii finansowe oszustwo na Ziemi? Mowa tu o bańce spekulacyjnej na zasadzie piramidy finansowej[17]. Nouriel Raubini, ekonomista, który precyzyjnie przewidział kryzys finansowy w 2008 r. opisuje Bitcoina jako: „Narzędzie w rękach przestępców, kiepski środek przechowywania bogactwa i jeden wielki przekręt finansowy". Jego zdaniem BTC nie jest walutą, nie jest nawet jednostką rozliczeniową, ani środkiem płatności czy przechowywania środków. „Jest grą w piramidę finansową, która prowadzi do nielegalnych działań"[18]. Nie przeszkodziło to jednak Richardowi Bransonowi, zamożnemu przedsiębiorcy, ogłosić, że opłaty za komercyjne loty w kosmos będą przyjmowane w Bitcoinie[19]. Płatności w tej kryptowalucie przyjmują na Cyprze warsztaty, bary, sklepy, a nawet uniwersytety.

Wszystko wskazuje na to, że pomimo obaw pod względem sprawności działania systemu oraz funkcjonalności i prostoty w użytkowaniu, Bitcoin rozwija się z dnia na dzień,

---

[16] M. Byram, *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning, Routledge*, London 2001, s. 464.

[17] Ł. Michalik, *Bitcoin – waluta wolnych ludzi czy pomysłowa piramida finansowa?,* http://gadzetomania.pl/4279,bitcoin-waluta-wolnych-ludzi-czy-pomyslowa-piramida-finansowa, (26.01.2015).

[18] *„Dr. Zagłada" atakuje Bitcoina. „To piramida finansowa"*, TVN24bis, 2014, http://tvn24bis.pl/wiadomosci-gospodarcze,71/dr-zaglada-atakuje-bitcoina-to-piramida-finansowa,406152.html, (17.11.2015).

[19] J. Bereziński, *Potężna pomoc dla Bitcoina – do gry wchodzi kosmiczny Richard* Branson, 2014, http://www.biztok.pl/waluty/potezna-pomoc-dla-bitcoina-do-gry-wchodzi-kosmiczny-richard-branson_a16182, (17.11.2015).

a płatności kryptowalutą stają się coraz popularniejsze na całym świecie, nie tylko w kręgach przestępczych.

PODSUMOWANIE WYKORZYSTANIA BITCOINA

Bitcoin szybko zmienia świat finansów, tak jak email zmienił świat poczty. Dziś nikt nie wyobraża sobie powrócenia do tradycyjnych metod komunikacji, jakie towarzyszyły człowiekowi przez wieki. Nie pisze się już tak wiele listów, zastąpiły je smsy, emaile, bądź wykorzystywane są wbudowane w portale społecznościowe komunikatory online. Nic nie stoi na przeszkodzie dla programistów aby wbudować np. w Facebooka system płatności za pośrednictwem BTC. Niebawem to może stać się realne, z racji na swoją funkcjonalność. Kryptowaluty otwierają przed ludzkością szerokie perspektywy, lecz nigdy nie będą reklamowane przez żaden rząd, z racji tego, że są poza kontrolą – nie posiadają emitenta centralnego. Nad systemem czuwają matematycznie potwierdzone zabezpieczenia kryptograficzne. Bitcoinów nie da się ukraść z czyjegoś konta bez dostępu do niego. W przeciwieństwie do tradycyjnych kont, z których pieniądze stale wyciekają za sprawą hakerów.

W zależności od punktu widzenia, jaki przyjmiemy, wyjątkowe właściwości Bitcoina posiadają zarówno plusy, jak i minusy. System płatniczy opierający się o anonimowość, a także brak nadzoru oraz pośrednictwa pozwala z jednej strony na błyskawiczne i niezwykle tanie operacje finansowe, których dokonywać można na całym świecie, wszędzie tam, gdzie tylko jest dostęp do Internetu, a z drugiej zniechęca inwestorów chwiejnym kursem, ułatwiając jednocześnie życie w szarej strefie. Jednak tradycyjny pieniądz również nie jest wolny od zbliżonych podobieństwem problemów.

Na razie Bitcoin stanowi wyjątkową alternatywę dla płatności internetowych. Równocześnie dla sprzedawcy, jak i klienta. Kiedy detalista zarabiając 5-7 proc. na towarze, oddaje bankowi 2 proc. za obsługę karty bankowej, BTC zaczyna coraz bardziej interesować. Światowy przepływ finansów bez udziału rządów, instytucji bankowych, emitenta centralnego oraz pośredników brzmi niemal nierealnie. Dużą siłą Bitcoina jest fakt, że interesuje się nim coraz więcej osób lubiących nowe technologie. Ludzkość cały czas żyć będzie w postępowych i innowacyjnych czasach, a stare technologie będą zawsze wypierane przez nowe rozwiązania. Bitcoin jest właśnie takim rozwiązaniem technologicznym, które odpowiada mierze naszych czasów, a jako konkurent tradycyjnych przelewów bankowych sprawdzi się nie gorzej, zwłaszcza, kiedy wciąż spada zaufanie do bankowych systemów w dobie kryzysu finansowego. Jeśli chodzi o bezpieczeństwo, to kryptowaluty posiadają lepiej rozwinięty od standardowych środków płatniczych system. Zdecentralizowana sieć zapewnia komfort użytkowania i anonimowość, która niestety bywa różnie wykorzystywana.

Cyberprzestępcy od 2008 r., kiedy powstał Bitcoin mają platformę do przelewania i przetrzymywania nielegalnie pozyskanych środków. Sprzedawcy oferujący nielegalne towary w *darknecie* mogą stworzyć serwisy aukcyjne podobne do znanego w Polsce Allegro. Istnieją specjalne „pralnie" nielegalnych Bitcoinów, dzięki którym haker może bezpiecznie wy-

płacać pieniądze bankomacie. Tak robią profesjonaliści. Eksperci od bezpieczeństwa IT wykorzystujący swą wiedzę do kradzieży, wyłudzeń, szantaży i innych zabiegów mających na celu pozyskanie pieniądza.

BIBLIOGRAFIA

Byram Michael. 2001. The Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning. London: Routledge.

Homa Dominik. 2015. Sekrety Bitcoina i Innych Kryptowalut. Gliwice: Wydawnictwo Helion.

Kimball Smith Alice, Weiner Charles. 1980. Robert Oppenheimer: Letters and recollections. Cambridge: Harvard University Press.

Szymankiewicz Marcin (2014). Bitcoin. Wirtualna waluta Internet. Gliwice: Wydawnictwo Helion.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

Baranowska-Skimina Aleksandra. 2014. Jak działa system ELIXIR, W http:// www. finanse .egospodarka.pl/110971,Jak-dziala-system-ELIXIR,1,60,1.html.

Bereziński Jacek. 2014. Potężna pomoc dla Bitcoina – do gry wchodzi kosmiczny Richard Branson W http://www.biztok.pl/waluty/potezna-pomoc-dla-bitcoina-do-gry-wchodzi-kosmiczny-richard-branson_a16182.

Bitlaunder.com. How Bitcoin Laundering Works W https://bitlaunder.com/launder-bitcoin.

Focus.pl. 2014. Bitcoin: Waluta przyszłości?, http://www.focus.pl/technika/bitcoin-waluta-przyszlosci-10879.

Grabowski Jacek. 2012. Darknet – Internet do którego lepiej nie wchodzić W http:// www. komputerswiat.pl/artykuly/redakcyjne/2012/05/darknet---internet-do-ktorego-lepiej-nie-wchodzic.aspx.

Korus Jakub. 2013. Wirtualna waluta Bitcoin warta ponad 1000 dolarów, W http:// biznes. newsweek.pl/bitcoin-przekroczyl-wartosc-1000-dolarow-na-newsweek-pl,artykuly,275833,1.html.

Michalik Łukasz. 2015. Bitcoin – waluta wolnych ludzi czy pomysłowa piramida finansowa?, W http://gadzetomania.pl/4279,bitcoin-waluta-wolnych-ludzi-czy-pomyslowa-piramida-finansowa.

Rochowicz Paweł. 2013. Wirtualna waluta pod lupą fiskusa W http://prawo.rp.pl/artykul/ 1042170.html.

Tomański Rafał. 2013. Co powinniśmy wiedzieć o Bitcoin? W http://technowinki.onet.pl/ artykuly/co-powinnismy-wiedziec-o-bitcoin/b30nk.

TVN24bis. 2014. „Dr. Zagłada" atakuje Bitcoina. „To piramida finansowa" W http:// TVN 24 bis. pl/ wiadomości -gospodarcze, 71/dr- zaglada- atakuje –bitcoina -to-piramida-finansowa, 406152. html.

Węglewski Miłosz. 2014. Bitcoin. Kasa, czyli zera i jedynki W http://biznes.newsweek.pl/ bitcoin--kasa--czyli-zera-i-jedynki,104481,1,1.html.

Anna PISKORZ[1]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[2]

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

anna.piskorz5@gmail.com

REAKCJE WYBRANYCH PAŃSTW ZACHODU WOBEC „ARABSKIEJ WIOSNY”

ABSTRAKT: Artykuł został poświęcony reakcji krajów zachodniej części globu na zjawisko „Arabskiej Wiosny” (rewolucyjnej fali demonstracji i protestów przeciwko panującej władzy) na przykładzie Stanów Zjednoczonych, Niemiec i Francji. Wybór państw dokonano w oparciu o następujące kryteria: po pierwsze – USA są mocarstwem globalnym i członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego; po drugie – Francja i Niemcy należą do istotnych graczy europejskich ze względu na przynależność do struktur Unii Europejskiej. Dodatkowo Francja posiada dobre relacje z krajami Afryki Północnej, natomiast Niemcy są bardziej neutralne i stanowią potęgę gospodarczą w obrębie własnego kontynentu, co może budzić zaufanie świata arabskiego.

SŁOWA KLUCZOWE: „Arabska Wiosna”, Afryka Północna, Bliski Wschód, Zachód

THE REACTIONS OF WESTERN COUNTRIES TO “ARAB SPRING”

ABSTRACT: This article deals with the Western countries reaction on “Arab Spring” phenomenon (a revolutionary wave of demonstration and protests against the power of country), especially the United States, Germany and France. The selection of countries was based on the following criteria: first of all, the US is a major power in the World and a member of North Atlantic Treaty Organization; secondly, France and Germany are main European players due to European Union membership. Additionally, France maintains good relations with North African countries, while Germany is more neutral and represents economic power within the European continent, which might gain the trust of Arabic World.

KEYWORDS: “Arab Spring”, North Africa, Middle East, West

[1] Mgr Anna Piskorz – doktorantka w Instytucie Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

[2] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

WPROWADZENIE

Proces nazwany „Arabską Wiosną" dostarczył wyzwań w sferze funkcjonowania państw współczesnego świata. Masowe wystąpienia ludności arabskiej wpłynęły nie tylko na sytuację w krajach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu (*Middle East and North Africa*, MENA), ale również na postrzeganie bezpieczeństwa międzynarodowego. Charakter i skala tego procesu nie mogły także pozostawić obojętnymi na tę sytuację państw zachodnich w szczególności Stanów Zjednoczonych, ze względu na swój status światowego mocarstwa, Niemiec budzących zaufanie w społeczeństwie arabskim poprzez wielokulturowość oraz Francji posiadającej w przeszłości imperium kolonialne znajdujące się na kontynencie afrykańskim. Ponadto, USA należy do Sojuszu Północnoatlantyckiego, natomiast Niemcy i Francja oprócz przynależności do NATO są ważnymi członkami w Unii Europejskiej.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie reakcji zachodniej części globu – na przykładzie Stanów Zjednoczonych, Niemiec oraz Francji. Autorka zmierza do sprawdzenia jak problemy powstałe w niestabilnych rejonach, objętych arabskimi rewolucjami wpłynęły na postrzeganie tych wydarzeń przez państwa Zachodu?

Fala demonstracji, która przetoczyła się w 2011 r. przez szereg państw MENA spowodowana była niezadowoleniem społecznym ze sprawowanych rządów oraz narastaniem problemów o charakterze socjalnym i politycznym, doskwierających obywatelom świata arabskiego. Niedogodności, jakie towarzyszyły ludności w codziennej egzystencji, wpłynęły na zaogniającą się sytuację na terenach objętych strajkami, w tym na zachowanie zdesperowanej młodzieży niewidzącej szans na dalszy rozwój w ojczyźnie.

ZJAWISKO „ARABSKIEJ WIOSNY"

Mianem tzw. „Arabskiej Wiosny" określane są masowe wystąpienia ludności Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu niezadowolonej ze sprawowanych rządów oraz licznych problemów socjalnych, społeczeństw świata arabskiego. Brak zapewnienia podstawowych potrzeb egzystencjalnych oraz niedogodności jakie towarzyszyły ludności arabskiej wpłynęły na wydarzenia, których przejawem był demonstracje zdesperowanej ludności, w szczególności młodzieży niewidzącej szans na rozwój w ojczyźnie. W tak ogólny sposób można scharakteryzować omawiane zjawisko. Wydarzenia o charakterze rewolucyjnym rozpoczęły się w grudniu 2010 r. samobójczą śmiercią tunezyjskiego obywatela, jednak punkt kulminacyjny osiągnęły wiosną 2011 r.

W literaturze oraz źródłach elektronicznych występuje wiele określeń tego zjawiska. Wśród nich znajduje się: „Arabska Wiosna", „Arabska Wiosna Ludów", „Arabskie Przebudzenie", arabska rewolta, arabska rewolucja, czy powstanie arabskie. Przemysław Osiewicz w swoim artykule poświęconym zagadnieniom dotyczącym nazewnictwa arabskich wydarzeń z 2011 r. stwierdza, iż termin „Arabska Wiosna" może być używany ze względu na powszechność tego zwrotu w prasie i języku potocznym oraz literaturze. Dodatkowo zauważa

symboliczne znaczenie wiosny, która kojarzy się z chęcią „odnowy, głębokich przemian w ramach życia politycznego oraz zmian norm społecznych w państwach arabskich". Ponadto nawiązuje do „zastoju, braku postępu, ograniczania swobód obywatelskich czy też skostnienia sceny politycznej" związanego z despotycznymi rządami. Wskazuje również na analogię pomiędzy wydarzeniami z 1848 r. (Europa Zachodnia i Środkowa) oraz 2011 r. (Afryka Północna i Bliski Wschód) łączącymi masowe wystąpienia ludności przeciwko autorytarnej władzy z dostrzeżeniem potrzeby systemowych zmian[3].

Państwem, które zapoczątkowało ów proces była Tunezja, znajdująca się pod panowaniem Zine al-Abidin Ben Aliego. Wydarzeniem uznawanym za początek „Arabskiej Wiosny" stała się samobójcza śmierć jednego z tunezyjskich obywateli. Kolejnym państwem zainspirowanym czynem samospalenia stał się Egipt rządzony przez Husniego Mubaraka. Prawie trzydziestoletnie sprawowanie dyktatorskiej władzy przyczyniło się do wybuchu rewolucji. Obywatele libijscy pod reżimem Muamara al-Kaddafiego także postanowili uwolnić się spod ponad czterdziestoletnich rządów despoty. Z kolei w Syrii, początkowo protesty wymierzone były w panującego od 2000 r. Baszszara al-Asada. Z biegiem czasu przekształciły się w krwawą wojnę domową trwającą po dzień dzisiejszy.

Inicjatorem arabskiego przewrotu stał się tunezyjski sprzedawca z miasta Sidi Bu Zajd – Mohamed Bouazizi. W związku z tym, że nie posiadał zezwolenia na handel często borykał się z policją egzekwującą prawo w stosunku do nielegalnych transakcji przez niego dokonywanych. W trakcie pracy został upokorzony przez policjantkę, która spoliczkowała sprzedawcę na oczach przebywających na placu rynkowym. W wyniku poniżeni oraz w związku z brakiem perspektyw na godne życie, 17 grudnia 2010 r., dokonał desperackiego czynu, którym było samospalenie. Wydarzenie przyczyniło się do manifestacji ludności żądającej poprawy warunków życia. Siostra tragicznie zmarłego Mohameda stwierdziła, iż jej brat dokonał więcej niż niejeden gracz polityczny. Silniejsi, bogatsi oraz wpływowi ludzie nie zdołali zrobić tego, co zrealizował M. Bouazizi, by obalić dyktatora. Tunezyjczycy uważają go za bohatera, który potrafił sprzeciwić się panującej władzy[4].

Egipt stał się kolejnym państwem, w którym doszło do protestów. Egipscy obywatele, zachęceni desperackim aktem tunezyjskiego bohatera z Sidi Bu Zajd, również postanowili walczyć o reformy i zmianę władzy. Pod pretekstem trwającego stanu wyjątkowego oraz ciągłych represji w stosunku do opozycji przystąpili do protestów. Największe masowe demonstracje wymierzone w autokratyczne rządy prezydenta trwały osiemnaście dni. Dalsze wystąpienia nie były tak intensywne. Swój początek miały 25 stycznia 2011 roku[5]. Publiczne wystąpienia poprzedziła seria samospaleń, odwzorowujących czyn M. Bouaziziego. Jednym

[3] P. Osiewicz, *Zmiany społeczno-polityczne w państwach arabskich po 2010 roku: krytyczna analiza stosowanych pojęć,* „Przegląd Politologiczny", 2014 nr 1, s. 10.
[4] J. Haszczyński, *Mój brat obalił dyktatora,* Wołowiec 2012, s. 5-7.
[5] K. Kaczorowski, *Stambulska recepcja Arabskiej Wiosny i idei „tureckiego modelu" demokracji*, Kraków 2014, s. 70.

z nich był dwudziestopięcioletni bezrobotny Ahmed Hashem el-Sayed. Kilka dni później doszło również do trzech innych prób samobójczych dokonanych na tym samym tle, jak poprzednicy.

Libia jest z kolei przykładem państwa, w którym procesy związane z „Arabskim Przebudzeniem" również nie przebiegły sprawnie. Do protestów przyczyniło się kilka czynników. Wśród nich znalazło się niezadowolenie społeczne ze sprawowanych dyktatorskich rządów, jak również sytuacja ekonomiczna obywateli. Zaistniałe wydarzenia bardzo szybko przekształciły się z demonstracji w konflikt z siłami reżimu, co w efekcie doprowadziło do wojny domowej. Konflikt zbrojny trwał na tym obszarze osiem miesięcy, w który zaangażowana była społeczność międzynarodowa[6].

Proces arabskich wydarzeń (przemian społeczno-politycznych) nie zakończyły się na Tunezji, Egipcie i Libii. Zaskoczeniem dla opinii publicznej okazał się sukces tunezyjskiej opozycji, który wywołał efekt domina. Przez zaledwie rok większość państw arabskich dokonała głębszych lub niewielkich zmian o charakterze politycznym. W Egipcie i Tunezji obalono autorytarne reżimy, w Bahrajnie i Maroko zaszły drobne zmiany ustrojowe natomiast w Libii i Jemenie konflikt przekształcił się w wojnę domową, która niestety trwa po dzień dzisiejszy w Syrii[7].

Reakcja Stanów Zjednoczonych Ameryki

Szczególną rolę na terytorium Bliskiego Wschodu pod względem bezpieczeństwa globalnego oraz sojuszu z Izraelem odgrywają Stany Zjednoczone. Ich zaangażowanie w sprawy państw arabskich jest znaczące. Świadczy o tym fakt, chociażby zacieśnienia współpracy między światowym mocarstwem a krajami Zatoki Perskiej oraz zauważalnie pogłębiający się wyścig zbrojeń w tym rejonie. Nie jest zatem możliwe by USA nie zamierzały ingerować w wydarzenia zwane w mediach „Arabską Wiosną".

Początek bliskowschodnich wystąpień charakteryzował się niewielkim zainteresowaniem wśród administracji prezydenta Baraka Obamy. Powściągliwość z czasem przerodziła się w próbę wpłynięcia na masowe demonstracje w państwach Zine al-Abidin Ben Aliego i Husniego Mubaraka. Wstępny brak reakcji zamienił się 1 lutego 2011 roku w działania zmierzające do wpłynięcia na zaistniałą sytuację. Wtedy to Frank Wisner (amerykański dyplomata, będący na emeryturze) został wysłany przez głowę państwa do prezydenta Egiptu, w celu przeprowadzenia istotnej rozmowy. Spotkanie odbyło się w pałacu w Heliopolis. Tam, na pytanie dotyczące sposobności zreformowania egipskiego systemu politycznego, dyplomata uzyskał odpowiedź usprawiedliwiającą autorytarne rządy sprawowane od 1981 roku. Mubarak stwierdził, iż w wyniku przeprowadzenia zmian władzę mogą przejąć islamiści. Rzutowałoby to negatywnie na dalsze prosperowanie państwa i możliwość wystąpienia chaosu w ojczyźnie. Otrzymane wytłumaczenie nie usatysfakcjonowało Wisnera.

---

[6] A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, *Dokąd zmierza Libia bez Muammara Kaddafiego?*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe" 2012 nr 1, s. 121.
[7] P. Osiewicz, *op. cit.*, s. 7.

Tego samego dnia Obama podczas rozmowy telefonicznej z egipskim prezydentem oznajmił, że nadszedł odpowiedni czas na przeprowadzenie reform. Mimo otrzymanych rad Hosni Mubarak powtórzył swoje stanowisko wcześniej zaprezentowane, co w efekcie skutkowało zaistnieniem krwawych starć w stolicy[8].

Bahrajn i Jemen nie były obiektem większego zainteresowania ze strony Stanów Zjednoczonych. USA nie wykazały się chęcią interweniowania oraz ingerowania w sprawy wewnętrzne tych państw. Jednak podkreślały, iż istotną kwestią na rzecz zmian w poczynaniach obu krajów powinny stać się głębokie reformy modernizujące obecne rządy.

Zgoła inaczej potoczyły się wydarzenia w Libii. Decyzją podjętą podczas posiedzenia zwolenników i przeciwników interwencji na libijskich obszarach opowiedziano się za jej dokonaniem. Tym samym Biały Dom zmienił dotychczasową strategię wobec bliskowschodnich wystąpień. Nastąpiło przejście z dyplomatycznych poczynań w działania z użyciem siły, by w ten sposób nadać pożądany bieg wydarzeń. Postanowienie takiego rozstrzygnięcia wojny domowej spotkało się z różnymi komentarzami wśród społeczności międzynarodowej. Jedną z nich była opinia wskazująca na ograniczone możliwości Stanów Zjednoczonych w oddziaływaniu na bliskowschodnią sytuację innymi środkami niż wojskowe.

Opinie dotyczące Ameryki oraz urzędującego prezydenta są rożne w poszczególnych państwach świata arabskiego. Nie zmienia to faktu, iż należą one do najważniejszych graczy na arenie Bliskiego Wschodu. Rewolucjoniści i demokraci po pierwsze uważają, iż Stany Zjednoczone i Zachód nie uczynili wystarczająco wiele by obalić Baszszara al-Asada. Podjęte wcześniej próby ocieplenia stosunków między krajami zniwelowały rozpoczęte w marcu 2011 r. masowe demonstracje skierowane przeciwko rządom syryjskiego przywódcy. Początkowo Waszyngton próbował w sposób dyplomatyczny wpływać na zaogniającą się sytuację. Jednak po krwawej eskalacji konfliktu na przełomie lipca i sierpnia wezwał (w oświadczeniu wydanym 18 sierpnia) Al-Asada do oddania władzy. W październiku wycofano z Damaszku ambasadora Roberta Forda ze względu na niemoc w zapewnieniu jego bezpieczeństwa. Ze względu na chwilowe uspokojenie wydarzeń powrócił on na piastowane stanowisko, aczkolwiek ów pobyt nie trwał zbyt długo. W lutym 2012 r. cały personel dyplomatyczny znajdujący się w Syrii został ewakuowany, a ambasadę zamknięto. Wysiłki USA oraz sojuszników mające na celu napiętnowania reżimu i zaprowadzenia pokoju nie przyniosły rezultatu z uwagi na wielokrotne sprzeciwy ze strony Rosji i Chin[9].

W sierpniu 2013 r. dokonano ataku chemicznego na przedmieściach Damaszku. Zginęło prawie tysiąc pięćset osób, w tym około pięćset dzieci. Użycie tej broni Stany Zjednoczone przypisały reżimowi Baszszara al-Asada. Jak podkreśla dyplomacja, opinia została wydana w oparciu o wiele różnych źródeł takich jak:

---

[8] F. Zakaria, *How Democracy Van Work in the Middle East*, 2011, http://www.cfr.org/world/time-democracy-can-work-middle-east/p23995 (24.05.2015).

[9] *Stosunki dwustronne USA-Syria,* Stosunki międzynarodowe, 2012, http://www.stosunkimiedzynarodowe. info/kraj,USA,stosunki_dwustronne,Syria (24.05.2015).

> *danych ze źródeł osobowych, rozpoznania elektronicznego i obserwacji powierzchni ziemi; licznych relacji mówiących o uderzeniu pociskami ze środkiem chemicznym na tereny kontrolowane przez opozycję; relacji pochodzących od zagranicznego oraz syryjskiego personelu medycznego; tysięcy relacji mediów społecznościowych; oraz informacji pochodzących od bardzo wiarygodnej organizacji międzynarodowej, według której do trzech szpitali na terenie Damaszku trafiło około 3.600 pacjentów z objawami odpowiadającymi działaniu środka paraliżującego*[10].

Według dalszej oceny opozycji atak nie był prawdopodobny z uwagi na brak przesłanek na dokonanie takiego czynu. Organizacje regionalne takie jak Liga Państw Arabskich czy Organizacja Współpracy Islamskiej również upatrują winy w rządach Al-Asada. Natomiast Rada Północnoatlantycka NATO oświadczyła, iż „jakiekolwiek użycie tej broni nie jest akceptowalne i nie może pozostać bez odpowiedzi. Winni muszą zostać pociągnięci do odpowiedzialności”[11].

Innego zadania była Carla Del Ponte szefowa Niezależnej Międzynarodowej Komisji Śledczej ONZ ds. Syrii. Stwierdziła w wywiadzie udzielonym dla szwajcarsko-włoskiej telewizji, iż „Istnieją konkretne podejrzenia, niepodważalne dowody, że w Syrii użyto broni chemicznej (...) Było to użycie ze strony opozycji – rebeliantów, a nie rządu”[12]. Mimo zapowiadanej interwencji zbrojnej w Syrii przez USA, nie doszło do jej zrealizowania.

Po drugie nie zapobiegli w Bahrajnie rozbiciu tamtejszej opozycji szyickiej. Mimo to wszyscy zdają sobie sprawę z potęgi USA, dlatego z uwagą wysłuchali przemówienia wygłoszonego przez głowę państwa w Departamencie Stanu w maju 2011 r. Stanowiło ono próbę podsumowania dotychczasowych wydarzeń występujących od początku roku oraz przedstawienia roli tego państwa w regionie. Obama oznajmił, iż aspiracje miejscowej ludności są zbieżne z amerykańskimi interesami, które powinny odzwierciedlać urzeczywistnienie tych dążeń[13]. W ten sposób przedstawił on clou bliskowschodniej sytuacji politycznej po masowych demonstracjach na tahrirskim placu. Ukazał możliwość wypełnienia pustki politycznej w Tunezji i Egipcie ludźmi, którzy podejmą dialog z Waszyngtonem. W innym wypadku współpraca będzie znacznie ograniczona. Oczywiście istnieje prawdopodobieństwo, że młodzi Arabowie mogą skierować się w stronę irańskiego systemu politycznego, jak również podążać drogą tradycjonalistycznego salafizmu, jak również zwrócić się ku reżimowi wojskowemu. Takie scenariusze znacznie utrudniałyby kooperację.

Podejmowane działania wobec arabskich rewolucji ze strony administracji Białego Domu są bardzo ostrożne. USA nie są przychylnie nastawione do współpracy z Hamsem oraz Bractwem Muzułmańskim. Jednak trudno nie uwzględniać tych organizacji w dalszych przedsięwzięciach,

---

[10] *Atak bronią chemiczną przeprowadzony przez reżim syryjski,* Ambasada Stanów Zjednoczonych w Polsce, 2013, http://polish.poland.usembassy.gov/syria9.html (28.05.2015).
[11] *Ibidem*.
[12] *ONZ: to rebelianci użyli broni chemicznej w Syrii,* Defence 24, 2013, http://www.defence24.pl/artykul_onz-to-rebelianci-uzyli-broni-chemicznej-w-syrii (28.05.2015).
[13] F. Leverett, H. M. Leverett, *The Dispensable Nation*, „Foreign policy”, 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/the_dispensable_nation (23.05.2015).

gdyż ruchy te należą do integralnej części bliskowschodniej sceny politycznej. Dlatego też brak jakiegokolwiek porozumienia między owymi grupami może przybrać negatywne skutki dla Zachodu. Niekorzystnie może również oddziaływać perspektywa zdobycia władzy przez większość partii islamistycznych, które mają antyizraelskie oraz antyliberalne poglądy. Dotychczasowe reżimy autorytarne były uzależnione w jakimś stopniu od Zachodu, który będzie musiał dokonać zmiany w prowadzeniu polityki stosunku do tego regionu.

REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC WOBEC „ARABSKIEJ WIOSNY"

W odpowiedzi na wydarzenia Arabskiej Wiosny, Niemcy szybko zaangażowały się w działalność na rzecz ustabilizowania sytuacji w rejonach konfliktu. Pod uwagę wzięły państwa, o których bardzo wiele mówiło się w mediach, czyli Tunezję, Egipt i Libię. W rezultacie rozpoczęły współpracę z Unią Europejską próbując ustalić wspólne stanowisko do zaistniałych okoliczności. Nie zrezygnowały przy tym ze swoich dążeń odnoszących się do transformacji demokratycznej w państwach arabskich.

Pierwszym krokiem Niemiec było rozpoczęcie kadencji niestałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ trwającej dwa lata. Musiały one wykazywać się aktywnością na arenie międzynarodowej aspirując do roli bycia stałym członkiem Rady. Podejmowane działania i dynamika rozwoju wydarzeń powodowały nieprzewidywalność zakończenia konfliktów. Drugim elementem zachęcającym to państwo do pracy nad problemem, okazały się doświadczenia Europy Środkowej z 1989 r. dotyczące zmian w państwach arabskich. Przyczyniły się one do zwiększenia swoich szans na uzyskanie większych wpływów w tym obszarze pogłębiając kontakty w sferze politycznej i gospodarczej. Trzeci składnik motywujący do działania odnosił się do niezdecydowania lub nieadekwatności reakcji południowych państw Unii Europejskiej, szczególnie Francji. Tym sposobem dyplomacja niemiecka mogła zaoferować arabskiej elicie politycznej pomoc w rozwiązaniu istniejących problemów. Jednocześnie czyniła to będąc wolną od kolonializmu oraz braku większego przywiązania do obalanych dyktatorów. W budowaniu zaufania Niemcy odwołały się do przykładu pokojowej rewolucji w NRD. Tym samym oferowały tworzenie demokratycznego porządku przejawiającego się w próbie utworzenia niezależnych sądów, partii politycznych i mediów. Dzięki takiej propozycji łatwiejsze stało się rozszerzenie wpływów oraz przeforsowanie europejskich wartości[14].

Tunezyjskie wydarzenia skomentował Werner Hoyer – niemiecki wiceminister spraw zagranicznych. Zaapelował on 11 stycznia 2011 r. o przestrzeganie wolności i praw obywateli. Następnie Guido Westerwelle – minister spraw zagranicznych, skrytykował użycie przemocy. Ze względu na pogarszającą się sytuację temat ów został wprowadzony między 11 a 14 stycznia na posiedzeniu Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa w UE. Po

[14] R. Formuszewicz, *Niemcy wobec przełomu politycznego w Afryce Północnej,* „Sprawy międzynarodowe", 2011, nr 3, s. 90-91.

odsunięciu Ben Alego od władzy oraz ustanowieniu rządu jedności narodowej Westerwelle wystąpił z propozycją pomocy w demokratyzacji państwa poprzez przeprowadzenie wyborów[15]. Już 12 lutego zjawił się on w Tunisie z wizytą dyplomatyczną jako jeden z pierwszych zagranicznych polityków. Szybko nawiązano współpracę między rządami.

Rozwój wydarzeń w Egipcie napawał Niemców większą obawą o przyszłość tego państwa niż w przypadku Tunezji. Dodatkowo stanowił wyzwanie ze względu na strategiczne partnerstwo z Izraelem. Zmiana polityczna w kraju, w którym wybuchły zamieszki, mogłaby wpłynąć na bezpieczeństwo sojusznika. Z tego powodu postępowanie niemieckiego rządu wobec buntu egipskiej ludności było umiarkowane. Mimo opowiedzenia się za opinią demonstrantów, unikano podania oficjalnego stanowiska w stosunku do niepewnej przyszłości prezydenta Hosniego Mubaraka. Westewelle próbując wpłynąć na skłócone strony konfliktu zaznaczył, iż Niemcy nie opowiadają się ani za manifestantami ani za rządzącymi, jednak swoje działania odnoszą do wartości demokracji takich jak prawa człowieka i obywatela, wolność słowa oraz swoboda demonstracji[16].

Przywódca Francji – Nicolas Sarcozy, premier Wielkiej Brytanii – David Cameron z kanclerzem Angelą Merkel na czele wystąpili pod koniec stycznia z apelem do urzędującego prezydenta Mubaraka o wprowadzenie reform. Miały się one opierać o rządy z uwzględnieniem opinii społeczeństwa oraz na wolnych i przeprowadzonych w uczciwy sposób wyborach[17]. Inicjatywa Niemiec w sprawie rozwiązania sporu miała bazować na wywieraniu wpływu na tunezyjskich polityków poprzez zniesienie stanu wyjątkowego, ustanowienie nowej konstytucji, wypuszczenie więźniów politycznych oraz zaprzestanie stosowania przemocy wobec demonstrującego społeczeństwa. Hosni Mubarak ustąpił z obejmowanego stanowiska 11 lutego 2011 r. Angela Merkel zwróciła się do przyszłej egipskiej władzy, by zachowała zawarte umowy z Izraelem w celu utrzymania bezpieczeństwa[18].

Sytuacja w Libii nie napawała niemieckich polityków optymizmem. Po wystąpieniu telewizyjnym Muamara al-Kaddafiego kanclerz Angela Merkel skrytykowała go za stosowane represji wobec swoich obywateli oraz zagroziła zastosowaniem dotkliwych sankcji. Osłabienie ekonomiczne reżimu wsparte działaniami wspólnoty europejskich państw miało przyczynić się do obalenia Al-Kaddafiego. W następstwie ulokowane środki finansowe

---

[15] *Pressemitteilung, Bundesaußenminister Westerwelle begrüßt Bildung einer Regierung der nationalen Einheit in Tunesien,* 2011, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Meldungen/2011/110117-BM_begr %C3%BCsst_Bildung_Regierung_TUN.html (05.06.2015).

[16] *Deutschlandfunk, Westerwelle will auch künftig "eine enge Partnerschaft mit Ägypten",* (wywiad), 2011, http://www.deutschlandfunk.de/westerwelle-will-auch-kuenftig-eine-enge-partnerschaft-mit.694.de.html?dram :article_id=69607 (05.06.2015).

[17] *Die Bundeskanzlerin, Gemeinsame Erklärung von Präsident Sarkozy, Bundeskanzlerin Merkel und Premierminister Cameron,* 2011, http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Pressemitteilungen/BPA/2011/01/2011-01-29-gemeinsamer-brief-aegypten.html (05.06.2015).

[18] *Die Bundeskanzlerin, Menschenrechte sind nicht teilbar, 2013,* http://www.bundeskanzlerin.de/Content Archiv/DE/Archiv17/Artikel/2013/07/2013-07-04-aegypten-mursi.html (05.06.2015).

przedstawicieli dyktatorskich rządów zostały zablokowane przez Federalne Ministerstwo Gospodarki w Niemczech[19].

Berlin postulował rozszerzenie sankcji zastosowanych już w stosunku do państwa libijskiego o embargo na surowiec ropy naftowej, za pomocą której znacznie zmniejszyłoby się finansowanie represji. Dodatkowo działaniem prewencyjnym miało być podanie osądowi Międzynarodowemu Trybunałowi Karnemu zbrodni popełnionych w Libii. Rada Bezpieczeństwa wydała w tym względzie rezolucję numer 1970 ujmującą postulowane treści. Z uwagi na to, porozumienie zawarte na forum Rady uważane było za zasługę Niemiec[20].

Znamienny wydaje się fakt, iż Niemcy odegrały większa rolę na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych niż w Unii Europejskiej. Przesłanką takiego stanu rzeczy stała się opinia Francji, która poróżniła polityczne stanowiska obu państw. Uznanie Tymczasowej Rady Narodowej przez państwo francuskie bez wcześniejszego uzgodnienia z rządem Angeli Merkel zostało negatywnie odebrane. Stanowisko to nie uzyskało prawnomiędzynarodowego znaczenia. Aspekt ten poddano wątpliwości ze względu na byłych członków reżimu znajdujących się w opozycji. Próbę oddziaływania paryskich władz na innych członków Unii Europejskiej wywierając presję przyjęcia takiego samego stanowiska, Niemcy odebrały za oznakę osłabienia ich pozycji w tej strukturze. Krytyce poddane zostało forsowanie użycia siły przez tego partnera. Obawa przed zastosowaniem opcji militarnej związana była z ryzykiem utraty zaufania wśród państw Afryki Północnej jak również ograniczeniem inicjatywy wobec rozgrywających się tam wydarzeń.

Ostatecznie Niemcy zaangażowały się w pomoc humanitarną uchodźcom przeznaczając na ten cel 15 milionów euro. Zadeklarowały się w przyszłości wspierać tworzenie nowych struktur w państwie oraz wspomagać odbudowę kraju w sferze gospodarczej. Pod uwagę brały również możliwość rozdysponowania zamrożonych libijskich funduszy pozostałych w niemieckich bankach w wyniku sankcji na potrzeby poszkodowanej ludności cywilnej znajdującej się w obszarze konfliktu. Ze względu na prawne niedogodności zrezygnowano z tego pomysłu. W zamian udzielono Tymczasowej Radzie Narodowej kredyt w wysokości 100 milionów euro. Zabezpieczenie zwrotu uzyskanej pożyczki stanowią zablokowane aktywa[21].

Odpowiedź Republiki Francuskiej

Istotnym elementem w polityce zagranicznej Republiki Francuskiej są relacje z państwami Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Stanowią ważny aspekt całej współpracy zagranicznej ze względu na wieloaspektowe powiązania tego państwa ze światem arabskim. Wśród dwudziestu dwóch członków Ligi Arabskiej ośmiu z nich to byłe posiadłości (kolonie,

[19] Pressemitteilung, *Bundeswirtschaftsministerium friert libysches Vermögen in Milliardenhöhe ein*, 2011, http://bmwi.de/DE/Presse/pressemitteilungen,did=382892.html (05.06.2015).

[20] *Die Welt, Gaddafis Regime im Todestaumel – Sanktionen der UN*, 2011, http://www.welt.de/politik/ausland/article12651627/Gaddafis-Regime-im-Todestaumel-Sanktionen-der-UN.html (05.06.2015).

[21] R. Formuszewicz, *op.cit.*, s. 96.

departamenty zamorskie, protektoraty, terytoria mandatowe) należące do Francji[22]. Dodatkowo w trzech z nich język francuski uznany został za oficjalny[23], zaś w pozostałych używany jest w życiu publicznym. Państwa te znajdują się w Międzynarodowej Organizacji Frankofonii.

Relacje ze światem arabskim do 1962 r. kształtowane był przez wydarzenia takie jak: wojna w Algierii, interwencja francusko-brytyjska w Suezie, jak również dekolonizacja Maroka i Tunezji. Po uzyskaniu niepodległości przez Algierię stosunki zostały znormalizowane. Ponadto przyczyniła się do tego postawa prezydenta Charles'a de Gaulle'a i jego stanowisko potępiające działania Izraela w czasie kryzysu algierskiego zaistniałego w 1967 r. Tym samym polepszył stosunki z państwami MENA. Kolejne poczynania uwarunkowane były różnymi przesłankami. Należą do nich kwestie odnoszące się do[24]:

- współpracy gospodarczej – porozumienie w Evian z 1962 r. przyznało Algierii niepodległość. To wydarzenie przyczyniło się do zaspokojenia potrzeb na surowce energetyczne (ropę naftową, gaz ziemny) pochodzące z krajów arabskich. Francja w większości eksportowała uzbrojenie i technologie nuklearne (do 2010 r. nabywcą była Libia), zaś w trochę mniejszym stopniu odnosiło się to do wyrobów przemysłowych. Bliski Wschód i Afryka Północna bojkotowały amerykańskie towary do lat osiemdziesiątych;
- udziału w procesach politycznych na równi z USA – w obawie przed zbyt dużymi wpływami zachodniego mocarstwa zaczęto jeszcze wyraźniej podkreślać antyizraelskie stanowisko rządu francuskiego, by w ten sposób odgrywać istotna rolę w procesach pokojowych Bliskiego Wschodu, które zostały silnie zaakcentowane w 1996 r. w trakcie podróży nowo wybranego prezydenta Jacques'a Chirac'a;
- kontroli nad imigracją – zagrożeniem bezpieczeństwa społecznego i demograficznego może być spowodowane niekontrolowaną migracją ludności z państw Morza Śródziemnego;
- obrony frankofonii – dbania o pozycję języka francuskiego na świecie;
- nieingerencji – podjęta zasada nie wtrącania się w sprawy świata arabskiego według Francji przynosi więcej korzyści niż strat.

Działania dyplomacji francuskiej prezentowane do 2010 r. były zbyt łagodne dla reżimów „Arabskiej Wiosny". Państwo to nie czuło potrzeby wprowadzania zmian demokratycznych, ponieważ uważało, iż władze świata arabskiego skutecznie zapobiegają proliferacji terroryzmu, ekstremizmu religijnemu oraz fundamentalizmowi. Jeszcze pod koniec 2010 r. ówczesny prezydent Nicolas Sarkozy gościł z wizytą między innymi przywódcę Libii – Muamara al-Kaddafiego, Syrii – Baszszara al-Asada oraz Egiptu Husniego Mubaraka. Jednak w 2011 r. doszło do zmiany polityki zagranicznej wobec tych państw.

Początkowo Francja nie zdawała sobie sprawy z konsekwencji płynących z demonstracji odbywających się w Tunezji. Pierwsze tygodnie manifestacji nie zostały odebrane negatywnie mimo ofiar w ludziach. Rząd tunezyjski postrzegany był za reformatorski, dodatkowo

[22] Algieria, Dżibuti, Liban, Maroko, Mauretania, Sudan, Syria, Tunezja.
[23] Algieria, Liban i Maroko.
[24] J. Kumoch, *Francja wobec arabskiej wiosny*, „Sprawy Międzynarodowe", 2011, nr 3, s. 71-73.

zapewniający szeroki zakres swobód społeczeństwu. Niefortunna wypowiedź szefowej MSZ Michèle Alliot-Marie zaoferowała pomoc policji w zadbaniu o bezpieczeństwo. Tym samym skrytykowała Tunezję za nieradzenie sobie z niepokornymi obywatelami, jednocześnie udzielając wsparcia reżimowi. Propozycja ta została zgłoszona dwa dni przed ucieczką Ben Aliego z kraju. Fakt ten świadczy o nie dostrzeganiu zagrożenia wynikającego z buntu tunezyjskiej ludności. Do dnia dzisiejszego władza francuska podkreśla, iż wydarzenia Arabskiej Wiosny były dla niej zaskoczeniem[25].

Wypowiedź minister spraw zagranicznych przedstawiła Francję w roli obrońcy reżimu. Dla nowych porewolucyjnych tunezyjskich władz szefowa MSZ stała się symbolem powiązań z obalonym rządem[26]. Wymusiło to konieczność dymisji Alliot-Marie ze względu na potrzebę poprawy stosunków z Tunezją oraz otwarcia się na nową politykę wobec świata arabskiego.

Po klęsce Ben Aliego francuscy politycy zdali sobie sprawę, iż nawet najpotężniejsze arabskie reżimy mogą zostać doprowadzone do upadku. Szansą poprawy stosunków z państwami arabskimi stały się protesty w Egipcie. Francuska dyplomacja pod koniec stycznia 2011 r. wyrażała zaniepokojenie zaistniałą sytuacją. Alliot-Marie nakłaniała obydwie strony do powstrzymania się od brutalnych działań stosowanych wobec siebie[27].

W deklaracji skierowanej do Hosniego Mubaraka prezydent Nicolas Sarkozy, kanclerz Angela Merkel oraz premier David Cameron zaapelowali o sprawiedliwszą przyszłość dla społeczeństwa egipskiego oraz zażądali wolnych wyborów. Jednak na wstępie dokumentu podkreślono zasługi głowy państwa. Przedstawiono go jako moderatora działającego na rzecz pokoju na Bliskim Wschodzie[28]. Kilka dni po przemówieniu Mubaraka skierowanemu do obywateli zapowiadającemu reformy z uwzględnieniem demokratycznych zmian, Sarkozy w calszym ciągu mówił o potrzebie dokonania reform według aspiracji narodu egipskiego. Po dymisji władcy, stwierdził, iż była to odważna, potrzebna i konieczna decyzja.

Wydarzenia w Tunezji i Egipcie zmieniły postrzeganie prodemokratycznych wystąpień ludności. Przeobrażenia nastąpiły w strukturach dyplomatycznych Francji. Nowym szefem MSZ został Alain Marie Juppé. Poparł on transformację dokonującą się w świecie arabskim. Francja podejmuje działania na rzecz utrzymania stabilizacji i pokoju między innymi podczas spotkań na forum G8. Podczas majowego szczytu przyjęto Deklarację z Deauville popierającą zmiany zachodzące w niektórych państwach MENA. W dokumencie tym zapowiedziano

[25] France Diplomatie, *Colloque „printemps arabe”. Discours de cloture du ministre d'etat, ministre des affaires etrangeres et europennes, Alain Juppe, à l'Institut du monde arabe*, 2011, https://pastel.diplomatie.gouv.fr (25.05.2015).

[26] N. Nougayrède, *La diplomatie française a défendu jusqu'au bout le régime tunisien*, 2011, http://www.lemonde.fr/international/article/2011/01/15/la-diplomatie-francaise-a-defendu-jusqu-au-bout-le-regime-tunisien_1466021_3210.html (dostęp: 26.05.2015).

[27] La France au Royaume-Uni, *Déclaration de Michèle Alliot-Marie sur la situation en Egypte*, 2011, http://www.ambafrance-uk.org/Declaration-de-Michele-Alliot,18588 (29.05.2015).

[28] *Egypte Déclaration*, 2011, https://appablog.wordpress.com/2011/02/03/egypte-declaration-conjointe-de-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique-francaise-de-mme-angela-merkel-chanceliere-federale-d%E2%80%99allemagne-de-m-david-cameron-premier-ministre-du-roya/ (29.05.2015).

wsparcie finansowe Egiptu i Tunezji w wysokości dwudziestu milionów dolarów w celu dokonania potrzebnych reform[29].

Wobec Libii zastosowano nową politykę. Po ustąpieniu z urzędu egipskiego prezydenta Mubaraka, cztery dni później rozpoczęła się kolejna rewolucja. Reakcja Francji była pozytywna ze względu na niezbyt dobre stosunki z tym państwem. Na relacje między innymi negatywnie wpływała wojna w Czadzie oraz zamach bombowy przeprowadzony w 1989 r. na francuski samolot przez kilku Libijczyków, wśród których znajdował się wiceszef służb specjalnych. Ponadto państwo to nie należało do Frankofonii. Próby zbliżenia z 2007 r. nie przyniosły zamierzonego rezultatu. Opinia publiczna wciąż utożsamiała Al-Kaddafiego z niestabilnością i nieprzewidywalnością[30], inaczej niż w przypadku przywódców tunezyjskiego, egipskiego i syryjskiego.

Wśród przesłanek, którymi kierowali się politycy dążący do interwencji zbrojnej w Libii wymienia się obecnie przeświadczenie o nieuchronnym upadku dyktatora. Dodatkowo wpływ na takie rozwinięcie sytuacji miało przekonanie, iż działania zbrojne w Libii nie zdestabilizują bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie. Wspierane przez francuską oraz arabską opinię publiczną dały zgodę na radykalne podejście do problemu. Przyczyniły się również do tego wewnętrzne względy polityczne, a mianowicie nadchodzące kwietniowe wybory prezydenckie. Sojusznikiem w staraniach do wykonania podjętego założenia była Wielka Brytania. Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła rezolucję numer 1973 ustanawiającą sferę zakazu lotów nad Libią. Potem nastąpił szczyt, podczas którego udzielono poparcia dla interwencji w tym państwie. Operacja prowadzona była od maja 2011 r. przez siły NATO.

Odmienne stanowisko, niż wobec państwa libijskiego, towarzyszyło angażowaniu się w syryjską wojnę domową. Dysproporcje uwidoczniły się w podejściu do obu konfliktów. W kierunku zaprowadzenia pokoju w Libii podjęto działania z użyciem sił aparatu państwowego, doprowadzając tym samym do interwencji militarnej z Zachodu. Inaczej wyglądały działania wobec reżimu syryjskiego. Nie podjęto jakiejkolwiek próby nałożenia sankcji Organizacji Narodów Zjednoczonych. Brak stosownej reakcji został skrytykowany przez lewicową opozycję, jak również media[31].

Francja, Stany Zjednoczone oraz Wielka Brytania usprawiedliwiały się brakiem konkretnych działań z uwagi na ciągłe chińskie i rosyjskie weta w Radzie Bezpieczeństwa. Państwa te uważały, iż podjęte radykalne decyzje mogłyby zostać odrzucone. Jedynym

[29] *Declaration du G8 sur les Printemps arabes. Sommet du G8 de Deauville* -- 26-27 Mai 2011, http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/Declaration_G8_Printemps_Arabes_20110527.pdf.

[30] P. Boniface, *La guerre en Libye protège Bachar Al-Assad*, 2011, http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/06/28/la-guerre-en-libye-protege-bachar-al-assad_1540652_3232.html (29.05.2015).

[31] *L'insupportable exception syrienne*, Le Monde, 2011, http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/04/26/l-insupportable-exception-syrienne_1512936_3232.html (29.05.2015).

spektakularnym gestem ze strony dyplomacji francuskiej było przeszkodzenie Syrii w ubieganiu się o członkostwo w Radzie do spraw Praw Człowieka ONZ[32].

Podjęta polityka Francji wobec świata arabskiego zmieniła się po obaleniu rządów tunezyjskiego prezydenta Ben Aliego. Inaczej zaczęto patrzeć na konflikt w Egipcie i Libii. Postępowanie wobec trwającej wojny domowej w Syrii również jest odmienne, niż wcześniejsze założenia francuskich dyplomatów. Można zauważyć, iż obecnie Paryż stara się nawiązywać jak najlepsze relacje z nowymi rządami świata arabskiego, jednak jak potoczą się dalsze losy zreformowanych w pewnym stopniu władz zależy w dużej mierze do dalszego procesu transformacji w krajach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu.

PODSUMOWANIE

Niezadowolenie społeczne spowodowane brakiem perspektyw na lepsze życie, trudności w zapewnieniu podstawowych potrzeb egzystencjalnych, domaganie się praw i wolności obywatelskich, nepotyzm oraz korupcja przywódców stały się powodem masowych strajków ludności. Fala protestów i demonstracji przetoczyła się przez szereg krajów świata islamskiego. Zaistniałe wydarzenia zyskały nazwę „Arabskiej Wiosny", od której rozpoczęcia minęło już pięć lat.

Mocarstwem światowym odgrywającym znaczącą rolę w wydarzeniach arabskiego odegrały Stany Zjednoczone. Ich działania, miały na celu powstrzymanie eskalacji przemocy i destabilizacji w tym zapalnym regionie. Ponadto pozycja jaką zajmują USA na arenie międzynarodowej wzbudza w nich poczucie obowiązku oraz potrzebę aktywnego reagowania na akty związane złamaniem praw człowieka. Z przeprowadzonej analizy można też zauważyć, że postępują bardzo ostrożnie wobec nowej sytuacji. Jednak w tym momencie nasuwa się pytanie: czy USA są w stanie pomóc społeczności arabskiej w przejściu przez trudną i wymagającą transformację?

Dodatkowo istotną rolę w wychodzeniu z kryzysu odgrywa Francja ze względu na silne powiązania z Afryką Północną oraz Niemcy z uwagi na potęgę gospodarczą. Na tej podstawie widać, iż jako członkowie Unii Europejskiej oraz NATO wpływają na procesy decyzyjne organizacji, udzielając stosownej zapomogi finansowej wybranym państwom Bliskiego Wschodu, jak również starając się nawiązać jak najlepsze kontakty z nowymi władzami powstałymi w wyniku obalenia wcześniejszych rządów.

BIBLIOGRAFIA

Atak bronią chemiczną przeprowadzony przez reżim syryjski. 2013. Ambasada Stanów Zjednoczonych w Polsce W http://polish.poland.usembassy.gov.

Boniface Pascal. 2011. La guerre en Libye protège Bachar Al-Assad W http://www.lemonde.fr.

[32] A. Geneste, *La Syrie, candidate au Conseil des droits de l'homme à l'ONU*, 2011, http://www.lemonde.fr/proche-orient/article/2011/05/09/la-syrie-candidate-au-conseil-des-droits-de-l-homme-a-l-onu_1519108_3218.html, (30.05.2015).

Bundesaußenminister Westerwelle begrüßt Bildung einer Regierung der nationalen Einheit in Tunesien. 2011. Pressemitteilung. W http://www.auswaertiges-amt.de.

Bundeswirtschaftsministerium friert libysches Vermögen in Milliardenhöhe ein. 2011. Pressemitteilun. W http://bmwi.de.

Colloque „printemps arabe". Discours de cloture du ministre d'etat, ministre des affaires etrangeres et europennes, Alain Juppe, à l'Institut du monde arabe. 2011. France Diplomatie W https://pastel.diplomatie.gouv.fr.

Déclaration de Michèle Alliot-Marie sur la situation en Egypte. 2011. La France au Royaume-Uni W http://www.ambafrance-uk.org.

Declaration du G8 sur les Printemps arabes. Sommet du G8 de Deauville -- 26-27 Mai 2011. 2011. W http://www.diplomatie.gouv.fr.

Dzisiów-Szuszczykiewicz Aleksandra. 2012. „Dokąd zmierza Libia bez Muammara Kaddafiego?". Krakowskie Studia Międzynarodowe nr 1 : 121-147.

Egypte Déclaration. 2011. W https://appablog.wordpress.com.

Formuszewicz Ryszard. 2011. „Niemcy wobec przełomu politycznego w Afryce Północnej". Sprawy międzynarodowe nr 3 : 87-102.

Gaddafis Regime im Todestaumel – Sanktionen der UN. 2011. Die Welt W http://www.welt.de.

Gemeinsame Erklärung von Präsident Sarkozy, Bundeskanzlerin Merkel und Premierminister Cameron. 2011. Die Bundeskanzlerin W http://www.bundeskanzlerin.de.

Geneste Alexandra. 2011. La Syrie, candidate au Conseil des droits de l'homme à l'ONU W http://www.lemonde.fr.

Haszczyński Jerzy. 2012. Mój brat obalił dyktatora. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Kaczorowski Karol. 2014. Stambulska recepcja Arabskiej Wiosny i idei „tureckiego modelu" demokracji. Kraków: Wydawnictwo LIBRON.

Kumoch Jakub. 2011. Francja wobec arabskiej wiosny", Sprawy Międzynarodowe nr 3 : 71-86.

Leverett Flynt, Leverett Hilary Mann. 2011. "The Dispensable Nation". Foreign Policy. W http://www.foreignpolicy.com.

L'insupportable exception syrienne. 2011. Le Monde. http://www.lemonde.fr.

Menschenrechte sind nicht teilbar. 2013. Die Bundeskanzlerin. http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2013/07/2013-07-04-aegypten-mursi.html.

Milczanowski Maciej, Sawicka Zofia. 2013. Dwa odcienie rewolucji arabskiej: Egipt i Syria. Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V.

Nougayrède Natalie. 2011. La diplomatie française a défendu jusqu'au bout le régime tunisien W http://www.lemonde.fr.

Osiewicz Przemysław. 2014. „Zmiany społeczno-polityczne w państwach arabskich po 2010 roku: krytyczna analiza stosowanych pojęć", Przegląd Politologiczny nr 1 : 7- 17.

ONZ: to rebelianci użyli broni chemicznej w Syrii. 2013. Defence 24 W http://www.defence24.pl.

Stosunki dwustronne USA-Syria. 2012. Stosunki międzynarodowe W http://www.stosunki miedzynarodowe.info.

Westerwelle will auch künftig "eine enge Partnerschaft mit Ägypten". 2011. Deutschlandfunk. W http:// www. deutschlandfunk.de.

Zakaria Fareed. 2011. How Democracy Van Work in the Middle East. http://www.cfr.org.

Sławomir WIERZBICKI[1]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[2]

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

s.wierzbicki@wp.mil.pl

WOJNY CYBERNETYCZNE JAKO ELEMENT NIEKONWENCJONALNEJ KONFRONTACJI MIĘDZYPAŃSTWOWEJ. PRAGMATYCZNA RZECZYWISTOŚĆ, NIEUNIKNIONA PRZYSZŁOŚĆ

ABSTRAKT: Celem niniejszego artykułu jest zbadanie zjawiska wojny cybernetycznej, jako elementu niekonwencjonalnej konfrontacji międzypaństwowej we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Konstrukcja niniejszej pracy, podyktowana próbą osiągnięcia odpowiedzi na powyższy temat badawczy, sprowadziła autora do przyjęcia następującej struktury. W pierwszej części pracy, przedstawiono rozwój sprzętu komputerowego i sieci informatycznych wespół z uwidocznieniem znaczenia cyberprzestrzeni. Następnie, opisano uwarunkowania teoretyczne przedmiotowej problematyki, w szczególności podstawowe determinanty, kategorie ataków z sieci oraz ich klasyfikacje. W dalszej kolejności, ukazano praktyczne aspekty zastosowania powyższych ataków biorąc za punkt widzenia konkretne casusy tj. Kosowa, Chin, Estonii, Gruzji oraz Iranu. Na koniec zaś poddano pod rozwagę cyberwojny poruszając różnice i podobieństwa oraz płynące z nich wnioski na przyszłość.

SŁOWA KLUCZOWE: cyberwojna, cyberprzestrzeń, bezpieczeństwo, internet, Kosowo, Chiny, Estonia, Gruzja, Iran

CYBERWAR AS AN ELEMENT UNCONVENTIONAL INTERSTATE OF CONFRONTATION. PRAGMATIC REALITY, INEVITABLE FUTURE

ABSTRACT: The aim of this article is to examine the phenomenon of cyber warfare as part of an unconventional confrontation between states in contemporary international relations.

[1] Mgr Sławomir Wierzbicki, doktorant Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Prace magisterską na temat: *Neokonserwatyzm w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa USA w latach 2001-2009* obronił w 2014 r. Pełnił funkcję zastępcy redaktora naczelnego uczelnianego czasopisma: „Kuryer Uniwersytecki". Kierował *Studenckim Kołem Naukowym Bezpieczeństwa Narodowego*. Przebywał na wyjeździe studyjnym (projekt) w *Permanent Mission of the Republic of Poland to the United Nations Office and the International Organizations in Vienna.* Uczestnik projektu realizowanego przez konsorcjum naukowo-przemysłowe w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa: *System Bezpieczeństwa Narodowego RP*. Obecnie pracownik Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej. Obszar badawczy: systemy bezpieczeństwa międzynarodowego; transatlantycki system bezpieczeństwa; polityka zagraniczna i bezpieczeństwa USA, ZSRR, Federacji Rosyjskiej; geopolityka Europy Środkowej i Wschodniej; integracja europejska.

[2] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

The construction of this study, dictated by an attempt to achieve a response on the above research subject, brought the author to adopt the following structure. The first part of the work presents the development of computer hardware and networks together with visualizing the cyberspace importance. Next, the conditions of this theoretical issues, in particular, the basic determinants categories of network attacks and their classifications are presented. Further, the practical aspects of the application of those attacks are shown, taking a point of view specific casus i.e. Kosovo, China, Estonia, Georgia and Iran. At the end, the cyberwars were under consideration including the differences, similarities and lessons learned for the future.

KEY WORDS: Cyberwar, cyberspace, security, internet, Kosovo, China, Estonia, Georgia, Iran

WPROWADZENIE

Nie będzie nadużyciem nazwanie obecnych czasów epoką informacji. Technologia rozwija się w coraz szybszym tempie. Rozwój gospodarczy spowodował przyrost środków finansowych przez co stało się możliwe znacznie lepsze finansowanie nauki. Wpłynęło to na rozwój ośrodków naukowych zajmujących się wybranymi dziedzinami. Nauka, która dawniej była finansowana przez państwo lub w niektórych dziedzinach przez kościół, obecnie stała się również dobrem dostępnym dla każdego, który odważy się ją rozwijać.

Dynamiczny rozwój doprowadził do powstania pierwszych komputerów, a w 1969 r. uruchomienia pierwszej zdecentralizowanej sieci, którą wykorzystywało wojsko oraz instytucje naukowe. *Sensu largo* zrodził się ARPANET (*Advanced Research Projects Agency Network*), pierwowzór obecnego internetu. Jednakże pełne wykorzystanie możliwości, jakie niósł za sobą powyższy postęp technologiczny, nastąpił dopiero w ostatniej dekadzie XX w. Współcześnie internet jest synonimem swobodnej wymiany informacji zarówno tej legalnej, jaki i bezprawnej, a wiedza stała się ogólnodostępna[3].

Tak zarysowany informacyjny postęp mający swoje zalety, doprowadził również do powstania nowych zagrożeń. Zaistniałą sytuację potęguje już nie tylko pobieranie nauki informatyki w szkołach. Precyzyjniej ujmując, wystarczy być indywidualnym dysponentem komputera, aby samodzielnie zdobyć wirtualną wiedzę. Ponadto istotnym czynnikiem stała się integracja coraz większej liczby elementów z dnia codziennego. Technologia zaś taka jak komputer wraz z siecią, początkowo dostępna tylko dla państwa, stała się tak popularna, że kwestią czasu pozostawało wykorzystywanie jej w celach destruktywnych. Obecnie coraz bardziej powszechnym zajwiskiem są proste cyberataki, a problem bezpieczeństwa cyfrowego nie jest już publiczną tajemnicą, *a fortiori* przyszłością. Problem ten w sposób ewolucyjny będzie się stale nasilać.

Celem autora nie jest wyczerpanie tematu, a jedynie subiektywne wyeksponowanie zjawiska wojny cybernetycznej, nabierającej rozpędu i znaczenia w obecnych oraz przyszłych konfliktach zbrojnych. Uzmysłowienie powagi sytuacji, jak również możliwego scenariusza „cybernetycznego Pearl Harbor”, wymogło na autorze konieczność przybliżenia dotychczaso-

[3] Do powyższych refleksji skłonił autora: A. Bojczuk, *Internet: agresja i ochrona*, Wrocław 1998, s. 29-35.

wego bilansu związanego z areną wirtualnych pól bitewnych i poddania ich pod prognostyczną refleksję.

UWARUNKOWANIA PROBLEMATYKI W SFERZE TEORETYCZNEJ

Wojna cybernetyczna podobnie jak cyberterroryzm jest coraz częściej wybieraną metodą walki we współczesnych konfrontacjach międzypaństwowych. Samo zjawisko przeniesienia ataków do strefy cyberprzestrzeni daje się stosunkowo łatwo wyjaśnić. Po pierwsze najważniejszym powodem jest cena przeprowadzenia takiego ataku. Niejednokrotnie w takiej operacji jedynymi kosztami jakie może ponieść atakujący to cena za zakup sprzętu komputerowego. Po drugie w przypadku powyższych ataków możliwe jest przeprowadzenie jej z każdego miejsca na ziemi. Innymi słowy, zanikają jakiekolwiek granice, państwowe oraz organizacyjne. I wreszcie, jeżeli sprzęt komputerowy ofiary nie jest dostępny bezpośrednio z sieci, to można wtedy przeprowadzić atak za pomocą umiejętności socjotechnicznych. Jak diagnozuje jeden z największych i najbardziej rozpoznawalnych przestępców branży komputerowej, Kevin Mitnick: „popularne jest powiedzenie, że bezpieczny komputer to wyłączony komputer. Zgrabne, ale nieprawdziwe: oszust po prostu namawia kogoś do pójścia do biura i włączenia komputera”[4].

W wojnie cybernetycznej, jak w każdej innej wojnie na podłożu konwencjonalnym, zasadniczym pytaniem, stawianym przez planistów, jest pytanie o cel ataków. Zgodnie z klasyfikacją sporządzoną w raporcie pt. *Botnets, Cybercrime, and Cyber Terrorism: Vulnerabilities and Policy Issues for Congress* , czytamy: „Bezprawny atak (lub groźba ataku) na komputery, sieci oraz informacje w nich zawarte, ukierunkowane na zastraszenie, lub zmuszenie rządu oraz społeczeństwa w celu osiągnięcia korzyści politycznych oraz społecznych”[5].

Zgodnie z powyższym można wywnioskować, że nie chodzi *stricte* o ataki przeprowadzane na same systemy, ale również na konkretny sprzęt. Wobec tego można zastosować następujący podział przeprowadzanych ataków:

- w sferze materialnej – atak na sprzęt komputerowy (*hardware*);
- w cyberprzestrzeni – atak na oprogramowanie (*software*).

Jednocześnie w literaturze przedmiotu wskazuje inny, dodatkowy podział[6]:

- kategoria I – użycie technologii w tradycyjny sposób: komunikacja, zbieranie informacji, zdobywanie środków finansowych;
- kategoria II – użycie starych technik przeciw infrastrukturze teleinformatycznej. Będzie to użycie np. siły fizycznej przeciw sprzętowi komputerowemu;

[4] K. Mitnick, W. Simon, *Sztuka podstępu: łamałem ludzi, nie hasła,* Gliwice 2003, s. 24.
[5] “Unlawful attacks and threats of attack against computers, networks, and the information stored therein when done to intimidate or coerce a government or its people in furtherance of political or social objectives”. C. Wilson, *Botnets, Cybercrime, and Cyber Terrorism: Vulnerabilitiesand Policy Issues for Congress,* http://wlstorage.net/file/crs/RL32114.pdf, s. 8. (12.06.2015).
[6] *Vide:* A. Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym* świecie, Warszawa 2003, s. 139.

– kategoria III – użycie technologii w celu niszczenia jej samej, np. ataki za pomocą wirusów.

Kategoria pierwsza nie jest tematem niniejszego opracowania, z tego względu nie będzie analizowana. Tymczasem kategoria druga wyraźnie akcentuje, że ataki na sprzęt są prowadzone metodami starymi. Jest to rozwiązanie niewymagające wiedzy informatycznej. Względem przeszłości zaszła jedynie zmiana celów. Rozpatrując przypadki tego typu ataków, konieczne jest rozważenie ich pod względem metod „tradycyjnych”[7]. Rozwijając tematykę klasyfikacji ataków powstała próba pogrupowania ich wedle kategorii[8]:

- *stealing passwords* (kradzież hasła) – zbiór metod, których celem jest zdobycie hasła do systemu;
- *social engineering* (inżynieria społeczna) – wykorzystywanie słabości czynnika ludzkiego, manipulacje;
- *bugs and backdoors* (błędy oraz tzw. tylnie drzwi) – wykorzystywanie błędów w oprogramowaniu;
- *authentication failures* (błędy w autoryzacji) – wykorzystywanie oraz łamanie systemów autoryzujących;
- *protocol failures* (błędy w protokołach) – wykorzystywanie błędów w protokołach komunikacyjnych – zbiorach reguł, które są wykorzystywane przez programy do komunikacji między sobą;
- *information leakage* (wyciek informacji) – bezprawne zdobycie dostępu do informacji, które są niezbędne do funkcjonowania sieci;
- *denial of service* (odmowa usługi/wyczerpanie usługi) – uniemożliwienie korzystania z serwisu przez przepełnienie zasobów, np. serwera.

Należałoby również wymienić podział ze względu na skutek, jaki atakujący zamierzają osiągnąć[9]:

- *corruption* (uszkodzenie) – bezprawna zmiana informacji;
- *leakage* (wyciek) – wydostanie się informacji do miejsc jej nieprzeznaczonych;
- *denial* (odmowa) – spowodowanie niedostępności sieci, maszyny lub programu.

Znacznie precyzyjniejszą klasyfikację ataków dokonuje Neumann i Parker[10]:

- *external information theft* (kradzież informacji zewnętrznej) – kradzież informacji przez osobę niezwiązaną np. z firmą;

---

[7] Warto odnotować, że w latach 70. ubiegłego wieku Czerwone Brygady dokonały ataków na firmy komputerowe, z przekonaniem, że niszczą serce państwa. Równocześnie za inny przejaw agresji z wykorzystaniem metod tradycyjnych można uznać casus paraliżu japońskiego przypisywanemu grupie „Frakcji Środka”. Liderzy siatki doprowadzili do poważnych uszkodzeń infrastruktury energetycznej państwa oraz awarii telefonicznego systemu sterowania ruchem kolejowym. Szacuje się, że na skutek ataków około 6,5 miliona obywateli japońskich doświadczyło trudności logistycznych w poruszaniu się po kraju. Głównym celem, który przyświecał Frakcji Środka była chęć okazania solidarności ze strajkującymi kolejarzami oraz demonstracja sprzeciwu wobec prywatyzacji kolei. *Vide:* R. Białoskórski, *Cyberzagrożenia w środowisku bezpieczeństwa XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 59.

[8] Do powyższych wniosków skłonił autora: A. Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *op. cit.*, s. 142-144.

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem.*

– *external abuse of resources* (zniszczenie sprzętu) – uszkodzenie nośników danych;
– *masquerading* (udawanie) – podanie się za inną osobę;
– *pest programs* (wirusy) – infekcja złośliwym oprogramowaniem;
– *bypassing authentication or authority* (omijanie zabezpieczeń autoryzujących) – łamanie haseł;
– *authority abuse* – nadużycia władzy (na przykładzie fałszowania danych);
– *abuse through inaction* (szkoda przez zaniechanie) – świadome niewłaściwe zarządzanie;
– *indirect abuse* (nadużycia pośrednie) – użycie programów trzecich do stworzenia złośliwego oprogramowania.

W ogólnym rezultacie klasyfikacja Neumanna oraz Parkera mogłaby się zdawać poprawną. Choć trzeba pamiętać, że takie orzecznictwo należałoby postawić dopiero w momencie, gdy kategorie zostaną ze sobą połączone w jednolitą całość. W przeciwnym wypadku klasyfikacja ataku mogłaby stać się niemożliwa, ponieważ często łączy się ze sobą kilka metod ataków.

UWARUNKOWANIA PROBLEMATYKI W SFERZE PRAKTYCZNEJ

CASUS KOSOWA Z 1999 ROKU

Najogólniej biorąc, ataki cybernetyczne w Kosowie rozpoczęły się jeszcze przed operacją Allied Forces zorganizowaną przez siły Sojuszu Północnoatlantyckiego (*North Atlantic Treaty Organization* – NATO) w marcu 1999 r. W październiku 1998 r. serbska grupa Black Hand dokonała ataków na albańską witrynę internetową oraz groziła kolejnymi atakami, a także na serwisy internetowe NATO[11].

Pierwotnie strona amerykańska nie zamierzała długo czekać i błyskawicznie dokonała rozeznania w kontekście możliwie całkowitego odcięcia Jugosławii od Internetu. Mimo wszystko, z obawy o ludność, która na skutek takiego posunięcia zostałaby pozbawiona dostępu do sieci internetowej i zdana wyłącznie na propagandowy przekaz władz, plan zamrożono, a społeczność mogła w dalszej mierze korzystać z dostępu do sieci i konfrontować napływające wiadomości. Równocześnie kampania gróźb związana z kolejnymi atakami w sieci została rozpoczęta 27 marca 1999 r. Rosyjska strona internetowa (gazeta.ru) podała wówczas informację o ataku na portal Białego Domu, co zresztą zostało odparte przez USA informacją, że strona została zamknięta z powodu awarii sprzętu[12].

Mimo wszystko ataki nie ustawały, dochodziło nawet do stu dziennie. Warto jednak podkreślić, że były to ataki na serwery udostępnione publiczne, przez co sytuacja nie miała większego wpływu na funkcjonowanie NATO. Ponadto sam Sojusz Północnoatlantycki przyznał, że na tego typu ataki nie zamierza odpowiadać. Dopiero na skutek presji amerykańskiej stosowne

[11] *Vide:* K. Mitnick, W. Simon, *op. cit.*, s. 24.
[12] Do powyższych wniosków skłonił autora: Ł. Szmurmiński, *Wojna w internecie – walka informacyjna*, [w:] A. Kozieł, K. Gajlewicz (red.), *Media masowe wobec przemocy i terroryzmu*, Warszawa 2009, s. 142-143.

działania zostały podjęte. Starano się manipulować kontami bankowymi oraz przeprowadzać ataki na jugosłowiańską obronę przeciwlotniczą. Na ataki typu *e-mail bombing*, które skierowano przeciw NATO, odpowiadano *per analogiam*. Z jednej strony zaatakowano witrynę gov.yu, co poskutkowało jej zablokowaniem. Z drugiej strony posunięcie te spotkało się z negatywnym nastawieniem dostawcy internetowego, który odciął od Internetu jej koordynatora – Richarda Clarka, za łamanie antyspamowej polityki firmy. Notabene swoją obecność zademonstrowała również amerykańska grupa Team Sploit, która na kilku stronach umieściła tekst „Powiedzcie swoim rządom, aby zakończyły tę wojnę”[13].

W końcowych etapach walki podmieniano zawartości witryn internetowych. I tak, chociażby działacze z Black Hand dokonali włamań na portale artbell.com, gdzie umieszczono tekst potępiający atak NATO na Jugosławię. Agresorzy ponadto zamieścili na jednym z albańskich portali internetowych następującą informację: „Kontynuujemy usuwanie albańskich kłamstw z internetu”. Jak diagnozuje Szurmiński, stronie serbskiej pomagali aktywiści z Rosji oraz Chin, którzy m.in. na amerykańskim portalu internetowym *Orange Coast College* umieszczali wulgarne sformułowania wobec prezydenta Williama J. Clintona. Działanie to sprowokowało prezydenta do podjęcia zdecydowanych kroków w odwecie, stając się ważnym element toczącej się gry nerwów i debaty w Białym Domu nad przeciwstawianiem się tego typu atakom.

W toczących się w przestrzeni cybernetycznej rozgrywkach dokonano równocześnie ataków na portale Departamentu Energetyki, Departamentu Spraw Wewnętrznych oraz Służby Parków Narodowych. Z kolei na ataki ze strony chińskich aktywistów odpowiedziały grupy Bronc Buster Zyklon które zaatakowały chińskie serwery, co utrudniło tamtejszej ludności poruszanie się po sieci[14].

W konkluzji należałoby podkreślić, że podczas konfliktu w Kosowie nie wykorzystano zaawansowanych technik. Były to głównie ataki *e-mail bombing* oraz podmiany stron internetowych. Warto jednak zauważyć, że strefa ta zaczęła być powoli wykorzystywana do celów politycznych.

CASUS CHIŃSKI Z 2001 ROKU

Pierwszego kwietnia 2001 r. nowo wybrany prezydent Stanów Zjednoczonych republikanin George W. Bush został poddany pierwszej ważnej próbie decyzyjnej. Tego „czarnego dnia” doszło do kolizji chińskiego myśliwca z amerykańskim samolotem zwiadowczym EP-3. W wyniku zderzenia śmierć poniósł chiński pilot, a samolot amerykański musiał awaryjnie lądować na terytorium Chin, które oskarżyły tym samym USA o prowadzenie szpiegostwa. Niespełna tydzień po toczących się ostrych wymianach dyplomatycznych na linii Pekin-Waszyngton, amerykańska grupa sonB0x włamała się na strony kilku istotnych chińskich

[13] *Ibidem*, s. 146.
[14] *Ibidem*, s. 145-146.

przedsiębiorstw. Zawarte treści podmieniono na grafiki pornograficzne oraz obwieszczono je takimi hasłami jak: „Gdzie nasz samolot złodzieje?!"; „Nienawidzimy Chin. Oddajcie nasz samolot!"[15]. Dopełniono to również kilkoma innymi atakami przeprowadzonymi na witryny rządowe Państwa Środka.

W efekcie Chińczycy podjęli działania odwetowe za: „niczym niesprowokowany i skandaliczny atak USA na Chiny"[16]. Warto podkreślić, że w tym celu powstała specjalna witryna KillUSA.com, z której możliwe było pobranie oprogramowania umożliwiającego ataki. W dodatku zarówno Pekin, jaki i Waszyngton zostały wsparte w swoich działaniach przez strony trzecie. Chinom pomogły takie państwa jak: Indonezja, Japonia czy Korea. Amerykanom natomiast pomogli hakerzy z Arabii Saudyjskiej, Argentyny, Brazylii, Indii, Malezji oraz Pakistanu. W trakcie prowadzonej konfrontacji Chińczycy zdołali zaatakować portale: Białego Domu, Departamentu Pracy, Departamentu Zdrowia, Departamentu Energetyki, Departamentu Spraw Wewnętrznych, Izby Reprezentantów oraz Dowództwa Marynarki Wojennej. Na odpowiedź amerykańską nie trzeba było długo czekać. W krótkim czasie chińskie strony rządowe przestały działać, a na stronie jednego z ministerstw zamieszczono zniszczoną flagę chińską[17].

Ostatecznie 7 maja 2001 r. na portalu ChinaByte zamieszczono ogłoszenie wzywające do wstrzymania działań. Szacuje się, że w wyniku ataków ucierpiało około półtora tysiąca stron amerykańskich oraz około trzystu chińskich[18]. Prowadzona wojna uświadomiła stronom konieczność przykładania większej uwagi do wzmacniania własnego cyberbezpieczeństwa. Niemniej jednak warto zauważyć, że rząd chiński, który w rzeczywistości nie poparł, ale też nie powstrzymywał ataków po tych wydarzeniach postanowił wykorzystać potencjał niezależnych działaczy. Jak podaje w swoich pracach Roman Szymaniuk, już w 2002 r. minister bezpieczeństwa publicznego Chin stwierdził, że „wirusy to narzędzia masowego ataku". Autor dodaje również, że „w kraju kształci się hakerów mających działać na zlecenie rządu"[19].

Dopiero w 2011 r. ChRL oficjalnie potwierdziła przeprowadzanie szkoleń dla przyszłych hakerów. Jak stwierdzono, powstała jednostka o nazwie Blue Army, której wydźwięk ma charakter *stricte* defensywny, polegający na zabezpieczeniu oraz odpowiadaniu na potencjalne ataki[20].

CASUS ESTOŃSKI Z 2007 ROKU

Estonia jest państwem europejskim, które posiada jedną z najbardziej rozwiniętych sieci teleinformatycznych. Dzięki rozbudowanej sieci możliwe jest choćby oddawanie swojego

[15] A. Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *op. cit.*, s. 174.
[16] *Ibidem*, s. 174.
[17] Powyższe refleksje powstały w oparciu: *ibidem*, s. 175-176.
[18] Xu. Wu, *Chinese Cyber Nationalism: Evolution, Characteristics, and Implications,* Lexington 2007, s. 54-55.
[19] Powyższe cytaty za: R. Szymaniuk, *Cyberterroryzm – wcale nie wirtualne zagrożenie*, „Kwartalnik Bellona", nr 4, 2009, s. 56.
[20] *Chiny: zatrudniamy 30 hackerów*, http://niebezpiecznik.pl/post/chiny-zatrudniamy-30-hackerow/ (13.06.2015).

głosu wyborczego online, czy też składanie deklaracji finansowych. Ponadto estoński parlament uznał dostęp do sieci internetowej za jeden z podstawowych praw człowieka. Takie „usieciowienie" Estonii ma z jednej strony zalety, a z drugiej strony swoje wady. Szczególnie te drugie bezwzględnie zostały wykorzystane w 2007 r., gdy miał miejsce konflikt między Rosją a Estonią. *Casus belli* tzw. rosyjsko-estońskiej „wojny o historię", sprowadzał się do przeniesienia Brązowego Żołnierza – pomnika Armii Czerwonej. Dla strony rosyjskiej symbol ten stanowił element upamiętniający sowieckich żołnierzy, poległych podczas „wyzwalania Tallina z rąk nazistów". Z kolei przez Estończyków postrzegany był jako symbol okupacji państwa. Decyzja o przeniesieniu pomnika ze śródmieścia Tallina na podmiejski cmentarz wojskowy doprowadziła do konsternacji mniejszość rosyjską. Swój sprzeciw wyrażano poprzez agresywne demonstracje wzniecane przez środowiska nacjonalistyczne. Gdy z jednej strony na ulicach toczyły się walki pomiędzy aktywistami a służbami porządku publicznego, to z drugiej strony do prawdziwej wojny doszło w estońskiej cyberprzestrzeni. Rosyjskie cyberataki skierowano w niemal każdy sektor bezpieczeństwa państwa, a nawet oświaty[21].

W najbardziej szczytowym momencie, czyli w Dzień Zwycięstwa, obchodzony w Rosji 9 maja, ruch na estońskich stronach WWW wzrósł ponad dwudziestokrotnie, osiągając tym samym apogeum, a celem stał się nawet sektor prywatny. Warto odnotować, że w pewnej chwili sytuacja w estońskiej cyberprzestrzeni wymknęła się spod kontroli, a próba przywrócenia *status quo ante* okazała się niemożliwa. Dwa największe banki, Hansapank i SEB Ühispank, musiały zawiesić usługi online i wstrzymać transakcje zagraniczne. Zamarła też strona największego dziennika „Postimees". Cyberwojna trwająca trzy tygodnie, ukazała jak bezbronne wobec cyberterroryzmu może stać się społeczeństwo małego państwa. Najdobitniej podsumował to estoński minister obrony Jaaka Aaviksoo, mówiąc: „pierwszy raz zdarzyło się, żeby cyberataki stanowiły poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa całego narodu"[22]. Z analitycznego punktu widzenia doskonale wyraził się na ten temat Gadi Evron, izraelski ekspert ds. bezpieczeństwa, stwierdzając iż „za pomocą cyberbomby Estonia została niemal zepchnięta do epoki kamiennej"[23].

W odpowiedzi na powyższe ataki, państwa Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, zadecydowały o wysłaniu do Estonii ekspertów w dziedzinie cyberbezpieczeństwa. Nominalnie ich zadaniem było wsparcie estońskich informatyków walczących z problemami sieci. Skądinąd problemem prawnym pozostawało definiowanie ataków cybernetycznych. NATO, jako sojusz zbiorowej obrony, nie mógł operować w ramach artykułu 5. Traktatu Waszyng-

---

[21] Powyższy akapit powstał w opracowaniu: M. Lakomy, *Znaczenie cyberprzestrzeni dla bezpieczeństwa państw na początku XXI wieku*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations", tom 42, Warszawa 2010, s. 62; J. Jalonen, *Dni, które wstrząsnęły Estonią,* http://www.eesti.pl/dni-ktore-wstrzasnely-estonia-11963.html (13.06.2015).

[22] J. Davis, *Hackers Take Down the Most Wired Country in Europe*, „Wired Magazine", http://www.wired.com/ politics/security/magazine/15-09/ff_estonia?currentPage=all (13.06.2015).

[23] G. Evron, *Estonia and Information Warefare*, http://www.podcastchart.com/podcasts/defcon-15-video-speeches-from-the-hacker-conventions/episodes/gadi-evron-estonia-and-information-warefare (13.06.2015).

tońskiego, ponieważ cyberataki nie są uznawane za akcje militarne, choć niewykluczone, że w przyszłości ta definicja zostanie o powyższe poszerzona[24].

Można by wnioskować, że dla zwykłego Estończyka cyberataki były raczej frustrujące niż niebezpieczne. Utrudniły one komunikację i przepływ informacji np. w postaci realizacji płatności. Z drugiej strony skala ataków spowodowała też szkody finansowe np. wśród banków internetowych. Niezależnie od tego zastosowane metody agresji nie należały do unikatowych, a wręcz można pokusić się o stwierdzenie, że były dość prymitywne i z pewnością nie wystarczyłyby w kompleksowym zniszczeniu infrastruktury informatycznej estońskiego społeczeństwa. Pomimo tego, efekt psychologiczny został osiągnięty: zawieszenie usług bankowych nawet na pewien czas starczyło, aby zaniepokoić zwykłego mieszkańca Talina.

CASUS GRUZIŃSKI Z 2008 ROKU

Następnym ważnym wydarzeniem w cyberprzestrzeni był konflikt między Gruzją a Rosją z 2008 r. Do dziś istnieją realne przesłanki świadczące o zaangażowaniu w ataki rosyjskich służb specjalnych takich jak Główny Zarząd Wywiadowczy (GRU), czy Federalna Służba Bezpieczeństwa (FSB), które miały jakoby kontrolę nad botnetem dokonującym ataków[25]. Pierwsze wzmianki o agresji wirtualnej pojawiły się 5 sierpnia. Gruzini wówczas zablokowali swoimi działaniami dostęp do osetyńskich portali informacyjnych oraz radia rządowego. W efekcie tego ataku rodzime media rozpoczęły nadawać informacje podawane przez gruzińską stację Alania TV[26].

Wobec powyższego strona rosyjska nie pozostała bierna i dokonała analogicznego odwetu. Ataki zostały przeprowadzone między innymi na witrynę prezydenta Micheila Saakaszwilego, gruzińskiego rządu, ministra spraw zagranicznych oraz ministra obrony. Atakami DDoS (*distributed denial of service*, rozproszona odmowa usługi) zablokowano dostęp do serwerów naukowych, jak również wiodących portali informacyjnych. W wyniku tego odwetu strona gruzińska straciła możliwość przekazywania informacji opinii międzynarodowej w tym chociażby perswadowania własnego stanowiska na temat toczącego się konfliktu. Miron Lakomy przekonywał, że rządowe organa musiały stosować rozwiązania tymczasowe jak na przykład: ministerstwo spraw zagranicznych zaczęło korzystać z blogów Google. W walce zastosowano również atak *deface*, którym podmieniono zawartość strony prezydenta Gruzji, a treść portalu zstąpiono zdjęciem Adolfa Hitlera. W zaistniałej sytuacji jednym z rozwiązań, na jakie udało się zresztą zdobyć rządowi Tbilisi, było skorzystanie z serwerów ulokowanych w innych krajach. Z pomocą zaangażowały się tutaj: Polska, Ukraina czy też Estonia, które udostępniły swoje zasoby wspomagające[27].

---

[24] *Vide:* M. Lakomy, *op. cit.*, s. 61.

[25] J. Leyden, *Russian spy agencies linked to Georgian cyber-attacks*, http://www.theregister.co.uk/2009/03/23/georgia_russia_cyberwar_analysis/ (31.08.2015).

[26] Powyższy akapit powstał w opracowaniu: J. Farwell, R. Rohozinski, *Stuxnet and the Future of Cyber War*, "Survival Global Politics and Strategy" vol. 53 no.1, s. 26; M. Lakomy, *op. cit.*, s. 141.

[27] Streszczenie poglądu za: *ibidem*, s. 147-148.

Jednocześnie dokonując porównania z uprzednio opisanymi aktami wirtualnej agresji, również i w tym przypadku nie użyto zaawansowanych metod ataków. Były to głównie ataki DDoS oraz tzw. *website defacement*. Niemniej uderzająca była kwestia zablokowania możliwości prezentowania gruzińskiego stanowiska na arenie międzynarodowej. Było to postępowanie niezwykle zbliżony do wydarzeń z Kosowa w 1999 r., kiedy także planowano odciąć tereny Jugosławii od dostępu do sieci. Ukazuje to, że działania w cyberprzestrzeni, a mające skutki w rzeczywistości są niemal tożsame. W przypadku Jugosławii postanowiono pozostawić dostęp do sieci z zamierzeniem umożliwienia ludności dostępu do większej ilości źródeł informacji, a przez to łatwiejszej ich weryfikacji. W przypadku Gruzji zauważono tę zależność, w wyniku czego ofiarami ataku padły strony informacyjne. Uniemożliwiło to obywatelom zdobywania informacji o zaistniałych zdarzeniach i uruchomiło napęd rozwijający działalność propagandową.

CASUS IRAŃSKI Z 2010 ROKU

Za najbardziej znane, a zarazem najlepiej dopracowane ataki uważa się te, które zostały przeprowadzone na Islamską Republikę Iranu. Inicjacja powstrzymywania nuklearnego programu Iranu została nazwana mianem „Olympic Games" i według niektórych źródeł,-powstała na skutek bezpośredniej decyzji 43. Prezydenta USA George'a W. Busha. Pierwotnie działania miały na celu zahamowanie, lub wstrzymanie wzbogacania uranu do poziomu krytycznego i tym samym nie prowokowanie Iranu do walki zbrojnej. Nie jest do końca jasne, kiedy rozpoczęło się wdrażanie ataków na irański program atomowy. Niemniej, za oficjalną datę przyjmuje się rok 2010, który związany jest właśnie z odkryciem wirusa Stuxnet. Dokonała tego jedna z białoruskich firm antywirusowych. Choć trzeba zaznaczyć, że z biegiem czasu wyszło na jaw, że Stuxnet nie jest jedynym wirusem zaaplikowanym w irański program nuklearny. Dopełnienie jego agresywności zostało powiązane z innymi wirusami tj. Duqu, Flame oraz Gauss. Jak przypuszcza Farwell, wszystkie zostały napisane przez ten sam podmiot, pomimo tego, że każdy z wirusów miał inne w swoim założeniu zadanie techniczne do wykonania[28]. Autor skoncentruje swoją uwagę na wirusie Stuxnet. Niemniej, kilku informacji dotyczących jego szczepów nie można pominąć.

I tak wirus Flame został w ostatecznym rozrachunku zlokalizowany w Iranie, Libanie, Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Izraelu, Sudanie, Syrii, Arabii Saudyjskiej oraz Egipcie Zwykło się przyjmować, że łącznie zainfekował około 5 tys. komputerów. Jego głównym zadaniem było monitorowanie otoczenia. Najprościej ujmując, wirus ten potrafi wykradać pliki, aktywować mikrofony w komputerach, przez co rejestrować dźwięki w otoczeniu, wykonywać zrzuty ekranu oraz wyszukiwać telefony za pomocą protokołu Bluetooth. Flame ponadto został z czasem wyposażony w dodatkowy moduł, którego komenda nakazywała mu się odin-

[28] Do powyższych refleksji skłonił autora: J. Farwell, R. Rohozinski, *The New Reality of Cyber War*, „Survival Global politics and strategy", vol. 54 no.4 August-September 2012, s. 109; P. Konieczny, *Stuxnet – czyli co już wiemy o przełomowym robaku?*, http://niebezpiecznik.pl/post/stuxnet/ (13.06.2015).

stalować w momencie zrealizowania zadania[29]. Wirus Duqu podobnie jak Flame został stworzony w celu kradzieży danych. Jego zadaniem było przesyłanie na docelowy serwer zrzutów ekranu, zapisu wciśniętych klawiszy oraz zbieranie informacji na temat uruchomionych procesów. Identycznie jak w przypadku wirusa Flame, Duqu odinstalowuje się, jednakże ze względu na wbudowany kod dokonuje tego dopiero po upływie 36 dni. *Ad extremum*, wirus Gauss został napisany w podobny sposób jak jego poprzednicy. Dzieli z nimi fragmenty kodu i jest przez to jedynym dowodem na to, że wirusy są napisane przez ten sam zespół. Gauss w odróżnieniu od dwóch uprzednio opisanych wirusów wykrada dane związane z finansami[30]. Do zadań wirusa Gauss należą[31]:

- przechwytuje ciasteczka i hasła z przeglądarek;
- wykrada pliki konfiguracyjne i wysyła je autorom trojana;
- infekuje dyski USB;
- kradnie dane dostępowe do banków (głównie z Bliskiego Wschodu: Bank of Beirut, EBLF, BlomBank, ByblosBank, FransaBank, Credit Libanais, Citibank, PayPal);
- kradnie dane dostępowe do portali społecznościowych, skrzynek e-mail i kont IM.

Spośród wyżej wskazanych Stuxnet był pierwszym z odkrytych wirusów, które zostały wymierzone w irański program atomowy. Wirus błyskawicznie został okrzyknięty największym krokiem do przodu w dziedzinie cyberwojny, ale równocześnie wykazano, że nie jest on tak zaawansowanym narzędziem, za jaki się go uważano. Głosy z zarzutami, były wymierzone w jakość kodu programu. Ponadto przyjmuje się, że Stuxnet posiada podstawowe i mało rozwinięte sposoby omijania zabezpieczeń programów antywirusowych. Jak zauważają wybitni eksperci, J. Farwell oraz R. Rohozinski Stuxnet zawiera w sobie kilka ataków zwanych *zero-day exploits*[32]. Innymi słowy, działalność Stuxnetu jest tylko zlepkiem wielu innych linii kodu. Nie jest to innowacja, ponieważ podobne techniki stosowano już wcześniej podczas ataku na Dowództwo Centralne USA (*United States Central Command* – USCENTCOM), skąd kradziono dokumenty niejawne[33].

J. Farwell i R. Rohozinski posuwają się w swoich analizach dalej i nazywają Stuxnet Frankensteinem, właśnie z powodu dodania do niego kilku ataków *zero-day*. Swoją drogą, takie nazewnictwo znajdzie również potwierdzenie w fakcie modułowości nie tylko Stuxneta, ale również pozostałych wirusów. Wszystkie cztery zostały skonstruowane z modułów. Pewne części kodu wirusów powtarzają się w każdym z czwórki, która została użyta przeciw Iranowi[34].

[29] *Vide:* J. Farwell, R. Rohozinski, *The new reality...*, *op. cit.*, s. 109; P. Konieczny, *Flame – mówią, że gorszy od Stuxneta*, http://niebezpiecznik.pl/post/flame-mowia-ze-gorszy-od-stuxneta/ (13.06.2015).
[30] Powyższy akapit opracowany w oparciu: *Duqu – nowy Stuxnet*, http://niebezpiecznik.pl/pos t/duqu-666/ (13.06.2015); J. Farwell, R. Rohozinski, *The new reality...*, *op. cit.*, s. 110.
[31] *Gauss – kolejny członek rodziny Stuxnet, Duqu, Flame*, *op. cit.*
[32] Wykorzystanie luki w oprogramowaniu, która nie została wcześniej ogłoszona, przez co nie jest uwzględniona np. w aktualizacjach; najczęściej dostępne na czarnym rynku.
[33] *Vide:* J. Farwell, R. Rohozinski, *Stuxnet…*, s. 25.
[34] *Ibidem*, s. 26.

Ostatecznie należy przyjąć, że zbytnie rozwinięcie kodu mogło spowodować zawężenie osób, które byłyby w stanie napisać taki program. Ponadto, każde dodatkowe dni mogły nie być na tyle cenne dla twórców by poświęcać środki finansowe oraz czas na przedłużenie żywotności wirusa. Stuxnet zainfekował w sumie ponad 60 tys. komputerów, a przeszło połowa z nich należała do Iranu. Wirus ten został również odnaleziony w innych krajach tj. Indie, Indonezja, Chiny, Azerbejdżan, Korea Południowa, Malezja, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Australia, Finlandia i Niemcy W ogólnym bilansie należałoby podkreślić, że Stuxnet w odróżnieniu od wirusów Duqu, Flame'a oraz Gaussa, miał przed sobą postawiony zupełnie odmienny cel. Przed wymienionymi, trzema wirusami postawiono zadanie kradzieży informacji. Podczas gdy działalność Stuxnetu miała charakter *stricte* sabotażowy – spowolnienie irańskiego programu nuklearnego[35].

Stuxnet był wymierzony w konkretny rodzaj sprzętu. Atakował oprogramowanie firmy Siemens: WinCC oraz PCS 1 – programy zarządzające procesami przemysłowymi. Docelowym przeznaczeniem miała być zmiana ustawień fabrycznych w powyższych programach. Wnikając w komputery zainstalowane przy maszynach odpowiedzialnych za wirówki, przejmował kontrolę nad stosownym programem i zmieniał prędkości obrotowe silnika wirówek[36]. W krótkich odstępach czasu wirówki przełączały się między małymi a wysokimi prędkościami, do czego nie były pierwotnie przystosowane. W ten prosty sposób przejmując kontrolę nad prędkością, z jaką pracowały wirówki, uniemożliwiono oddzielanie uranu, a tym samym dokonano sabotażu, zatrzymując progres niebezpiecznego programu nuklearnego[37].

Stuxnet wpływał na pracę wirówek w ośrodku wzbogacania paliwa jądrowego w Natanz, prawdopodobnie od pierwszej połowy 2009 r. Na podstawie różnych doniesień około 1.000 wirówek w Natanzu zostało uszkodzonych. Celem były nie tylko wirówki jawne, ale przede wszystkim wirówki tajne. Ponadto istnieją rozbieżne opinie na temat długości przerw w pracy tego ośrodka, gdyż władze irańskie celowo dezinformowały w tej sprawie, nie chcąc ujawnić, jak duże poniosły straty z powodu tego cyberataku[38].

Pomimo względnej złożoności Stuxnet został szybko rozbrojony. W przeciągu kilkunastu miesięcy jego cechy techniczne były dobrze znane ekspertom. Iranowi zaś w rozszyfrowaniu właściwości wirusa dopomógł proces *crowdsourcingu.* Umożliwiło to pozyskanie od

[35] *Ibidem*, s. 26-27.

[36] Silniki osiągając duże prędkości, oddzielały uran-235, który następnie może być wykorzystany w reaktorach lub przy budowie broni jądrowej.

[37] *Ibidem*, s. 28.

[38] Do powyższych refleksji sprowadził autora: J. Warrick, *Iran's Nataz: nuclear facility recovered quickly from Stuxnet cyberattack*, „Washington Post", 16 February 2011, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/ article/2011/02/15/AR2011021505395.html (13.06.2015). Warto zaznaczyć, że atak, który zostały przeprowadzony na wirówki w Natanz, nie musi być przeznaczone tylko do wskazanego celu. Stuxnet cechując się bardzo dobrymi właściwościami technicznymi, może być zastosowany wszechstronnie. Innymi słowy, równie dobrze może się sprawdzić w elektrowni w USA, czy chociażby w fabryce samochodów. Ponadto, niektóre z jego podstawowych parametrów technicznych, w tym korzystanie z baz serwerów DNS sprawiają, że znacznie trudniej jest go znaleźć niż w przypadku bardziej zaawansowanego oprogramowania złośliwego. Konkludując, atakujący nie musi dostarczyć niepożądanych danych na pamięci USB (Stuxnet), lecz może użyć konwencjonalnych technologii do rozprzestrzeniania robaka i rozpowszechnić go tak szeroko jak to możliwe.

zewnętrznie wynajętego podmiotu technicznej wiedzy na temat wirusa. Jednocześnie nie ma jasnych dowodów, że Stuxnet miał na celu wystawić irańskiego prezydenta – Mahmuda Ahmadineżada na krytykę opinii publicznej, z powodu braku umiejętności obrony własnych kluczowych instalacji przed atakami cybernetycznymi. Niemniej trzeba sobie uzmysłowić, że Stuxnet może zostać użyty jako narzędzie do osłabiania i destabilizacji władzy w państwie[39].

Współcześnie jest już wiadomym, że w ogólnym bilansie zarejestrowano 23 proc. spadek liczby działających wirówek spowodowanych działaniem Stuxnetu. Sami zaś Irańczycy wciąż wyrażają zadziwienie ze stopnia łatwości obejścia ich własnej obrony. Zresztą, gdyby nawet wierzyć pierwszym przekazom strony irańskiej, że szkoda została szybko ograniczona i naprawiona, to z drugiej strony nie ulega wątpliwości, że w środowisku nie pozostała pewnego rodzaju obawa, że w przyszłych atakach mogą być użyte bardziej skomplikowane „robaki", które wyrządzą znacznie poważniejsze i bardziej trwałe szkody[40].

W opinii Ajatollahów ślad za Stuxnetem prowadził do Stanów Zjednoczonych. Oskarżenia padły także pod adresem Izraela. Przypuszczano, że to właśnie te państwa z powodu niepowodzeń w zatrzymaniu irańskiego programu nuklearnego uciekły się do walki w świecie cyfrowym. Równocześnie warto pamiętać, że poparcie powyższych działań – zniszczenie irańskiego projektu – znalazło swoich zwolenników wśród innych państw arabskich tj. Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Egipt, Jordania czy Bahrajnu Współcześnie uważa się, że to izraelski Mossad był odpowiedzialny za infekcje w irańskich ośrodkach atomowych. Niemniej z operacyjnego punktu widzenia Tel Awiw nie musiał być w tej misji głównodowodzącym. Bardziej prawdopodobnym jest, że były nim Stany Zjednoczone Ameryki.

PODSUMOWANIE

Ciągły rozwój technologii spowodował powstanie nowych zagrożeń – cyberzagrożeń. Ataki w cyberprzestrzeni są stosowane coraz częściej nie tylko przez podmioty pozapaństwowe, ale również przez same państwa. Cyberprzestrzeń jest ciągle rozwijana. Utworzenie jej było naturalnym biegiem zdarzeń. Przykłady pokazują, że cyberwojna już teraz umożliwia wyrządzanie szkód, które zniszczą duże projekty państwowe.

Atak na Iran był znaczącym krokiem do przodu w dziedzinie cyberwojny. W porównaniu z wcześniej dokonywanymi atakami, jak przykładowo typ DDoS na estoński system, co uniemożliwiło dokonywanie płatności oraz *deface* albańskich stron internetowych gdzie zamieszczono inwektywy pod adresem ówczesnego prezydenta Billa Clintona, ataki te można uznać za ataki o charakterze propagandowym. Nie tylko blokowano dostęp do informacji przez ataki DDoS, ale również dokonywano aktów wandalizmu, niszcząc portale przez podmienienie treści np. na hasła patriotyczne, czego dokonali Chińczycy w przypadku witryny Białego Domu.

[39] Powyższy akapit rozwinięty w oparciu: J. Farwell, R. Rohozinski, *Stuxnet*..., *op. cit.*, s. 28.
[40] *Ibidem*, s. 29-30.

Casus irański był operacją o znacznie bardziej zaawansowanym przebiegu. Pierwszym problemem było wprowadzenie wirusa do systemu odciętego od sieci. Dokonano tego dzięki, zainfekowanej pamięci USB, którą jeden z pracowników podpiął do komputera obsługującego systemy w obiekcie przemysłowym w Natanz, wprowadzając tym samym wirusa. Ponadto atak na Iran odczuły inne państwa. Podejrzewa się, że również problemy z pierwszą indyjską satelitą wywołał właśnie Stuxnet[41]. I gdyby temu wierzyć, to stwarza to problem polityczny na znacznie szerszą skalę. W praktyce w wyniku błędu celem ataku może stać się sojusznik.

Przypadek Iranu pokazuje, że cyberwojna weszła w nowy rozdział. Wynikiem działań nie były już tylko uszkodzone witryny internetowe. Skutki były znacznie dalej posunięte. Zatrzymano naukowy projekt innego państwa, doprowadzając do zniszczenia niezbędnej aparatury. Wywołało to również ożywioną dyskusję na temat klasyfikacji działań w cyberprzestrzeni. Zaczęły pojawiać się pytania, czy można działania takie uznać za akt agresji, użycia siły lub wypowiedzenia wojny? W opinii autora trudno o jednoznaczną i kompleksową odpowiedź w tym zakresie. Należy pamiętać, że każde rozwiązanie jest zależne od konkretnej sytuacji. Każda musi być rozpatrywana osobno ze względu na uwarunkowania polityczne, ale również przez wzgląd na skalę skutków.

BIBLIOGRAFIA

Białoskórski Robert. 2011. Cyberzagrożenia w środowisku bezpieczeństwa XXI wieku. Warszawa: Wydawnictwo WSCiL.

Bógdał-Brzezińska Agnieszka, Gawrycki Marcin. 2003. Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie. Warszawa: ASPRA-JR.

Bojczuk Adrian. 1998. Internet: agresja i ochrona. Wrocław: Wydawnictwo Robomatic.

Chiny – zatrudniamy 30 hackerów. 2011 W http://niebezpiecznik.pl/post/chiny-zatrudniamy-30-hackerow/.

Davis Joshua. 2007. Hackers Take Down the Most Wired Country in Europe, „Wired Magazine". W http://www.wired.com/politics/security/magazine/1509/ff_estonia?currentPage=all.

Duqu – nowy Stuxnet. 2011. http://niebezpiecznik.pl/pos t/duqu-666/.

Evron Gadi. 2006. Estonia and Information Warefare. W http://www.podcastchart.com/ podcasts/defcon-15-video-speeches-from-the-hacker-conventions/episodes/gadi-evron-estonia-and-information-warefare.

Farwell James, Rohozinski Rafal. 2011. „Stuxnet and the Future of Cyber War". Survival Global Politics and Strategy 53(1) : 23-40.

Farwell James, Rohozinski Rafal. 2012. "The New Reality of Cyber War". Survival Global Politics and Strategy 54(4) : 107-120.

Jalonen Jussi. 2009. Dni, które wstrząsnęły Estonią W http://www.eesti.pl/dni-ktore-wstrzasnely -estonia-11963.html.

Konieczny Piotr. 2012. Flame – mówią, że gorszy od Stuxneta W http://niebezpiecznik.pl/ post/ flame-mowia-ze-gorszy-od-stuxneta/.

[41] Wskazuje na to w swojej analizie: J. Farwell, R. Rohozinski, *Stuxnet…*, *op. cit.*, s. 34.

Konieczny Piotr. 2011. Stuxnet – czyli co już wiemy o przełomowym robaku? W http:// niebezpiecznik.pl/post/stuxnet/.

Lakomy Miron. 2010. „Znaczenie cyberprzestrzeni dla bezpieczeństwa państw na początku XXI wieku". Stosunki Międzynarodowe – International Relations 42 : 55-73.

Mitnick Kevin, Simon William. 2003. Sztuka podstępu: łamałem ludzi, nie hasła. Gliwice: Helion.

Sanger David. 2012. Obama Order Sped Up Wave of Cyberattacks Against Iran W http:// www.nytimes.com/2012/06/01/world/middleeast/obama-ordered-wave-of-cyberattacks-against iran.html?pagewanted=all&_r=1&/.

Szmurmiński Łukasz. 2009. Wojna w internecie – walka informacyjna. W Media masowe wobec przemocy i terroryzmu. Warszawa: ASPRA-JR, 137-150.

Szymaniuk Roman. 2009. „Cyberterroryzm – wcale nie wirtualne zagrożenie". Kwartalnik Bellona 4 : 56-64.

Warrick Joby. 2011. Iran's Nataz: nuclear facility recovered quickly from Stuxnet cyberattack. „Washington Post" W http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/ 02/15/AR2011021505395.html.

Wilson Clay. 2008. Botnets, Cybercrime, and Cyber Terrorism: Vulnerabilitiesand Policy Issues for Congress W http://wlstorage.net/file/crs/RL32114.pdf.

Mariusz WÓDKA[1]

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach[2]

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

m.wodka@wp.pl

MIĘDZYNARODOWA PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA – TYPOLOGIA, CHARAKTERYSTYKA I ZWALCZANIE

ABSTRAKT: Celem artykułu jest opis i wyjaśnienie zjawiska międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Przestępczość to zjawisko złożone, w ramach którego można swoiście „kontrolować" społeczeństwo, a funkcjonowanie zorganizowanych grup przestępczych to w dużej mierze działalność społeczno-polityczno-gospodarcza, ukierunkowana na osiągnięcie zysku. W trosce o swoich obywateli, a także o bezpieczeństwo finansowe i gospodarcze, każde państwo musi tworzyć mechanizmy zabezpieczające oraz chroniące przed tymi procederami. Wymaga to ścisłej współpracy organów krajowych oraz instytucji między-narodowych powołanych do przeciwdziałania i zwalczania transnarodowych grup przestępczych.

SŁOWA KLUCZOWE: przestępczość, zorganizowana grupa przestępcza, globalizacja, transnarodowość, bezpieczeństwo

INTERNATIONAL ORGANIZED CRIME – TYPOLOGY, PROFILE, COMBATING

ABSTRACT: The aim of the article is to present and describe a phenomenon of transnational organized crime. Crime is a complex phenomenon in which you can "control" society and the functioning of organized criminal groups is largely the socio-political-economic activity focused on financial benefits. For the sake of citizens as well as financial and economic security, each state has to create mechanisms safeguarding and protecting against these practices. This requires close cooperation between national and international institutions appointed to counteracting and combating transnational criminal groups.

KEYWORDS: crime, organized crime group, globalization, transnationality, security

[1] Magister, doktorant w Instytucie Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
[2] Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Social Science and Security.

WPROWADZENIE

Współczesne państwo, które chce realizować naczelne dla obywateli wartości, musi liczyć się z możliwością wystąpienia zagrożeń godzących w jego bezpieczeństwo w różnych aspektach, w tym przede wszystkim w aspekcie ekonomicznym”[3]. Jednym z największych zagrożeń współczesnego państwa może być przestępczość zorganizowana. Jest to zjawisko ogarniające wszystkie elementy życia społecznego, politycznego jak i gospodarczego.

> *Przestępczość zorganizowana bowiem to specyficzna kategoria przestępczości, zaś przestępstwo zorganizowane to – ściśle – czyn o określonych znamionach, aczkolwiek każde przestępstwo, które można określić mianem zorganizowanego, wchodzi w skład przestępczości zorganizowanej, stanowiąc jej immamentną cześć. Wprawdzie związek przestępczy, jak i zorganizowana grupa(lub szerzej – organizacja przestępcza) pozostają z tymi pojęciami ściśle związane, jednak nie są względem nich równoznaczne. Oznaczają bowiem przecież przestępne ugrupowania, których nie należy, jak się zdaje, nazywać przestępczością zorganizowaną*[4].

Stąd też musimy zadać sobie kilka zasadniczych pytań, związanych z problemem przestępczości zorganizowanej. Czym jest dla współczesnego, globalizującego się społeczeństwa, przestępczość zorganizowana? Czy zagraża prawidłowemu funkcjonowaniu państwa? Czy międzynarodowe organizacje przestępcze zagrażają sferze globalnego bezpieczeństwa? Jakie formy przyjmuje współcześnie przestępczość zorganizowana i w jaki sposób może wpływać zarówno na funkcjonowanie obywateli, jak i państwa?

Artykuł ma na celu opis i wyjaśnienie zjawiska międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Zaprezentowana zostaje typologia organizacji przestępczych, przedstawione zostają sposoby ich działania i możliwości zdobywania funduszy. Artykuł opiera się przede wszystkim na przeglądzie definicji i krytycznej analizie literatury, w mniejszym stopniu na krytyce źródeł medialnych.

TRANSNARODOWA PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA

Każda przestępczość – zarówno indywidualna, zbiorowa czy też zorganizowana, urzeczywistniane na różne sposoby – jest obecnie jednym z najpoważniejszych problemów, współczesnych państw. Najbardziej niebezpiecznym jej rodzajem jest transgraniczna przestępczość zorganizowana (określana jako „nowi aktorzy polityczni areny międzynarodowej”[5]), zagrażająca nie tylko działalności państwa ale normalnemu funkcjonowaniu społeczeństwa.

> *Transgraniczna przestępczość zorganizowana przyjmuje bardzo zróżnicowane formy, różne są jej przejawy i rozmiary w poszczególnych państwach czy regionach. Ta forma*

[3] P. Sienkiewicz, (red.), *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, Tom II, Warszawa 2012, s. 288.
[4] K. Liedel, *Transsektorowe obszary bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 121.
[5] T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej,* Warszawa 2011, s. 27.

> *przestępczości jest zjawiskiem bardzo dynamiczny, a jednocześnie nienadającym się do scharakteryzowania na wysokim poziomie ogólności. Niezwykle trudno jest w sposób miarodajny i kompleksowy ocenić skalę jej oddziaływania na bezpieczeństwo państw i systemu międzynarodowego*[6].

Obszarem najbardziej narażonym na wpływy przestępczości zorganizowanej jest kontynent europejski. Zagrożenie bezpieczeństwa powstałe w wyniku rozszerzenia Unii Europejskiej o nowe państwa Europy wschodniej, wprowadzenie jednolitego rynku wewnętrznego, układu z Schengen znoszącego granice państwowe w celu zapewnienia swobodnego przepływu towarów, usług, ludzi i kapitału, mogą skutkować niekontrolowanym przepływem ludności i towarów, stwarzając międzynarodowe zagrożenie polegające na ułatwieniu jednoczenia się grup przestępczych. „Rozwój transgranicznej działalności przestępczej, notowany jest w wielu regionach świata, jest konsekwencją zwiększonej mobilności ludzi spowodowanej otwieraniem granic państwowych, co z kolei towarzyszy pogłębiającej się integracji gospodarczej”[7]. Zarówno Polska, jak i pozostałe kraje Unii Europejskiej stoją przed ważnymi wyzwaniami i zadaniami, wynikającymi z otwarcia granic. Przemiany i transformacje ustrojowe spowodowały, iż wiele państw musiało dostosować swoje funkcjonowanie oraz obowiązujące prawo do często dynamicznej sytuacji. Miedzy innymi zaczęto zwracać uwagę na destabilizujące efekty związane z migracją ludności. Problemem stały się adaptacja społeczna i polityka wielokulturowości. „Organizacje przestępcze przypominają wysoko rozwinięte organizmy żywe nie tylko w sferze zachowań, ale również poprzez różnorodności form, w jakich one występują”[8]. Ich działania oraz rozszerzanie stref wpływów bywa uzależnione w dużej mierze od sytuacji panującej w danym kraju (sytuacja polityczna, społeczna, ekonomiczna). Omawiane grupy mają ułatwioną możliwość łączenia się z innymi, znajdującymi się w sąsiednich państwach a nawet kontynentach, tworząc światowe organizacje przestępcze.

Powiązanie przestępczości zorganizowanej, działań korupcyjnych i przestępczości gospodarczej to zjawiska niebezpieczne dla sprawnego funkcjonowania państwa oraz sprawnego funkcjonowania społeczeństwa. Zależności te mogą wpływać destabilizująco na gospodarkę, zasobność finansową obywateli czy też mogą zakłócić podstawowe mechanizmy rynkowe. „Przestępstwa te popełniane z użyciem zaawansowanych instrumentów ekonomicznych, jak i technologii informatycznych, mogą przyczyniać się do kryzysów polityczno-finansowych na skalę krajową, europejską, a nawet światową”[9].

Nielegalna działalność zorganizowanych grup przestępczych może być interpretowana jako naruszanie dóbr chronionych prawem przez państwo. Przestępczość zorganizowana ulega ciągłym zmianom, przybierając różne formy oraz obejmując różne obszary życia społecz-

[6] A. Wawrzusiszyn, *Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 2012, s. 126.
[7] W.C. Gilmore, *Brudne pieniądze. Metody przeciwdziałania praniu pieniędzy,* tłum. G. Górska, Warszawa 1999, s. 16.
[8] M. Bielski, *Organizacje: istota, struktury, procesy*, wyd. III, Łódź 2001, s. 8.
[9] A. Wawrzusiszyn, *op. cit.*, Warszawa 2012, s. 126.

no-ekonomicznego. Głównym czynnikiem decydującym o wzroście działań transgranicznych zorganizowanych grup przestępczych, są zmieniające się technologie w elektronice, informatyce, nowoczesne systemy bankowe oraz „pranie" zysków z nielegalnych procederów czy też mobilność grup przestępczych. Tempo działań omawianych grup jest duże i wykazuje tendencje do coraz większego przyspieszania. Dlatego też możemy spodziewać się także wprowadzania nowych metod przestępczych ze strony zorganizowanych grup przestępczych, ponieważ organizacje te stale unowocześniają i w sposób elastyczny dostosowują swoje struktury do zmieniającego się otoczenia. Zróżnicowanie form działania może być uzależnione od specyfiki regionu czy kraju, w którym grupy przestępcze prowadzą swoją działalność. Każda grupa przestępcza przestrzega określonych norm funkcjonowania w subkulturze, organizacji. Dynamicznie zachodzące procesy, stwarzają nowe możliwości dla działania przestępczego. Zorganizowane grupy przestępcze wykazują pewien stopień specjalizacji, nierzadko stawiając nie na ilość popełnionych przestępstw, ale na ich jakość.

Współcześnie zorganizowane grupy przestępcze swoim zasięgiem i powiązaniami obejmują nie tylko obszary lokalne, w których mają swoją lokalizację ale także obszary całych państw, kontynentów, a niekiedy także obszar całego świata. Doprowadzać mogą do destrukcji gospodarczej, mogą niszczyć struktury ekonomiczny czy finansowe państwa, stanowiąc transnarodowe przedsiębiorstwo handlowe, zajmujące się rozprowadzaniem nielegalnych towarów i usług. Wszelkie zorganizowane działania grup przestępczych mają jeden cel – osiągnięcie jak największego zysku, jak najmniejszym nakładem własnej pracy oraz kosztów z tym związanych.. Zysk daje nieograniczone możliwości, a w szczególności pozwala osiągnąć władzę, bądź też wpływa na „korzystne" działania władz dla środowiska przestępczego oraz pozwala uzyskać ochronę tejże władzy. Przemoc natomiast stosowana bywa w sytuacjach prowadzących do zysku lub go chroniących.

W wielu krajach zorganizowana przestępczość określana jest jako „mafia"[10]. „Dzieje się tak nie bez racji, gdyż mafia to niewątpliwie szczyt osiągnięć świata przestępczego, stąd można ją uznać za docelowy wzór przestępczości zorganizowanej w różnych krajach"[11]. Zorganizowane grupy przestępcze, w tym mafia, przenikać mogą do organów administracji państwowej i samorządowej, korumpując funkcjonariuszy. „Wpływ na podejmowanie decyzji, także najważniejszych, mają więc ci, którzy za kulisami pociągają za sznurki, czyli niejawni aktorzy sceny politycznej. Władzę sprawują przeto nie tylko aktorzy jawni, ale i aktorzy ukryci"[12]. Ponieważ we współczesnym, globalnym i kapitalistycznym świecie założenie jest takie, że można kupić wszystko i każdego, stąd dzięki temu organizacje przestępcze uzyskiwać mogą specjalne warunki zamówień, eliminując wszelką konkurencję.

---

[10] Mafia – międzynarodowa, wpływowa organizacja przestępcza posługująca się przemocą, szantażem, zastraszaniem, mająca zwykle powiązania z władzami i policją, *Słownik wyrazów Obcych. Wydanie nowe,* Warszawa 1995 s. 674.

[11] J. Malec, *Przestępczość – to ciekawe zjawisko. Kryminologia nieelitarna,* Warszawa 2006, s. 215.

[12] J. Sztumski, *Elity nowoczesnych państw,* [w:] L.W. Zacher (red.), *Z zagadnień socjologii polityki*, T. 1, Lublin 1996.

Przestępstwa popełniane przez zorganizowane grupy przestępcze mają poważny wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa, uczciwie prosperujących przedsiębiorców oraz bezpieczeństwo konsumentów. Ich agresywna działalność skutkuje przemocą, stającą się narzędziem zdobywania władzy czy zasobów gospodarczych albo ekonomicznych. To implikuje, że każdy rodzaj działalności gospodarczej (np. supermarkety, dyskoteki, hotele) może być uwikłany w przestępczy proceder. Kupując towary, uczestnicząc w różnego rodzaju zabawach, nieświadomie wspierana, poprzez płacenie za ich usługi i towary, może być działalność zorganizowanych grup przestępczych.

OBSZARY DZIAŁALNOŚCI ZORGANIZOWANYCH GRUP PRZESTĘPCZYCH

Strefy działalności zorganizowanych grup przestępczych to obszary pozwalające osiągnąć określone cele mające wpływ na dalsze działania i ich realizację postanowień. Współcześnie za największe zorganizowane grupy przestępcze i tym samym mające największy wpływ środowisko przestępcze, oprócz typowo włoskiej mafii, identyfikuje się przede wszystkim chińskie triady, japońskie gangi zwane yakuzą (organizacja polityczna i społeczna o tradycyj-nych wartościach dopuszczająca współprace z policją), wietnamską tongę (grupa zajmująca się przemytem oraz produkcją podróbek różnych towarów) oraz rosyjską mafię (zorganizowane grupy przestępcze, członkami których są osoby pochodzące z terenów byłego ZSRR – Ukraińcy, Czeczeni, Azerowie, uważaną za jedną z najniebezpieczniejszych mafii świata, której działalność cechuje brutalność i wyjątkowe okrucieństwo). Chociaż grupy te działają w różnych krajach, cele mają zazwyczaj zbieżne: dążą do bogacenia się wszędzie tam, gdzie tylko jest to możliwe, stosując swoiste metody działania (szantaż, korupcja, tortury) a przede wszystkim pieniądze z nielegalnych źródeł łączą z legalnymi przedsięwzięciami (legalna działalność gospodarcza). „Zespół takich grup składa się na przestępczość zorganizowaną w danym kraju. Grupy niejednokrotnie rywalizują miedzy sobą, stosując brutalne metody, ale czasem porozumiewają się w celu podziału obszarów działań i synchronizowania niektórych przedsięwzięć”[13].

RODZAJE DZIAŁALNOŚCI ZORGANIZOWANYCH GRUP PRZESTĘPCZYCH

Działalność zorganizowanych grup przestępczych, tj. przede wszystkim pranie brudnych pieniędzy oraz korupcja, pozostaje ze sobą w bardzo ścisłym związku. Organizacje przestępcze zagrażają, w rozpatrywanej materii, w szczególności bezpieczeństwu ekonomicznemu państwa, tworząc powiązania świata przestępczego ze światem polityki, biznesu, bankowości czy też urzędnikami, tworząc niekiedy bardzo rozbudowane struktury. Różne formy oraz działania wpływają na każda sferę działalności państwa i obywateli:

Korupcja jako zjawisko kryminalne, od najdawniejszych czasów związane z przestępczością zorganizowaną, występujące we wszystkich szerokościach geograficznych, zarówno w krajach biednych, jak i bardzo bogatych, mające negatywne skutki ekonomiczne dla pań-

[13] J. Malec, *op. cit.*, Warszawa 2006, s. 226.

stwa, jak i jego obywateli i będące potencjalnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa. Poprzez procedery korupcyjne, takie jak np. łapownictwo, przekupstwo, finansowanie wyborów lub partii politycznych, grupy przestępcze wciągają nowe osoby w działalność przestępczą. Im większy wpływ na działania administracji państwowej będą miały zorganizowane grupy przestępcze, tym bardziej będzie zagrożone bezpieczeństwo państwa i obywateli ze względu na interesy powiązanych personalnie, biznesowo i politycznie, grup decydentów, ekspertów i kontrahentów realizowanych poza granicami prawa[14]. Korupcja bowiem to problem polityczny, ekonomiczny i społeczny, naruszający prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa. Wzrost działań o tym charakterze może być związany z procederem prania brudnych pieniędzy.

Pranie brudnych pieniędzy, fałszowanie pieniędzy, przestępstwa przeciwko własności to jedne z głównych form działalności zorganizowanych grup przestępczych, sprzyjające powstawaniu groźnego zjawiska, jakim jest przestępczość gospodarcza. Destabilizuje ona wydatnie system finansowy państwa. Pomnażanie dochodów z działalności kryminalnej, z punktu widzenia grup przestępczych, nie ma sensu, dopóki nie można z nich korzystać. Cześć środków jest bowiem przeznaczana – „inwestowana" – na działalność kryminalną, natomiast resztę wykorzystuje się do innych celów po „zalegalizowaniu" – tzn. spreparowaniu im fałszywego, aczkolwiek legalnego, rodowodu. Pranie brudnych pieniędzy stanowi integralny element funkcjonowania grup przestępczych. Zorganizowane grupy przestępcze coraz częściej udoskonalają sposoby prania pieniędzy. „Charakterystyczne jest przy tym działanie sprawców, którzy na tle sytuacji społeczno-ekonomicznej w określonym kraju czy regionie świata, wykorzystują koniunkturę i natychmiast angażują się w odpowiedni rodzaj działalności"[15]. Do niedawna głównymi instytucjami zgłaszającymi naruszenia oraz podejrzane transakcje były banki, natomiast obecnie struktury przestępcze wykorzystują także instytucje finansowe, takie jak giełda papierów wartościowych, firmy ubezpieczeniowe, domy maklerskie, towarzystwa funduszy inwestycyjnych czy też sektor finansów publicznych (np. zamówienia publiczne). Procederom tym sprzyja istnienie okoliczności ułatwiających pranie brudnych pieniędzy. Są to między innymi: swoboda obrotu gospodarczego, niespójność systemów finansowych, bankowych, podatkowych oraz w dużej mierze słaba skuteczność organów ścigania zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się praniem pieniędzy. Pieniądze uzyskane z procederu „prania", przeznaczane są na zakup różnych towarów, dóbr czy też usług, powodując zakłócenia i niejednokrotnie destabilizację wolnego rynku. Nieruchomości bowiem, obok dzieł sztuki, antyków i biżuterii, należą do inwestycji, w które grupy przestępcze najczęściej lokują pieniądze. „Przepływy pieniężne z działalności przestępczej osiągają zawrotną wysokość, zaś pranie brudnych pieniędzy zagraża integralności banków i in-

[14] M. Cichosz, *Zaklęte rewiry prywatyzacji,* [w:] M. Jarosz (red.), *Manowce polskiej prywatyzacji*, Warszawa 2004, s. 78.

[15] J. W. Wójcik, *Przestępstwa w biznesie. Zapobieganie*. Tom 1, Warszawa 1997, s. 25.

nych instytucji finansowych”[16].W poszukiwaniu schronienia, które będzie bezpieczne dla „brudnych pieniędzy”, przestępcy wykorzystują raje podatkowe. Proceder prania pieniędzy nieodłącznie związany bywa z przestępczością gospodarczą.

Przestępczość gospodarcza to między innymi nadużycia w budownictwie, przemyśle spożywczym, przemyśle rozrywkowym (prostytucja, hazard – kontrola nad kasynami i salonami gier hazardowych, innymi lokalami rozrywkowymi), przynoszące ogromne zyski. Przestępczość ta bardzo często dokonywana bywa za przyzwoleniem społecznym, jest tym samym rzadko wykrywana. Biurokratyzacja życia społeczno-gospodarczego powoduje powstawanie nowych form przestępczości gospodarczej, z których szczególnie groźne dla państwa są przestępstwa „białych kołnierzyków” (*white collar crime*). Są to przestępstwa związane z legalną działalnością, przestępstwa jako biznes, urzędnicze, zorganizowane i mafijne o charakterze narodowym i ponadnarodowym. Powstają na tle powiązań miedzy pewnymi typami działalności kryminalnej, występującymi w życiu gospodarczym[17]. „Sprawcy tych czynów działają w wielu, skomplikowanych dziedzinach i w sposób specjalistyczny”[18], wpływając na administrację, gospodarkę, politykę manipulując przepisami prawa i ich interpretacją.

Przestępstwa środowiskowe. Nielegalny obrót odpadami dla zorganizowanych grup przestępczych stał się biznesem, przynoszącym ogromne zyski, których skala porównywalna jest do zysków z handlu narkotykami. Działalność ponadnarodowych organizacji przestępczych skoncentrowana jest na uzyskaniu korzyści z eksploatacji i degradacji środowiska naturalnego. Gangi kontrolują poszczególne etapy pozyskiwania odpadów (zbieranie, wywózka, utylizacja), nie dopuszczając do tego legalnie działających firm. Pozbywanie się odpadów toksycznych (szpitalnych), czy odpadów elektronicznych (e-śmieci) krajów Trzeciego Świata to miliardowe, przestępcze przychody[19]. Handel taki skutkuje zanieczyszczeniem i degradacją środowiska krajów rozwijających się (toksyczne związki zawarte w produktach zanieczyszczają glebę). W związku z tym, że w tych krajach brakuje technologii umożliwiających w bezpieczny i skuteczny i sposób pozbycie się odpadów, działalność przestępcza uniemożliwia im wprowadzanie działań innowacyjnych, polegających na tworzeniu ekologicznych rozwiązań. Przykładem nielegalnego obrotu śmieciami oraz czerpania z niego niebagatelnych zysków niech będzie działalność włoskiej mafii, kontrolującej przedsiębiorstwa zajmujące się utylizacją odpadów[20].

Przestępczość narkotykowa, przemyt oraz nielegalny obrót środków o działaniu psychoaktywnym, środków o silnym działaniu czy tez środków o działaniu nieznanym dla potencjalnej ofiary (narkomana) to dochodowy biznes zorganizowanych grup przestępczych. Przykładem może być tutaj Polska jako kraj tranzytowy dla przemytu narkotyków syntetycznych

[16] T. R. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 28.
[17] J. W. Wójcik, *op. cit.*, s. 10.
[18] E. Pływaczewski, *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie w Europie zachodniej*, Warszawa 1992, s. 50.
[19] *Włochy: toksyczne odpady wysyłano do Afryki jako pomoc* humanitarną, http://wiadomosci.onet.pl/swiat/wlochy -toksyczne-odpady-wysylano-do-afryki-jako-pomoc-humanitarna/ezytn (13.01.2016).
[20] *Mafie robią miliardowe interesy na handlu... śmieciami*, http://wiadomosci.wp.pl/kat,1348,title,Mafie-robia-miliardowe-interesy-na-handlusmieciami,wid,12347777, wiadomosc.html?ticaid=1164f9, (10.01.2016).

z krajów zachodnich na wschód i północ oraz przemytu opiatów ze wschodu i południa na zachód. Polska stała się państwem bardzo atrakcyjnym dla zorganizowanych grup przestępczych w tej właśnie branży i można ją zaliczyć do największego producenta syntetycznej heroiny i amfetaminy, produkującego towar o wysokiej jakości i niskiej cenie w porównaniu z krajami zachodnimi, a także kraju handlującego i wytwarzającego konopie indyjskie (marihuana i haszysz).Przestępczość ta to zarówno przemyt, handel, jak również produkcja na szeroką skalę, w którą zaangażowany jest kapitał zagraniczny zachodnich grup przestępczych. Umiędzynarodowienie grup przestępczych w zakresie organizacji handlu narkotykami to bardzo poważny problem Unii Europejskiej, której kraje są głównymi odbiorcami[21]. Grupy przestępcze wykorzystują szlaki narkotykowe także do wielu innych przestępstw takich jak przemyt walut oraz przemyt sfałszowanych środków płatniczych.

Przestępstwa o charakterze przemytniczym bywają w dużej mierze powiązane są z przestępstwami gospodarczymi. Są to przede wszystkim przestępstwa takie, jak: handel ludźmi, handel bronią, nielegalny obrót paliwami, tytoniem czy alkoholem. Jako najważniejsze zagrożenia dla obywateli, społeczeństwa, a w konsekwencji także dla państwa, to przestępstwa związane z nielegalną migracją, handlem ludźmi, pornografia dziecięcą, to także wszelkiego rodzaju procedery związane z przemytem (papierosy, alkohol, paliwa, dzieła sztuki, metale szlachetne) oraz handlem środkami odurzającymi. Nielegalne migracje to jeden z najważniejszych problemów przestępczości transgranicznej, z którą związane są zorganizowane grupy przestępcze. Główną przyczyną nielegalnego przekraczania granicy są konflikty na tle etnicznym, religijnym, narodowościowym bądź trudna sytuacja polityczna czy tez gospodarcza poszczególnych państw[22]. Z trudnej sytuacji ludności tam żyjącej korzystają grupy przestępcze, tworząc kanały przerzutowe nielegalnych migrantów. Wraz z nimi przemycane bywają inne nielegalnie dobra materialne, broń, amunicja, narkotyki czy też alkohol. Bywa, że organizacje przestępcze podejmują przy tym próby korumpowania, bądź korumpują funkcjonariuszy służby granicznej. Ponieważ ludzie dla bezpiecznego życia i z powodów ekonomicznych mogą wiele poświęcić, godzą się na popełnianie tych przestępstw[23].

Handel ludźmi to kolejna omawiana działalność wyspecjalizowanych zorganizowanych grup przestępczych. Grupy te cechują się pełnym profesjonalizmem, posiadaj odpowiednie kontakty zarówno w krajach, do których maja być dostarczane ofiary werbunku, jak również w miejscach werbunku. Grupy te posiadają odpowiednie środki finansowe, transportu, łączności oraz są bardzo dobrze uzbrojone, posiadają odpowiednią wiedzą pozwalającą na dogodne przekraczanie granic[24]. Jest to problem nie tylko Unii Europejskiej ale także problem globalny. Organizacje międzynarodowe zajmujące się migracją ludności szacują, że ofiarami

[21] *Trzy światowe trasy przemytnicze. Tak narkotyki trafiają na rynek*, http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/ narkotykowy-biznes-trzy-swiatowe-przemytnicze-trasy,555248.html (07.01.2016).
[22] M. Stryjek, *Grecka brama do Europy*, Ośrodek Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej w Lubaniu http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/38-pazdziernik-listopad-2012/grecka-brama-do-europy, (07.01.2016).
[23] http://cba.gov.pl/pl/newsy-serwisu-antykorup/2860,Kanada-jednoczy-sily.html (16.01.2016).
[24] *Pojęcie i definicja przestępczości zorganizowanej*http://przestepczosczorganizowana.pl/index.php?go=4, (07.01.2016).

handlu ludźmi rocznie staje się do 2 mln osób[25]. Werbowanie ofiar procederu to zjawisko charakterystyczna dla tego typu przestępstwa. Oferty pracy (ogłoszenia prasowe), anonse matrymonialne (ślub z bogatym cudzoziemcem) czy też zachęcanie ludzi do wyjazdu zarobkowego przez specjalnie do tego wyszkolonych ludzi. Ofiary to najczęściej osoby ubogie, szukające pracy, często z tzw. szarej strefy, bywają uprzednio odizolowani (wykluczeni) społecznie bez jakiegokolwiek zabezpieczenia finansowego, także osoby bez wykształcenia[26]. Świadomość społecznego odrzucenia może powodować powstawanie zjawisk patologicznych, prowadzących do anarchistycznych, antypaństwowych postaw oraz wzrostu przestępczości, konsekwencją czego może być „ucieczka" do świata przestępczego. „Zwerbowane ofiary, w wyniku prania mózgu, po pewnym czasie tracą zdolność podjęcia walki o uwolnienie się od sprawców, co stanowi dodatkową trudność w późniejszym jej [ofiary, przyp. aut.] uwolnieniu"[27]. Najczęstszymi ofiarami handlu ludźmi padają przede wszystkim dzieci i kobiety, w mniejszym stopniu natomiast mężczyźni. Polska to kraj tranzytowy szczególnie dla kobiet pochodzących z krajów byłego ZSRR oraz Europy Wschodniej i Południowej. Kraje przeznaczenia to wysoce rozwinięte i zamożne kraje Europy Zachodniej. Kobiety przez grupy przestępcze sprzedawane są do domów publicznych, ulicznej prostytucji, przymusowej oraz wykorzystywane są przez sprawców do działań przemytniczych czy kradzieży. „Dzieci przeznaczane są najczęściej: do żebractwa, do nielegalnej adopcji, do niewolniczej pracy, do prostytucji dziecięcej, wykorzystywania seksualnego lub pornografii dziecięcej; do pełnienia drobnych przestępstw, do przewożenia lub rozprowadzania nielegalnych produktów"[28]. Mężczyzn wykorzystuje się do niewolniczej pracy wywożąc ich w miejsca odosobnione, zabierając dokumenty tożsamości[29].

Cyberprzestępczość, cyberterroryzm, nielegalne wykorzystanie technologii informatycznych to nowe płaszczyzny działań przestępczości zorganizowanej. Stanowić to może ogromny biznes, przynoszący szybki zysk i niosący za sobą minimalne ryzyko możliwość swobodnej wymiany pieniędzy To także e-handel czy płatności pieniędzmi on-line, stały się atrakcyjnym celem przestępców. Przestępstwa komputerowe to przede wszystkim oszustwa z wykorzystaniem kart kredytowych i haseł dostępu do rachunków bankowych (nadużycia bankowe, *carding*), sabotaż komputerowy (niszczenie danych lub ich przekształcanie), oszustwa komputerowe (np. *phishing* – kradzież, przejęcie tożsamości), szpiegostwo i kradzieże programów, ataki internetowe na tzw. infrastrukturę krytyczną i sys-temy informatyczne o istotnym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa i obywateli, manipulacje komputerowe.

---

[25] Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć RAPORT: *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce za rok 2014 oraz I – VI 2015 r*. Kraków, 18 sierpnia 2015 r. http://www.handelludzmi.eu/hl/aktualnosci/6792,Raport-quotPrzeciwdzialanie-handlowi-ludzmi-w-Polscequot-20142015.html, (04.01.2016).

[26] M. Wenzel, *Charakterystyka społeczna ofiar handlu ludźmi*, http://lastradainternational.org/lsidocs/raport%20Wenzel%20.pdf, (07.01.2016)

[27] I. Pospiszył, *Patologie społeczne*, Warszawa 2012, s. 275.

[28] *Ibidem*, s. 273.

[29] *Bardzo opłacalny handel ludźmi*, http://swiat.newsweek.pl/jak-wyglada-handel-ludzmi-newsweek-pl, artykuly,349980,1.html (07.01.2016).

Narzędzia wykorzystywane przez przestępców do nielegalnej działalności, jak również obszar działań przestępczych wymierzonych w żywotne interesy państwa (np. obronność), obywateli, czy też podmioty gospodarcze.

PRZECIWDZIAŁANIE PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ I JEJ ZWALCZANIE

Przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej ze względu na jej wielkoobszarowy charakter, wysokie straty oraz skalę, wymaga bardzo ścisłej współpracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Podejmowanie jakichkolwiek decyzji o działaniach działań w sferze bezpieczeństwa i porządku publicznego, powinno być dokonywane po rzetelnej analizie oraz identyfikacji zagrożeń, a także oczekiwań społeczeństwa w kwestii ich zapobiegania. Światowym organizacjom przestępczym należy się przeciwstawić, podjąć co najmniej symetryczną interwencje (odpowiednie zasoby ludzkie i finansowe) oraz dążyć do osiągania wysokiej efektywności w rozpoznawaniu wszelkich naruszeń i przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu. Dlatego też w walce z zorganizowaną przestępczością oraz z działaniami jej towarzyszącymi, takimi jak korupcja, przestępstwa gospodarcze, ubezpieczeniowe czy giełdowe, zaangażowane powinny być międzynarodowe organizacje, zarówno na poziomie regionalnym, jaki światowym. Różnego rodzaju organizacje międzynarodowe ogłaszają dokumenty mające charakter wiążący strony (konwencje),a także dokumenty niezobowiązujące prawnie (zalecenia). Organizacje te określają kierunki oraz strategie (standardy) działania, i zapo-biegania transnarodowej zorganizowanej przestępczości. Podejmują przedsięwzięcia polityczne oraz czynności operacyjne i procesowe, w które angażują wielu specjalistów i służby policyjne, graniczne czy skarbowe[30].

Ścisła współpraca wszystkich państw członkowskich UE na arenie międzynarodowej w kontekście zagrożeń związanych z nielegalnymi działaniami zorganizowanych grup przestępczych to priorytet Unii Europejskiej[31]. Ponieważ „wydanie nawet najlepszych ustaw bez stworzenia kompletnych sytuacji ekonomicznych i społecznych do powodzenia ich działania w życie nie osiągnie zamierzonego celu"[32].Odpowiednia kontrola operacji finansowych, odzyskiwanie utraconego mienia a także współpraca informacyjna w kwestii działań zorganizowanych grup przestępczych, wspólna analiza i współpraca dochodzeniowo-śledcza to działania przybliżające sukces w walce z przestępczością międzynarodową[33].

Poszukiwanie czynników będących skutecznym narzędziem w walce z przestępczością zorganizowaną, opartej na środkach prewencyjnych (np. konfiskata nielegalnie zgromadzonego

[30] *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej oraz walka z terroryzmem,* https://mswia.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/wspolpraca-w-ramach-ue/13062,Zwalczanie-przestepczosci-zorganizowanej-oraz-walka-z-terroryzmem.html (07.01.2016).
[31] *Cykl polityki UE w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej*, http://www.consilium.europa.eu/pl/documents-publications/publications/2015/eu-policy-cycle-tackle-organized-crime (11.01.2016).
[32] B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009, s. 341.
[33] *Bezpieczniejsze społeczeństwo: zwalczanie przestępczości zorganizowanej i terroryzmu,* http://www.eppgroup.eu/pl/topic/Bezpieczniejsze-spo%C5%82ecze%C5%84stwo%3A-zwalczanie-przest%C4%99pczo%C5%9Bci-zorganizowanej-i-terroryzmu (07.01.2016)

majątku i ponowne go wykorzystanie do celów społecznych) przy zachowaniu standardów dotyczących praw człowieka, to zadania dla wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania ale przede wszystkim rządów i parlamentów zarówno krajowych, jak i władz Unii Europejskiej. Zawieranie umów międzynarodowych mających na celu ujednolicenie przepisów prawa oraz wzajemna wymiana informacji skutkować mogą skuteczniejszym i szczelniejszym systemem zwalczania przestępczości transnarodowej. Uświadamianie obywateli w kampaniach społecznych o zagrożeniach jakie niesie działalność zorganizowanych grup przestępczych powinno stać się obowiązkiem administracji zarówno samorządowej, jak i rządowej. Społeczeństwo musi bowiem być świadome wpływu nielegalnej działalności przestępczej na każdego obywatela. „Właściwa świadomość tego zjawiska stanowi bowiem nieodzowny warunek stwarzania klimatu wymaganego dla zwalczania tej przestępczości”[34]. Elementy związane z przeciwdziałaniem i zwalczaniem przestępczości zorganizowanej to składowe działania państwa oraz jego organów, a także elementy nie mające sformalizowanego charakteru, podejmowane w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa. Do zadań państwa należy m.in. wykrywanie, ściganie i karanie przestępców za popełnione czyny zabronione. „Nie ulega wątpliwości, iż skuteczność przeciwdziałania wszelkiej przestępczości zależy od stopnia rozeznania czynników sprzyjających jej szerzeniu się”[35]. Im większą wiedzę na temat czynników powodujących rozszerzanie się działalności przestępczej będą miały organy ścigania, tym większa będzie skuteczność w wykrywaniu i zwalczaniu popełnianych przestępstw.

Organizacje powołane do przeciwdziałania, zapobiegania i zwalczania przestępczości to między innymi: Organizacja Narodów Zjednoczonych, realizująca Program Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowej Kontroli Narkotyków (UNDC), a także Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowej Kontroli Narkotyków i Zapobiegania Przestępczości (UNDCCP). Organizacja policyjna, jak na przykład Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej – Interpol – zajmująca się współpracą w zwalczaniu przestępczości, skupiająca 188 krajów członkowskich. Kolejną organizacją policyjną jest Europejskie Biuro Policji – Europol – wspierające krajowe organy ścigania państw Unii Europejskiej w walce z przestępczością zorganizowaną. Natomiast jedną z najważniejszych instytucji między-narodowych zajmujących się sprawami związanymi z praniem brudnych pieniędzy jest Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy FATF, zrzeszająca 32 kraje oraz dwie organizacje międzynarodowe. Grupa składa się ze specjalistów z różnych dziedzin (prawa, finansów) i zajmuje się rozwojem i promowaniem polityki zwalczania nielegalnego procederu prania brudnych pieniędzy. Podstawę działania grupy stanowi dokument zatytułowany „40 Zaleceń”, czyli pismo mówiące o tym, jakie standardy powinny obowiązywać w zakresie zapobiegania działaniom przestępczym, mającym na celu wykorzystanie nielegalnych dochodów w procesie prania brudnych pieniędzy, określając również ich wpływ na legalne działania gospodarcze[36].

[34] J. Malec, *op. cit.*, Warszawa 2006, s. 242.
[35] O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994, s. 40.
[36] J. Przybyło, https://mfiles.pl/pl/index.php/FATF (9.01.2016).

Grupa Egmont, czyli Agenda Wywiadu Finansowego, jest kolejną omawianą organizacją. Wypracowuje ona koncepcje i metodologie, wspomagające przeciwdziałanie praniu brudnych pieniędzy. Natomiast w sprawach karnych organem odpowiedzialnym za postępowania przygotowawcze jest Zespół Europejskiej Współpracy Sadowej – Eurojust – mający za zadanie zwiększać skuteczność władz poszczególnych krajów członkowskich w walce z międzynarodową przestępczością zorganizowaną. OLAF, czyli Europejskie Biuro do Walki Z Przestępstwami Handlowymi, chroni interesy finansowe Unii Europejskiej. Wszystkie te organizacje mają za jeden wspólny, generalny cel, eliminowanie wszelkich nielegalnych działań mogących zakłócić normalne funkcjonowanie społeczeństw oraz struktur administracyjnych i rządowych państw[37].

PODSUMOWANIE

Przedstawione zostało zjawisko ponadnarodowej przestępczości zorganizowanej. W szczególności, poprzez analizę definicji, pokazano elementy klasyfikacji grup przestępczych, przedmioty ich zainteresowania oraz organizacje zwalczające międzynarodową przestępczość. Można stwierdzić, że omawiane zjawisko jest złożone, a podejmowana problematyka jest aktualna. Niezbędna wydaje się tym samym współpraca na linii obywatel – państwo w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Można przypuszczać, że jedynie społeczna świadomość zagrożeń może ograniczyć negatywne konsekwencje, jakie niesie za sobą przestępczość ponadnarodowa.

Każde państwo chce być bezpieczne, każdy obywatel tego państwa chce czuć się bezpiecznie bez względu na wiek, status społeczny, pochodzenie. Społeczeństwo powinno wykazać się aktywnością i oporem wobec nielegalnych działań międzynarodowych przestępców. Wydaje się również ważne, by społeczna świadomość rosła, a obywatele godzili się współpracować z odpowiednimi organami i służbami, powołanymi do wali z nielegalnymi grupami przestępczymi, ponieważ to od każdego obywatela może pośrednio zależeć skuteczność przeciwdziałania i zwalczania wszelkich działań przestępców. Kończąc sentencją K. Neumana „Bezpieczeństwo nie jest wszystkim, ale wszystko bez bezpieczeństwa jest niczym”[38].

[37] Komisja Europejska – *Zestawienie informacji, Europejska agenda bezpieczeństwa: pytania i odpowiedzi* Strasburg, 28 kwiecień 2015, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4867_pl.pdf, (10.01.2016).
[38] J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 192.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

Aleksandrowicz Tomasz. 2011. Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej. Warszawa: Difin.

Bielski Marcin. 2001. Organizacje: istota, struktury, procesy. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Cichosz Marian. 2004. Zaklęte rewiry prywatyzacji, W: Manowce polskiej prywatyzacji. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ISP PAN, 72-90

Gierszewski Janusz. 2013. Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu. Warszawa: Difin.

Gilmore William.1999. Brudne pieniądze. Metody przeciwdziałania praniu pieniędzy. Warszawa: PWE.

Górniok Oktawia.1994. Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Hołyst Brunon.2009. Kryminologia. Warszawa: LexisNexis.

Kuźniar Roman. 2012. Bezpieczeństwo międzynarodowe. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR Sp. z o.o.

Liedel Krzysztof. 2011. Transsektorowe obszary bezpieczeństwa narodowego. Warszawa: Difin.

Malec Jan. 2006. Przestępczość – to ciekawe zjawisko. Kryminologia nieelitarna. Warszawa: C.H.Beck.

Pływaczewski Emil. 1992.Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie w Europie zachodniej. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.

Pospiszyl Irena. 2012. Patologie społeczne. Warszawa: PWN.

Sienkiewicz Piotr (red.). 2012. Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego Tom II. Warszawa: Dolnośląska Szkoła Wyższa.

Słownik Wyrazów Obcych. 1995. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sztumski Janusz. 1996. Elity nowoczesnych państw W Z zagadnień socjologii polityki. t. 1, Lublin: UMCS, 111-132.

Wawrzusiszyn Andrzej. 2012. Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski. Warszawa: Difin.

Wójcik Jerzy Wojciech.1997. Przestępstwa w biznesie. Zapobieganie. Tom 1. Warszawa: Centrum Inform. Menadżera.

NETOGRAFIA

Bardzo opłacalny handel ludźmi W http://swiat.newsweek.pl/jak-wyglada-handel-ludzmi-newsweek-pl,artykuly,349980,1.html.

Bezpieczniejsze społeczeństwo: zwalczanie przestępczości zorganizowanej i terroryzmu W http://www.eppgroup.eu/pl/topic/Bezpieczniejsze-spo%C5%82ecze%C5%84stwo%3A-zwalczanie-przest%C4%99pczo%C5%9Bci-zorganizowanej-i-terroryzmu.

Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć RAPORT: Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce za rok 2014 oraz I – VI 2015 r. Kraków, 18 sierpnia 2015 r. W http://www.handelludzmi.eu/hl/aktualnosci/6792,Raport-quotPrzeciwdzialanie-handlowi-ludzmi-w-Polscequot-20142015.html.

Cykl polityki UE w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej W http://www.con silium.europa.eu/pl/documents-publications/publications/2015/eu-policy-cycle-tackle-organized-crime.

Kanada jednoczy siły W http://cba.gov.pl/pl/newsy-serwisu-antykorup/2860.

Komisja Europejska – Zestawienie informacji, Europejska agenda bezpieczeństwa: pytania i odpowiedzi Strasburg, 28 kwiecień 2015 W www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4867_pl.pdf.

Kuzior Patryk. Pojęcie i definicja przestępczości zorganizowanej W http://przestepczosc zorganizowana.pl/index.php?go=4.

Mafie robią miliardowe interesy na handlu... śmieciami W http://wiadomosci.wp.pl/kat,1348,title,Mafie-robia-miliardowe-interesy-na-handlusmieciami,wid,12347777,wiadomosc.html?ticaid=1164f9.

Przybyło Jakub. W https://mfiles.pl/pl/index.php/FATF.

Stryjek Marek. Grecka brama do Europy, Ośrodek Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej w Lubaniu W http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/38-pazdziernik-listopad-2012/grecka-brama-do-europy.

Trzy światowe trasy przemytnicze. Tak narkotyki trafiają na rynek W http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/narkotykowy-biznes-trzy-swiatowe-przemytnicze-trasy,555248.html.

Wenzel Michał. Charakterystyka społeczna ofiar handlu ludźmi W http://lastradainternational.org/lsidocs/raport%20Wenzel%20.pdf.

Włochy: toksyczne odpady wysyłano do Afryki jako pomoc humanitarną W http://wiadomosc ionet.pl/ swiat/wlochy-toksyczne-odpady-wysylano-do-afryki-jako-pomoc-humani tarna/ezytn.

Zwalczanie przestępczości zorganizowanej oraz walka z terroryzmem W https://mswia.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/wspolpraca-w-ramach-ue/13062,Zwalczanie-przestepczosci-zorganizowanej-oraz-walka-z-terroryzmem.html.